

**ESKİŞEHİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL
TARİHİ (1939-1945)**
Onur Köse
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Sadık SARISAMAN
Eylül, 2019
Afyonkarahisar

T. C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ESKİŞEHİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL TARİHİ (1939-
1945)**

Hazırlayan

Onur KÖSE

Danışman

Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ESKİŞEHİR’İN SOSYAL VE KÜLTÜREL TARİHİ (1939-1945)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Onur KÖSE

.....

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

: Prof. Dr. Mesut ERŞAN

İmza

Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Onur KÖSE' nin "**Eskişehir'in Sosyal ve Kültürel Tarihi (1939-1945)**" başlıklı tezi, 03/09/2019 tarihinde saat 10.30' da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek () oy birliği - () oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

ESKİŞEHİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL TARİHİ (1939-1945)

Onur KÖSE

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Eylül 2019

Danışman: Prof. Dr. Sadık Sarısaman

Türkiye her ne kadar savaşa fiili olarak girmese de savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları fazlasıyla hissetmişti. Ülke genelinde görülen gıda, elektrik, yakıt ve su sorunları Eskişehir'de de görülmüştü. Sorunların bir kısmı savaşın ilk yıllarında giderilmiş ancak bazı sorunlar da 1945 yılı sonlarına kadar devam etmişti.

Bu çalışmadaki amaç İkinci Dünya Savaşı yıllarında Eskişehir'in sosyal ve kültürel tarihini incelemektir. 1939-1945 yılları arası Eskişehir'in nüfus verileri, eğitim faaliyetleri, sağlık alanında yaşadığı gelişmeler, kültürel unsurları, kara ve demiryolu ulaşımı ile birlikte savaşın getirdiği olumsuz etkiler araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Ayrıca bu çalışma ile Eskişehir'e ait birçok kurumun, kuruluşun ve resmi bilginin eksik ya da yanlış olduğu da ortaya çıkarılmıştır.

1939-1945 yılları arasını kapsayan bu çalışmada arşiv belgeleri, meclis tutanakları ve çeşitli kaynakların yanında ağırlıklı olarak Eskişehir basınından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, sosyal tarih, eğitim, kültür, sağlık

ABSTRACT

SOCIAL AND CULTURAL HISTORY OF ESKİŞEHİR (1939-1945)

Onur KÖSE

AFYON KOCATEPE UNIVERCITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT of HISTORY

September 2019

Advisor: Prof. Dr. Sadık Sarısaman

Turkey did not participate in the war, though he felt extremely economic woes brought by the war. All the problems seen throughout the country were also seen in Eskişehir. Some of the problems were resolved in the early years of the war, but some problems continued until the end of 1945.

This study aims to examine the social and cultural history of Eskişehir during the Second World War. The main subject of the research is population data, educational activities, developments in the health field, cultural elements, road and rail transport and the negative effects of the war between 1939-1945.

In addition, with these studies, many institutions and official information belonging to Eskişehir were found to be incomplete or incorrect.

In this study conducted between 1939-1945, mainly Eskişehir press was utilized. In addition, archive documents, parliamentary minutes and various sources were used, but the local media determined the limits of the study.

Keywords: Eskişehir, social history, education, culture, health

İÇİNDEKİLER

	sayfa
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

1. 1935 YILINA KADAR ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI.....	8
2. 1935 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI	9
3. 1940 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI	14
4. 1945 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI	16
5. 1935 YILINDAN 1945'E KADAR ESKİŞEHİR NÜFUS YAPISINDAKİ DEĞİŞİM.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE EĞİTİM

1. ÖRGÜN EĞİTİM	22
1.1. EĞİTİM ÖĞRETİM VE OKULLAŞMA	22
1.2. ÇİFTELER KÖY ENSTİTÜSÜ	29
1.2.1. Çifteler Köy Enstitüsü'nün Öncülleri.....	29
1.2.1.1. Mahmudiye Eğitimci Kursu	29
1.2.1.2. Mahmudiye Köy Öğretmen Okulu	30
1.2.2. Çifteler Köy Enstitüsü	31
1.2.2.1. Açılış	31
1.2.2.2. Öğrenci.....	32
1.2.2.3. Eğitim.....	33

2. HALK EĞİTİMİ	34
2.1. ESKİŞEHİR HALKEVİ.....	34
2.1.1. Dil Edebiyat Tarih Şubesi.....	37
2.1.2. Kütüphane Ve Neşriyat Şubesi.....	37
2.1.3. Ar Şubesi.....	38
2.1.4. Köycülük Şubesi.....	39
2.1.5. Temsil Şubesi.....	39
2.1.6. Sosyal Yardım Şubesi.....	39
2.1.7. Kurslar Şubesi.....	40
2.1.8. Spor Şubesi.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE SAĞLIK HİZMETLERİ

1. ESKİŞEHİR'DE FAALİYET GÖSTEREN HASTANELER	42
1.1. ESKİŞEHİR MEMLEKET HASTANESİ.....	42
1.2. ESKİŞEHİR HAVA HASTANESİ.....	44
1.3. DOĞUMEVİ.....	45
1.4. DEVLET DEMİRYOLLARI HASTANESİ.....	45
1.5. ŞEKER FABRİKASI HASTANESİ.....	46
1.6. DISPANSERLER.....	46
2. ESKİŞEHİR'DE FAALİYET GÖSTEREN ECZANELER	47
3. BULAŞICI HASTALIKLARLA MÜCADELE	49
3.1. SITMAYA KARŞI ÇALIŞMALAR.....	49
3.2. TİFO.....	52
3.3. TİFÜS.....	53
3.4. DİĞER BULAŞICI HASTALIKLAR.....	53
4. İLİM DIŞI UYGULAMALAR	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE SOSYAL HAYAT

1. ESKİŞEHİR'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR	56
1.1. ESKİŞEHİR'DE GELENEKLER.....	56
1.1.1. Söz Kesilmesi Süreci.....	56
1.1.2. Gelin Güvey Görme.....	57

1.1.3. Köy düğünü	58
1.2. ESKİŞEHİR'DEKİ KUTLAMALAR	58
1.2.1. Hasad Bayramı Kutlamaları.....	58
1.2.2. Hıdrellez Kutlamaları.....	59
1.2.3. 2 Eylül Kutlamaları	60
2. ESKİŞEHİR'DE EĞLENCE HAYATI	60
2.1. SİNEMA.....	60
2.2. TİYATRO	64
3. ESKİŞEHİR'DE SPOR	66
3.1. BİSİKLET YARIŞLARI	66
3.2. FUTBOL	70
3.2.1. Eskişehir İdman Yurdu.....	71
3.2.2. Eskişehir Türk Gücü Kulübü	73
3.2.3. Eskişehir Demirspor	74
3.2.4. Eskişehirspor	77
3.2.5. Eskişehir Gençlik Kulübü	79
3.2.6. Eskişehir'deki Diğer Kulüpler.....	80
3.3. ATLETİZM	82
3.3.1. Koşu.....	82
3.3.1. Diğer Atletizm Branşları	82
4. SOSYAL HAYATTA ÇOCUK.....	84
5. SOSYAL HAYATTA KADIN	87
6. DOĞAL AFETLERİN ETKİLERİ VE SOSYAL YARDIMLAR	91
7. ESKİŞEHİR'DE SOSYAL PROBLEMLER	94
7.1. HIRSIZLIK	94
7.2. CİNAYET, ŞİDDET VE HAKARET	95
7.3. SARHOŞLUK	96
7.4. KUMAR	96
7.5. ESRAR	97
7.6. DİLENCİLİK	97
7.7. TECAVÜZ	98

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE BASIN, HABERLEŞME VE ULAŞIM

1. BASIN	99
2. ESKİŞEHİR'DE HABERLEŞME.....	101
2.1. POSTA, TELEFON VE TELGRAF	101
3. ESKİŞEHİR'DE ULAŞIM.....	102
3.1. KARAYOLU ULAŞIMI	102
3.1.1. Şehir İçi Ulaşım	104
3.1.2. Krom Madeni Yolu	107
3.1.3. İlçe ve Şehirlerarası Yollar	108
3.2. DEMİRYOLU ULAŞIMI	111

ALTINCI BÖLÜM

SAVAŞ YILLARINDA ESKİŞEHİR'İN YAŞADIĞI SORUNLAR

1. EKMEK SORUNU	115
2. DİĞER GIDA SIKINTILARI.....	122
3. KAHVE SORUNU	124
4. SİĞARA SORUNU	125
5. GENEL PAHALILIK VE DİĞER PROBLEMLER.....	126
6. ELEKTRİK SORUNU	128
7. SU SORUNU.....	132
8. ŞEKER SORUNU	135
9. YAKIT SORUNU.....	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA	141
EKLER.....	149

TABLolar LİSTESİ

sayfa

Tablo 1. Hüdavendigâr Vilayeti Salnamelerine Göre Eskişehir Kazası Nüfusunun Dinsel Ve Etnik Dağılımı.....	8
Tablo 2. Eskişehir'in 1935, 1940, 1945 Nüfusu.....	9
Tablo 3. 1935 Yılı Eskişehir Vilayeti, İdari Taksimat İtibariyle Nüfus Miktarı.....	10
Tablo 4. 1935 Yılı Eskişehir Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Ayrılışı	11
Tablo 5. Nüfusun Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı	12
Tablo 6. Nüfusun Yaş Grupları Ve Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı.....	12
Tablo 7. Nüfusun Tahsil İtibariyle Ayrılışı	13
Tablo 8. Nüfusun Dinler İtibariyle Ayrılışı.....	14
Tablo 9. 1940 Yılı Eskişehir'de Kır-Kent Nüfus Dağılımı	15
Tablo 10. Eskişehir'in Bugünkü İlçe Merkezlerinin 1940 Yılındaki Nüfus Miktarı	15
Tablo 11. 1940 Yılı Eskişehir Nüfus Yapısında Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (6 Yaş Ve Üzeri).....	16
Tablo 12. Eskişehir Vilayeti, İdari Taksimat İtibariyle 1945 Yılı Nüfus Miktarı.....	16
Tablo 13. Eskişehir Nüfusunun 1945 Yılı Yaş Grupları İtibariyle Ayrılışı	17
Tablo 14. Nüfusun Yaş Grupları Ve Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı.....	18
Tablo 15. Nüfusun Tahsil İtibariyle Ayrılışı	19
Tablo 16. Nüfusun Dinler İtibariyle Ayrılışı.....	19
Tablo 17. Köy Okullarının Durumu	23
Tablo 18. Eskişehir'de Tahsil Çağında Bulunanların Listesi	24
Tablo 19. Okutulan Dersler Ve Saatleri	30
Tablo 20. Mahmudiye Köy Öğretmen Okuluna Alınan Öğrenci Sayısı	31
Tablo 21. 1940 Yılı İtibariyle Açılan Ve Açılacak Olan Köy Enstitülerinin İnşaat Masrafları	32
Tablo 22. Çifteler Köy Enstitüsü Öğrenci Sayıları	33
Tablo 23. Enstitü Dersleri Ve Ders Saatleri	34
Tablo 24. 1932 Yılı Şubelerine Göre Eskişehir Halkevi Üye Sayısı	36
Tablo 25. Eskişehir Halkevi Üyelerinin Meslekleri	36

Tablo 26. Memleket Hastanesi Verileri.....	43
Tablo 27. Mart-Ağustos 1944 Sıtma Mücadele Mıntıkasının Çalışmaları.....	51
Tablo 28. 1944 Yılı Eskişehir Lig Maçları Puan Cetveli	71
Tablo 29. 1941 Yılı Milli Küme.....	76
Tablo 30. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ülke Genelinde Karayolları Ve Demiryollarının Bütçeden Aldığı Pay.....	103
Tablo 31. Karayolu İstatistikleri.....	103
Tablo 32. Demiryolu Taşımacılığı	112
Tablo 33. Tren Tarifeleri	112

EKLER LİSTESİ

sayfa

EK 1: Eskişehir Vatandaşlarını Kapsayan Varlık Vergisi Listesi:	149
EK 2: Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın, Nüfuzundan Yararlanarak Ucuza Aldığı Petrol ve Çimentoları Halka Fahiş Fiyatla Sattığına Dair Şikayet.....	152
EK 3: Eskişehir İlinin 1945 Yılı Üretimini Düşük Olduğuna Dair	153
Ek 4: Bursa Eskişehir Telefon Hattının Şehirlerarası Konuşmaya Açıldığı	153
Ek 5: TMO'ca İstanbul Piyasasına Satılan Günlük 300 Ton Buğdayın 100 Tonunun Eskişehir Ve Karaköy Değirmencilerine Satılması.....	153
Ek 6: Eskişehir'in Çiçeros Köyünde Muhtaç Olan ve Evleri Yananlara Parasız Kereste Verilmesi.....	153
Ek 7: Eskişehir'de Hamdi Gamgam'a Ait Un ve İrmik Fabrikasına El Konulmasına Dair K/410 Sayılı Kararın Yürürlüğe Konulması	153
Ek 8: Eskişehir'deki Cemiyetlerin Listesi.....	153

ÖNSÖZ

Balkan Savaşları ve sonrasında yaşanan göç dalgası, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele gibi birçok olay Anadolu'nun sosyo-ekonomik kalkınmasını oldukça geciktirmiştir. Bu sıkıntılar Mili Mücadele'den sonra 15 yıllık evrede giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye bu evrede eğitim, sağlık, kültür, iktisat, ulaşım gibi birçok alanda ciddi bir yol kat etmiştir. Ancak 1939'da yeni bir dünya savaşının başlaması bu çabaların bir müddet ertelenmesine sebep olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşa dâhil olmasa da çatışmalar eksik olmamış ve her an savaşa girecekmiş gibi tedbirler almıştır. Bütün bu olumsuzluklar Türkiye'deki birçok kentin sosyal hayatına da yansımıştır.

Tez konusu olarak Eskişehir'in sosyal ve kültürel tarihini seçmemizdeki neden bu konuda müstakil herhangi bir araştırma yapılmamış olmasıdır. Bu açıdan tez orijinallik arz etmektedir.

Bu tezin amacı ise Eskişehir'in yerel tarihine ve özellikle de Eskişehir'in sosyal ve kültürel tarihine katkı sağlamaktır. İkinci Dünya Savaşı döneminin sosyal tarihi konusunda var olan boşluğu doldurmaktır.

Yerel basın, araştırmanın temel dayanağını oluşturmuştur. Ne yazık ki ilgili yıllarda yayınlanan bazı gazetelere ulaşılammıştır. Bu gazeteler Eskişehir gazetesi ve İnkılap gazetesidir. Araştırmada gazetelerin yanı sıra arşiv belgeleri ve çeşitli kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Eskişehir'in nüfus yapısı incelenmiş, 1935, 1940 ve 1945 nüfus verilerinden sonra 1935'teki nüfus yapısından 1945'e kadar olan değişimler analiz edilmiştir. İkinci bölüm Eskişehir'in eğitim faaliyetleri üzerine şekillenmiştir. Eskişehir'deki okullar, öğrenci ve öğretmenler, Çifteler Köy Enstitüsü, halkevinin ve halkodalarının faaliyetleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde Eskişehir'de sağlık başlığı altında Eskişehir'deki hastaneler, eczaneler, Eskişehir'in bulaşıcı hastalıklarla mücadelesi gibi konulara yer verilmiştir. Dördüncü bölüm Eskişehir'in sosyal hayatı üzerine olmuştur. Eskişehir'in gelenekleri, kutlamaları, sinema ve tiyatro faaliyetleri, sportif faaliyetler, kadın ve çocukların sosyo-ekonomik durumu, yardımlar ve sosyal problemler incelenmiştir. Beşinci bölüm Eskişehir'de

basın, haberleşme ve ulaşım üzerine olmuştur. Altıncı ve son bölüm ise savaş yıllarında Eskişehir'in yaşadığı sorunlar üzerine şekillenmiştir.

Çalışmada bana büyük destekleri olan tez hocam Prof. Dr. Sadık Sarısaman'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

GİRİŞ

Eskişehir birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış tarihi bir kenttir. Eskişehir'e ait en eski kalıntılar MÖ 40 000 ile MÖ 10 000 tarihlerine kadar gider¹. Bölge ilk olarak MÖ 2. binyılda Hitit hâkimiyetine girmişti². MÖ 1200 yılından sonra ise Anadolu'ya göç eden Frigler Eskişehir ve civarına yerleşmişlerdi. MÖ 8. yüzyılın ortalarında Gordion merkezli bir Frig krallığı kuruldu. Frigler, bölgedeki siyasi egemenliğini MÖ 690 dolaylarına kadar sürdürmüştü³. Friglerden sonra bölge Lidyalıların eline geçti. Lidyalılar Eskişehir bölgesini milattan önce altıncı yüzyılın ortalarına kadar idare etmişti.

MÖ 546 yılında Lidyalılarla Persler arasında yapılan savaşı Persler kazanmış⁴ ve yaklaşık 2 yüzyıl boyunca Eskişehir bölgesi Persler tarafından idare edilmişti. MÖ 334 yılında ise Eskişehir bölgesi Makedonya İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiş, MÖ 323 yılından MÖ 2. yüzyıla kadar da Helenistik krallıklarca idare edilmişti. Eskişehir, bu asırdan itibaren Roma Cumhuriyeti egemenliğine girmiş ve uzunca bir Roma dönemi yaşamıştı⁵.

MÖ 395'te Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Eskişehir bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu idaresinde kaldı⁶. Eskişehir'deki Doğu Roma hakimiyeti de uzun yıllar sürdü. 11. yüzyılın başlarında Doğu Roma'nın zayıflığından faydalanan Türk boyları Doğu Anadolu bölgesine girmiş ve kısa sürede bölgede kalıcı olmuşlardı. 1071'deki Malazgirt Savaşı ve sonrasında Türkiye Selçuklularının

¹ Şerife Üsküdar, *Eskişehir'in Kültür Turizmi Potansiyeli ve Yerli Turistlerin Buna İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2012, s. 30.

² İhsan Güneş ve Kemal Yakut, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Eskişehir (1840-1923)*, T.C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2007, s.1.

³ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Anadolu Tarihi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Konya 2007, s. 190.

⁴ Ekrem Memiş *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi, Bursa 2006, s. 178.

⁵ Suzan Albek, *Doryleum'dan Eskişehir'e*, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir 1991, s. 36-39.

⁶ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir 2005, s. 26.

kurulması sürecinde Anadolu'nun büyük bir kısmında Türk nüfusu hâkim olmuştu. Bu süreçte de Eskişehir bölgesi Selçuklularca ele geçirilmişti⁷.

Gerek Haçlı seferleri gerek Moğol istilası Selçukluları zayıflatmış ve bu bölgede yarı bağımsız beylikler oluşmuştu. Selçukluların çöküşünden sonra Eskişehir civarına Türkmen göçü başladı. 13. yüzyılın sonlarında kuvvetli bir uç beyi olan Osman Bey, 1289 yılında Eskişehir bölgesini beyliğine katmıştı⁸. Orhan Bey zamanında ise bölge kısa süreliğine Karamanoğulları tarafından ele geçirilmişti. 1362 yılında ise I. Murad Eskişehir'i Karamanoğulları'ndan geri almıştı⁹.

Fatih Sultan Mehmet döneminin ilk evrelerine kadar Eskişehir, Ankara Beyliğine bağlı bir sancak idi. 1451'ten itibaren ise Kütahya'ya bağlı bir sancak olmuştu. 1841 yılında ise Hüdavendigâr (Bursa) eyaletine bağlanmıştır¹⁰. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Eskişehir, hem demiryolunun etkisi hem de Balkan ve Kafkaslardan gelen göçlerle oldukça gelişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi¹¹ ve ardından Mondros Mütarekesi'ni imzalaması ile birlikte İtilaf Devletleri Anadolu'daki önemli kentleri güvenlik gerekçesiyle işgal etmeye başladılar¹². Bu doğrultuda stratejik olarak önemli gördükleri Bağdat-Berlin demiryolu hattındaki kritik bölgeleri de zapt etmek istediler. Bu sebeple 22 Ocak 1919'da bir İngiliz birliği Eskişehir'e girdi¹³. 520 kişiden oluşan bu kuvvetler istasyon civarına karargah kurdular. İşgal, Eskişehir halkı tarafından hoş karşılanmamış ve işgale karşı gösteriler düzenlenmişti. İngilizlerin işgali sürecinde Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey'di.

⁷ Zafer Koylu ve Melis Birgün, *Eski Bir Şehrin Hikayesi (1923-1938)*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir 2015, s. 4.

⁸ Koylu, *a.g.e.*, 5.

⁹ Cahit Işık ve Kenan Şanlıer, *Sosyo-Ekonomik Gelişimde Eskişehir*, ETO, Eskişehir 1988, s.5.

¹⁰ Selahattin Önder, *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir 1986, s.58.

¹¹ Burak Gülboy, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2004, s. 289.

¹² Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1995, s. 7.

¹³ Zeki Saruhan, *Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü I.*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984, s. 111 ; Ali Sarıkoyuncu vd.; *Milli Mücadelede Eskişehir*, Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 2002, s. 7.

Eskişehirliiler 17 Mayıs 1919'da Odunpazarı'nda bir miting düzenleyerek İzmir'in işgalini protesto ettiler¹⁴. Mitinge yaklaşık on bin kişi katılmış¹⁵, miting öncesinde miting heyeti tarafından hazırlanan bir beyanname halka okunmuştu¹⁶.

Sivas'ta 4 Eylül 1919'da yapılan kongreye Eskişehir'den üç delege katılmıştı: Bayraktarzade Hüseyin Bey, Hüsrev Sami Bey, Siyahizade Halil İbrahim Bey. Kongre tutanaklarının basılması için gereken maddi kaynağı Bayraktarzade Hüseyin Bey karşılamıştı¹⁷.

Damat Ferit Paşa'nın 2 Ekim 1919'da istifa etmesiyle birlikte yeni hükümeti Ali Rıza Paşa kurmuş ve o da Kuvayı Milliye'nin birçok isteğini kabul etmişti. Eskişehir de bundan yararlanmış, Hilmi Bey görevinden alınmış ve 4 Ekim 1919'da evine giderken silahlı saldırı sonucu öldürülmüştü¹⁸. Yerine Kuvayı Milliye yanlısı Çolakoğlu Sabri Bey getirildi. Kuvayı Milliye karşıtları ya tutuklandı ya da İngilizlere sığındı¹⁹.

İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi, Anadolu'daki İngiliz nefretini körüklemişti. İngilizler ayrıca Eskişehir'deki kuvvetlerinin sayısını da artırınca Mustafa Kemal ve arkadaşlarında Eskişehir'in işgalcilerden temizlenmesi fikri oluşmuştu. Mart 1920'de Ali Fuat Paşa, hem yukarıdaki gelişmelerle hem de demiryolunun stratejik önemi sebebiyle Eskişehir'e bir harekât başlattı. Sonuç olarak direnen İngilizler tutuklandı. 20 Mart 1920'de ise İngilizlerin tamamı şehri terk etmek zorunda kaldı²⁰.

Yunanlılar 1921'e kadar Batı Anadolu'daki işgallerini oldukça genişletmişti. Bursa ve Uşak işgal edildi²¹. Bu esnada Ankara'da düzenli ordunun kurulması için çalışmalar yapılıyordu. Ocak 1921'de Yunanlılar ileri harekâta başladı. 6-11 Ocak

¹⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul 1976, s. 306 ; Ayrıca bkz. Zeki Saruhan, *Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü I.*, s. 249.

¹⁵ İsmail Yıldırım, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920)*, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir 1998, s. 24.

¹⁶ Mehmet Şahingöz, *Milli Mücadelede Mitingler*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1986, s. 175. (İsmail Yıldırım, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920)*, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir 1998)

¹⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 24.

¹⁸ Zafer Koylu, *Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir*, ETO Yayınları, 3. Basım, Eskişehir 2015, s. 14, 236.

¹⁹ Güneş, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Eskişehir*, s. 177.

²⁰ Koylu, *Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir*, s. 131.

²¹ *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 2. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 297, 425.

1921’de İnönü yakınlarında Yunan ordusu ile Türk ordusu arasında yapılan 1. İnönü Muharebesi, Yunanlıların geri çekilmesiyle sonuçlanmıştı²². Düzenli ordunun bu ilk zaferi Anadolu için moral kaynağı oluşturdu. Muharebenin son evresinde 11 Ocak 1921’de 2 Yunan uçağı Eskişehir’i bombalamıştı²³. Ancak Yunanlıların ele geçirmeyi düşündükleri Eskişehir, işgal edilememişti.

Yunanlılar 23 Mart 1921’de İnönü mevzilerine ikinci kez saldırı başlattı. 2. İnönü Muharebesi adı verilen bu muharebede de 1 Nisan 1921’de Türk ordusu ikinci zaferini kazandı²⁴. Geri çekilen Yunan kuvvetleri Bursa’ya kadar takip edildi²⁵.

Daha sonra, Yunanlılar 10 Temmuz 1921’de İnönü ve Kütahya mevzilerine iki koldan taarruz ettiler. Bu defa Yunanlıların asıl taarruz ettiği yer Türk sol kanadıydı. Yunanlılar savunma hattını yarararak Kütahya muharebelerini kazandı ve Eskişehir istikametinde ilerlediler. Türk ordusu daha sonra Eskişehir’e bir karşı taarruz yapsa da başarılı olamamıştı. Ancak bu karşı taarruz Türk ordusunun kuşatılma riskini de azaltmıştı²⁶. Ordu Sakarya’nın doğusuna çekildi. 20 Temmuz 1921’de de Eskişehir Yunanlılar tarafından işgal edildi²⁷. 2 gün sonra Yunan kralı Konstantin ve üst düzey kurmay subayları Eskişehir’e geldi.

Eskişehir’in işgal yıllarında Yunanlılar ilk önce Müslüman halkın silahlarını teslim etmesini istemişti. Bir hafta içerisinde de idari örgüt oluşturmuşlardı. İşgalin ilk haftası birçok gıda malzemelerine el konulmuş, şehri terk edenlerin malları gasp edilmişti. Yunanlılar ayrıca yaralıların tedavisi için şehre 15 hastane kurmuşlardı. 23 Ağustos 1921’de başlayan Sakarya Meydan Muharebesi’ndeki çatışmalar zaman zaman Sivrihisar civarına da yayılıyordu. Yunanlılar savaşın son evrelerindeki kayıplarına karşılık Eskişehir’deki köyleri yağmalayıp halka zulüm etmişlerdi²⁸. Nihayetinde 13 Eylül 1921’de birçok kanlı çatışmalardan sonra Türk ordusu büyük bir zafer kazanmış, Yunan ordusu da Eskişehir-Afyon hattına çekilmeye başlamıştı.

²² *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 3. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1966, s. 218-222.

²³ *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 3. Kısım, s. 222.

²⁴ *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 3. Kısım, s. 414.

²⁵ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına hazırlayan: Sebahattin Selek, Ankara 1985, s 250.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için: *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 4. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974.

²⁷ Güneş, *a.g.e.*, s. 219.

²⁸ Güneş, *a.g.e.*, s. 219-223.

Türk birlikleri 14 Eylül 1921’de Sivrihisar’ı, 17 Eylül 1921’de de Mihalıççık’ı geri aldı²⁹.

1922’ye gelindiğinde Yunan birliklerinin umumi bir taarruzla Anadolu’dan atılması kararlaştırıldı. Uzun süren hazırlıklardan sonra 26 Ağustos 1922’de Türk taarruzu başladı. 30 Ağustos 1922’de Yunan birliklerinin büyük bir kısmı imha edildi ve Türk taarruzu başarıyla sonuçlandı³⁰. 1 Eylül 1922’de Seyitgazi, 2 Eylül 1922’de de Eskişehir Yunan işgalinden kurtuldu³¹.

Yunanlılar, işgal sürecinde Eskişehir’i harabeye çevirmişlerdi. Ancak kısa sürede Sivrihisar’da bulunan mutasarrıf, şehre gelerek idareyi yeniden tesis etmişti. Eskişehir’in geri alınmasından sonra ilk iş demiryolunun ve köprülerin tamirinin yapılması oldu. 2 ay içerisinde tren hattı onarıldı. Bunun yanında adliye teşkilatı, eğitim kurumları ve elektrik-su işleri yeniden yapılandırıldı. 15 Ocak 1923 yılında Mustafa Kemal Paşa şehri ziyaret ettiğinde idarecilere; okulların inşa edilmesi, ormanların yerinin tespiti, hayvanların ıslahı, tohumluk dağıtımı, yolların yapımı gibi işlerin üzerinde yoğunlaşmaları gerektiğini söylemişti³².

Eskişehir 1939 yılına kadar sosyal açıdan birçok alanda gelişme gösterdi. Okullaşma faaliyetleri, öğrenci ve öğretmen sayıları arttı³³. 1929’dan sonra kırsal kesimdeki öğrenci sayılarında da ciddi artışlar yaşandı³⁴. 1932 yılında Eskişehir Halkevi kuruldu. Eğitimin yanında spor teşkilatı da oluşturuldu. 1938’e kadar İdman Yurdu, Türk Gücü, Eskişehir Spor, Demir Spor, Hava Spor, Havaokul Spor, Türk Işığı ve Gençler Birliği gibi kulüpler vardı³⁵. Sağlık alanında Memleket Hastanesi kurulmuş, sıtma ile mücadele için ayrıca bir teşkilat oluşturulmuştu³⁶. Bundan başka Hava kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kadınlar Jimnastik Kurumu,

²⁹ Ayrıntılı bilgi için: *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973.

³⁰ *Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 241-279.

³¹ Güneş, *a.g.e.*, s.234.

³² Güneş, *a.g.e.*, s.244.

³³ Cumhuriyet’in 15. Yılında Türkiye, C.3,(Yayın Haz. İzzet Öztoprak vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 1674.

³⁴ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1675.

³⁵ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1692.

³⁶ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1696-98.

Yoksul Kadınlara Yardım Kurumu, Devlet Demiryolları Toplanma Evi, Baro, Hekimler Birliği gibi birçok kurum meydana getirilmiřti³⁷.

Yunanlıların harabe olarak bıraktığı Eskişehir’de şehircilik alanında da önemli gelişmeler yaşandı. 1939’a kadar birçok cadde onarılmış, su, itfaiye, mezbaha gibi hizmetler verilmiş, birçok köprü inşa edilmiřti³⁸.

Eskişehir’de sosyal ve kültürel alanlarda bu gelişmeler yaşanırken İkinci Dünya Savaşı’nın ayak sesleri de duyulmuştu. 1939’a, yani topyekûn savaşın başlamasına kadar İtalya Habeşistan’a ve Arnavutluk’a saldırmış, Japonlar önce Mançurya’yı sonra da Çin’i istila etmeye başlamış, Almanlar ise Avusturya ve Çekoslovakya’yı ilhak etmişlerdi. Ayrıca İspanya’da milliyetçiler ile cumhuriyetçiler arasında bir iç savaş bařlamıřtı³⁹.

Almanya yaptığı ilhaklara ek olarak Polonya’yı da ilhak etmek istemiş ama Polonya’da sıcak çatışma yaşanmıştı. Bu defa Müttefikler bu işe sessiz kalmayıp Almanya’ya savaş ilan ettiler. Almanya, ilk olarak Polonya’nın büyük bir kısmını işgal etti. Sovyetler Birliği’nin kendilerine yardım edeceğini düşüneni Polonya yanılmıştı ve toprakları Almanya ile SSCB arasında paylaşıldı. Sovyetlerin Alman işgaline sessiz kalmasına karşılık Almanlar kendilerine Doğu Avrupa’daki bazı bölgeleri ilhak hakkı tanımışlardı. Bu anlaşma ile Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini ilhak etti, Romanya’nın Besarabya bölgesini ele geçirip Finlandiya’ya saldırdı⁴⁰.

Almanlar 1940 yılında Danimarka ve Norveç’i işgal edip, Benelûx’e saldırmışlardı. Ardından da Fransa’yı işgal ettiler. İtalya ise Yunanistan’a saldırmış, ama bir zafer kazanamamıştı. Bu sebeple Almanya önce Yugoslavya’yı istila etmiş, ardından Yunanistan’ı ele geçirmişti. Daha sonra Akdeniz’de önemli bir üs olan Girit’i de işgal ettiler. Savaşın yönü bir müddet Kuzey Afrika’daki İtalyan, Alman-İngiliz muharebelerine çevrilmişti. 1941 yılında Almanlar Sovyetler Birliğine, Japonlar da Amerika Birleşik Devletleri’ne savaş ilan etmeksizin saldırmışlardı. Bu sayede 1942 yılında savaşa bir denge geldi. Kuzey Afrika cephesinde, Almanlar İskenderiye yakınlarında durduruldu. Doğu Avrupa’da ise Stalingrad’da Sovyetlere

³⁷ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1692.

³⁸ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1702.

³⁹ Hans Adolf Jacobson, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, çev: Em. Kur. Albay İbrahim Ulus, ATASE Yayınları, Ankara 1989, s. 4-7.

⁴⁰ John Keegan, *İkinci Dünya Savaşı*, çev: Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 51-54.

karşı yenildi. Japonlar da Pasifikte durdurulmuştu. Bu esnada Müttefikler, Türkiye'nin de savaşa girmesi için baskı uyguluyorlardı. Tahran konferansında bu tekrar gündeme geldi ve Türkiye'den savaşa girmesi yahut Karadeniz'i açması istendi⁴¹. Ancak Türkiye savaşa girmedi.

Sovyetler 1943'te toparlanmış ve Almanları geri püskürtmeye başlamıştı. Kuzey Afrika'da ise İngiliz-Amerikan zaferi sağlanmış, savaş İtalya'ya sığramıştı⁴². 1944'te Müttefikler Fransa'ya çıkarma yaptı. Almanlar her yönden gerilemeye başlamıştı. Müttefikler Fransa ve İtalya'nın büyük bir kısmını geri almıştı⁴³. Sovyetler ise Polonya ve Balkanlarda taarruzlarına devam etmekteydiler. 1944 yılının sonunda Almanlar Belçika üzerinden bir karşı taarruz denedilerse de bu başarısız olmuş ve 1945 yılında her iki yandan ülkesi işgale başlanmıştı. Berlin Sovyetler tarafından ele geçirilince Almanlar da teslim oldular⁴⁴. Ağustos 1945'te de Amerika Birleşik Devletleri Japonya'nın iki kentine atom bombası atarak⁴⁵ Japonları teslimiyete zorlamış ve barış sağlanmıştı⁴⁶.

Sonuç itibariyle Türkiye savaşa fiili olarak katılmasa bile dört bir yanında; Ege'de İtalyan-Yunan savaşını, Girit'te İngiliz-Alman savaşını, Yunanistan'da Alman-Yunan savaşını, Bulgaristan'da Alman-Sovyet mücadelesini, Karadeniz'de Mihver donanması ile Sovyet donanmasının çatışmalarını, Kırım ve Kafkasya'da Alman-Sovyet savaşını, İran'da İngiliz-Sovyet ilhakını, Irak'ta İngiliz ilhakını, Suriye'de İngiliz-Fransız çatışmalarını ve Doğu Akdeniz'de İtalyan-İngiliz mücadelesini yakından izlemiş ve bu büyük savaşa dahil olmamak için çaba göstermiştir. Bunun yanında her an girecekmiş gibi tedbirler alıp bu tedbirlerin ekonomik sıkıntılarını 1945'e kadar hissetmiştir. 1945'te Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ı talep etmesiyle⁴⁷ birlikte yeni bir sürece dahil olmuştur.

⁴¹ Valentin Berojkov, *Tahran 1943*, çev: Hasan Ali Ediz, Bilgi Yayınları, Ankara 1970, s. 128-130 ; Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi I*, çev: Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

⁴² R. A. C. Parker, *İkinci Dünya Savaşı*, Dost Kitabevi Yayınları, Çev: Müfit Günay, Ankara 2005, s. 193-211.

⁴³ R. A. C. Parker, *a.g.e.*, s. 212-243.

⁴⁴ Louis Dallat, *Siyasi Tarih*, çev: Oktay Bal, Tan Matbaası, 1966, s. 83.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, 16. Baskı, Alkın Yayınevi, İstanbul 2007, s. 406.

⁴⁶ R. A. C. Parker, *a.g.e.*, s. 262.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için: Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, Akis Yayınları, Ankara 1971.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

1. 1935 YILINA KADAR ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

Osmanlı'nın geç dönemlerinde nüfus çalışmalarının yapıldığını ve cumhuriyetin ilk yıllarında da bu çalışmaların düzenli hale geldiğini görmekteyiz. Osmanlı'nın son dönemlerinde Eskişehir, Hüdavendigar vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kazası idi. 1792 sonrasında yaşanan göçler ve Eskişehir'e uzanan demiryolunun da etkisiyle Eskişehir'in nüfusu arttı⁴⁸. Bunun sonucu olarak da 2. Meşrutiyet ile birlikte Eskişehir, bağımsız bir sancak haline geldi⁴⁹.

*Tablo 1. Hüdavendigar Vilayeti Salnamelerine Göre Eskişehir Kazası Nüfusunun Dinsel Ve Etnik Dağılımı*⁵⁰

Dinsel ve Etnik grup	1893	1900
Müslüman	57.420	68.024
Rum Ortodoks	820	1163
Ermeni Gregoryan	1172	2022
Katolik	192	211
Bulgar	-	3
Yahudi	53	63
TOPLAM	59.657	71.486

⁴⁸ Selahattin Önder ve Engin Kırlı, "Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, Haziran 2005, s. 130 ; Ayla Efe; *Eskişehir Demiryolu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1998, s. 77 ; Ed. Metin Eriş, Eskişehir, Eskişehir Valiliği, Acar Basımevi, İstanbul 2014, s. 56.

⁴⁹ Işık, *Sosyo-Ekonomik Gelişimde Eskişehir*, s.9.

⁵⁰ Ayfer Akyüz; *Salnamelerde Eskişehir*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2009, s. 68.

Bu tabloya göre Eskişehir kazasının nüfusu 1893 yılında 59.657, 1900 yılında da 71.486 Tabi bu rakamlar, sadece Eskişehir kazasını kapsayıp, Eskişehir'in il olduktan sonraki sınırları dâhil edilmemiştir. Bu rakamlar dikkate alındığında 1893 yılı itibariyle Müslüman nüfusun oranı %96,21'dir. Bu tarihlerde gayrimüslimler içerisinde ağırlığı teşkil eden Ermenilerin toplam nüfusa oranı %1,96'dır. 1900 yılına gelindiğinde ise Müslüman nüfusun oranı %95'tir. Ermeni nüfus oranı ise %2,82'dir. Görüldüğü üzere Eskişehir'de her zaman Müslüman nüfusun ezici bir çoğunluğu mevcuttur.

Cumhuriyet döneminde ilk resmi nüfus sayımı 1927'de yapılmıştı. 1925 yılında il olan Eskişehir'in 1927'deki nüfusu 154.332 idi⁵¹.

Tablo 2. Eskişehir'in 1935, 1940, 1945 Nüfusu

YILLAR	NÜFUS MİKTARI	ARTIŞ %
1935	183.205	% 21,55
1940	206.794	% 24,22
1945	244.251	% 33,29

1927 yılından 1945 yılına kadar Eskişehir'in nüfusu 90.056 artmıştır. Bu demektir ki bu yıllar arasında %58,4 oranında nüfus artışı gerçekleşmiştir. En yoğun nüfus artışı İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye genelinde nüfus artış hızında büyük bir düşüş söz konusudur. Buna karşılık Eskişehir'de nüfus artışının Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olması dış⁵² ve iç göçler ile açıklanabilir⁵³. Eskişehir'e yapılan dış göçler 1792 sonrası Rumeli ve Kafkasya'dan gelenlerle, iç göçler ise Afyonkarahisar, Bilecik, Kütahya, Sivas, Tunceli, Adana ve Elazığ'dan gelen göçmenlerle açıklanabilir⁵⁴.

2. 1935 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

Cumhuriyet tarihinde ikinci nüfus sayımı, 1935 yılında yapıldı⁵⁵. Bu nüfus sayımı, sadece genel nüfusu tespit etmekle kalmayıp, bu nüfusun niteliklerini de

⁵¹ 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, s. 12.

⁵² Cemile Şahin; *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 148.

⁵³ Hayri Çamurcu ve İbrahim Taş, "Cumhuriyet Döneminde Eskişehir Nüfusunun Seyri", 1. Uluslararası Düden Bugüne Eskişehir Sempozyumu,(Ed. Oya Beklan Çetin vd.) *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2005, s.260.

⁵⁴ Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s.26.

⁵⁵ 1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 3-4.

ortaya çıkarmıştır. Buna göre Türkiye'nin 1935 yılındaki nüfusu 16.158.018⁵⁶, Eskişehir'in nüfusu da 183.205 idi⁵⁷.

Tablo 3. 1935 Yılı Eskişehir Vilayeti, İdari Taksimat İtibariyle Nüfus Miktarı⁵⁸

Kazalar	Şehirde			Nahiye ve Köylerde			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Merkez Kazası	24486	22559	47045	27894	28313	56207	52380	50872	103252
Oran %	52	48	100	49,6	50,4	100	50,7	49,3	100
Mihalıççık	906	929	1835	11436	12334	23770	12342	13263	25605
Oran %	49,4	50,6	100	48,1	50,9	100	48,2	51,8	100
Seyitgazi	785	946	1731	8555	9030	17585	9340	9976	19316
Oran %	45,3	54,7	100	48,6	51,4	100	48,4	51,6	100
Sivrihisar	2677	3442	6119	14002	14911	23913	16679	18353	35032
Oran %	43,7	56,3	100	48,4	51,6	100	47,6	52,4	100
Toplam	28854	27876	56730	61887	64588	126475	90741	92464	183205
Oran %	50,9	49,1	100	48,9	51,1	100	49,5	50,5	100

Yukarıdaki tabloya baktığımızda Eskişehir'in ilçelerindeki şehir nüfusunun az olduğunu, nüfusun kırsal kesimde ağırlık kazandığını görmekteyiz. Bununla birlikte kadın nüfusunun şehir merkezinde az olduğu, kırsal kesimde ve ilçelerde yüksek olduğu da dikkat çekmektedir. Bu iki hususun en büyük sebebinin iç göç olduğunu söyleyebiliriz. Kırsaldan kente göç esnasında ilk etapta kadın nüfus, köyde kalır, erkek nüfus şehre göçerdi. Erkek, şehirde işini yoluna koyduktan sonra kadın nüfus da göçe katılırdı⁵⁹.

Genel itibariyle ilçe nüfuslarına baktığımızda, merkez kazası, nüfusu en fazla olan kaza olmakla birlikte şehir ve köy nüfusu birbirlerine yakın görülmektedir. Sivrihisar'ın da nüfus miktarı bakımından merkez kazadan sonra ikinci olduğunu görmekteyiz. Sivrihisar ilçesi, ayrıca diğer ilçelere oranla daha fazla şehirleşme göstermiş olmalı ki şehir nüfusu Mihalıççık ve Seyitgazi'den daha fazladır. Mihalıççık'ta nüfus ağırlığı köylerde dir. Seyitgazi'nin nüfusu ise diğer ilçelere göre en azdır.

⁵⁶ gös. yer.

⁵⁷ Işık, a.g.e., s.13.

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü; *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli*, Hüsütabiât Basımevi, İstanbul 1937, s. 5.

⁵⁹ Çamurcu, a.g.m., s.268.

Tablo 4. 1935 Yılı Eskişehir Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Ayrılışı⁶⁰

Yaş Grupları	Nüfus Miktarı			Oran		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
0-4 yaş aralığı	14.659	13.985	28.644	16,2	15,1	15,6
5-9 yaş aralığı	13.199	12.417	25.616	14,6	13,4	14,0
10-14 yaş aralığı	10.067	8618	18.685	11,1	9,3	10,2
15-19 yaş aralığı	6692	5979	12.671	7,4	6,5	6,9
20-24 yaş aralığı	9065	8441	17.506	10,0	9,1	9,6
25 yaşından küçük	53.682	49.440	103.122	59,3	53,4	56,3
25-29 yaş aralığı	7313	8122	15.435	8,1	8,8	8,4
30-34 yaş aralığı	7642	7089	14.731	8,4	7,7	8,1
35-39 yaş aralığı	5833	5944	11.777	6,4	6,4	6,4
40-44 yaş aralığı	3670	4898	8568	4,0	5,3	4,7
45-49 yaş aralığı	3130	3887	7017	3,4	4,2	3,8
25-49 yaş aralığı	27.588	29.940	57.528	30,3	32,4	31,4
50-54 yaş aralığı	2690	3836	6526	3,0	4,2	3,6
55-59 yaş aralığı	2007	2559	4566	2,2	2,8	2,5
60-64 yaş aralığı	1837	3005	4842	2,0	3,2	2,7
65-69 yaş aralığı	1281	1349	2630	1,4	1,5	1,4
70-74 yaş aralığı	863	1192	2055	1,0	1,3	1,1
50-74 yaş aralığı	8678	11.941	20.619	9,6	13,0	11,3
75-79 yaş aralığı	383	484	867	0,4	0,5	0,5
80-84 yaş aralığı	236	387	623	0,3	0,4	0,3
85-89 yaş aralığı	80	93	173	0,1	0,1	0,1
90-94 yaş aralığı	35	103	138	0,0	0,1	0,1
95 +	30	51	81	0,0	0,1	0,0
75 ve daha fazla	764	1118	1882	0,8	1,2	1,0
Yaşı bilinmeyenler	29	25	54	0,0	0,0	0,0

Yukarıdaki tabloya baktığımızda nüfus miktarı en yüksek yaş grubunun 0-25 yaş grubu olan genç nüfusu görmekteyiz. Yaş arttıkça nüfus miktarı orantılı bir şekilde düşmektedir. İkinci en fazla nüfus miktarına sahip yaş aralığı 25-49 yaş grubu, üçüncüsü 50-74 yaş grubu ve sonuncusu da 75 yaş üstü olmuştur. Bir de nüfus sayımları esnasında yaşını bilmeyen toplam 54 kişi vardır.

Yaş gruplarındaki cinsiyet oranlarına bakarsak, sadece genç nüfusta erkek nüfus kadın nüfustan daha fazladır. Yaş ilerledikçe kadın nüfus oranı artmaktadır. Bu bilgiden de kadınların, erkeklere oranla daha uzun yaşadığını söyleyebiliriz. Bunun yanında sadece şehir nüfusuna baktığımızda kadın erkek nüfus dengesinin 25-49 yaş

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü; *Genel Nüfus Sayımı 20 İkteşrin 1935, Eskişehir İli*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1937, s. 72.

aralığında olduğunu, bundan da şehirdeki erkek nüfusun, kırsal kesimdeki erkeklerden daha fazla yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz.

Tablo 5. Nüfusun Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı⁶¹

Medeni Hal	Nüfus			Oran		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Bekar	51.922	41.362	93.284	57,2	44,8	50,9
Evli	37.447	38.383	75.830	41,3	41,5	41,4
Dul	1165	12.187	13.352	1,3	13,2	7,3
Boşanmış	139	404	543	0,1	0,4	0,3
Bilinmiyor	68	128	196	0,1	0,1	0,1
Toplam	90.741	92.464	183.205	100	100	100

Tabloya bakıldığında bekar nüfusun, toplam nüfusun yarısı olduğu görülmektedir. Ancak buradaki nüfusa çocukların ve evlenme yaşında olmayan kişilerin de eklendiğini ve genç/çocuk nüfusunun da genel nüfusa göre yüksek olduğunu düşünürsek evlenme oranının hiç de düşük olmadığını anlamış oluruz. Burada dikkat çeken diğer bir husus ise bekar nüfus içindeki kadın nüfus oranının erkeklere göre çok daha düşük olmasıdır. Bu durumda akla ilk gelen sebep, kadınların evlilik yaşının daha küçük olmasıdır.

Tablo 6. Nüfusun Yaş Grupları Ve Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı⁶²

Yaş grupları	Erkek Nüfusun Oranı %					Kadın Nüfusun Oranı %				
	Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor
0-4	100	-	-	-	-	100	-	-	-	-
5-9	100	-	-	-	-	100	-	-	-	-
10-14	100	-	-	-	-	100	-	-	-	-
15-19	91,9	8,0	0,0	0,0	0,1	74,3	25,0	0,4	0,2	0,1
20-24	56,7	42,9	0,2	0,1	0,1	12,8	84,8	1,4	0,7	0,3
25-29	22,8	75,9	0,9	0,3	0,1	3,5	93,0	2,5	0,8	0,2
30-34	6,6	91,5	1,5	0,3	0,1	1,8	92,2	4,8	0,9	0,3
35-39	3,1	95,0	1,2	0,6	0,1	1,5	88,9	8,3	1,1	0,2
40-44	2,6	95,2	1,8	0,2	0,2	1,5	76,3	21,3	0,7	0,2
45-49	1,8	95,6	2,2	0,3	0,1	1,4	62,2	35,6	0,6	0,2
50-54	1,4	95,5	2,6	0,3	0,2	1,1	45,8	52,1	0,7	0,3

⁶¹ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 76.

⁶² Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 87.

Tablo 6'nın Devamı:

55-59	1,6	94,0	4,2	0,2	0,0	1,1	40,5	57,6	0,6	0,2
60-64	1,8	90,1	7,5	0,4	0,2	1,3	27,5	70,3	0,7	0,2
65-69	2,2	87,8	9,6	0,2	0,2	1,3	22,7	75,1	0,9	-
70-74	2,4	78,0	18,3	0,7	0,6	1,8	14,3	83,6	0,1	0,2
75-79	3,4	77,3	18,3	1,0	-	1,9	12,6	84,9	0,4	0,2
80-84	3,8	68,2	27,6	0,4	-	2,6	7,2	89,4	-	0,8
85-89	8,7	56,3	33,8	1,2	-	1,1	5,4	93,5	-	-
90-94	2,9	60,0	37,1	-	-	1,9	4,9	90,3	1,0	1,9
95 +	16,7	58,3	30,0	-	-	5,9	3,9	88,2	2,0	-
Meçhul	62,1	31,0	-	-	6,9	40,0	36,0	20,0	-	4,0
Toplam	57,2	41,3	1,3	0,1	0,1	44,8	41,5	13,2	0,4	0,1

Yukarıdaki tabloya baktığımızda kadın nüfus oranında 15-19 yaş aralığındaki evlilik, erkek nüfus oranındaki evlilikten çok daha fazladır. 15-19 yaş aralığında sayı olarak 6692 erkekten sadece 533 kişi evlidir. Kadın nüfusunda ise 5979 kişiden 1497 kişi evli olarak kayıtlara geçmiştir. İki sayı arasında bir fark olsa da Türkiye geneli düşünüldüğünde bu fark çok da önemsenmemelidir. Eskişehir'in şehir merkezindeki istatistiklerine baktığımızda ise 15-19 yaş aralığında 1848 erkek nüfustan sadece 43 kişi evli olup, oran yüzde 2,3 olarak yazılmıştır. Kadınlarda ise 1636 kişiden 351 kişi evli olup, oran yüzde 21,5'tir. Kadın küçük yaşta evlilik oranı şehir merkezi ile kırsal kesim farkı çok azdır. Aynı şey erkek nüfusu için geçerli olmayıp kırsal kesimdeki genç yaşta evlilik oranı daha yüksektir⁶³.

Tablo 7. Nüfusun Tahsil İtibariyle Ayrılışı⁶⁴

Tahsil	Nüfus			Oran		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilen	29.327	11.607	40.934	32,3	13,5	22,4
Sadece okuma bilen	348	232	580	0,3	0,2	0,3
Okuma yazma bilmeyen	61.056	80.625	141.691	67,3	87,2	77,3
Toplam	90.741	92.464	183.205	100	100	100

Tabloya bakıldığında Eskişehir il genelindeki okuma yazma oranının az olduğu görülmektedir. Toplam nüfusun yüzde 22,4 lük kısmı okuma yazma bilen

⁶³ Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 30.

⁶⁴ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 77.

kişilerden oluşmakta, yüzde 77,3 lük kısmı da okuma yazma bilmeyen kişileri kapsamaktadır. Şehir nüfusunda ise okuma yazma oranı doğal olarak daha fazladır. Oradaki nüfusta okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 42, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise yüzde 57'dir⁶⁵.

Nüfusun cinsiyete göre tahsil oranlarına bakarsak, erkek nüfusun okuma yazma oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Aynı şey şehir nüfusu için de geçerli olup, bunun yanında sadece erkek nüfus baz alındığında yarıdan fazla bir nüfusun okuma yazma bildiği görülmektedir⁶⁶.

Tablo 8. Nüfusun Dinler İtibariyle Ayrılışı⁶⁷

Dinler	Nüfus Miktarı			Oran		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	90.610	92.412	183.022	99,86	99,94	99,9
Katolik	38	14	52	0,04	0,02	0,03
Ortodoks	38	13	51	0,04	0,01	0,03
Protestan	13	15	28	0,01	0,02	0,01
Ermeni	11	-	11	0,01	-	0,01
Hristiyan toplam	100	42	142	0,1	0,05	0,08
Musevi	25	10	35	0,03	0,01	0,02
Dinsiz	5	-	5	0,01	-	0,0
Diğer	1	-	1	0,0	-	0,0
Gayrimüslim toplam	131	52	183	0,14	0,06	0,1
Toplam	90.741	92.464	183.205	100	100	100

Tabloda görüldüğü üzere Eskişehir il genelinde gayrimüslim nüfusu çok az olup, bu nüfusun çoğunluğunu Hristiyanlar oluşturmuştur.

3. 1940 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

Cumhuriyet tarihinde üçüncü nüfus sayımı, 1940 yılında yapıldı. Buna göre Türkiye'deki toplam nüfus miktarı 17.820.950, Eskişehir'deki toplam nüfus miktarı da 206 794 idi⁶⁸. Eskişehir'in 1935 yılındaki nüfusuna göre 1940 yılında nüfusunda binde 24,22'lik bir artış görülmektedir. Bu artış, yukarıda da belirttiğimiz gibi Eskişehir'e yapılan göçlerle açıklanabilir.

⁶⁵ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 21.

⁶⁶ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 21.

⁶⁷ Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli, s. 77.

⁶⁸ 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, Yeni Cezaevi Basımevi, Ankara 1944, s. III, VII.

Tablo 9. 1940 Yılı Eskişehir’de Kır-Kent Nüfus Dağılımı

	Nüfus miktarı	Oran	1935 sayımına göre nüfus artışı %
Şehir nüfusu	70.894	34,28	44,58
Köy nüfusu	135.900	65,72	14,37
Toplam nüfus	206.794	100	24,22

Eskişehir’deki şehir nüfusu 70.894, köy nüfusu da 135.900 idi⁶⁹. Nüfusun büyük bir kısmını oluşturan köy nüfusunda bir artış görülmesine rağmen köy nüfusunun toplam nüfusa oranında, 1935 sayımına göre azalma görülmüştür. 1935 yılında şehrin toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 69’unu kırsal kesim oluşturuyorken 1940 yılında bu oran yaklaşık yüzde 65’e kadar gerilemiştir. Şehir nüfusunda ise yaklaşık 14 bin kişilik artış görülmektedir. Bu değerler aynı zamanda Eskişehir’deki iç göçün yoğunluğunu göstermiştir.

Kent nüfusun yüzde 52’sini erkek nüfus, yüzde 47’sini de kadın nüfus oluşturuyordu. Kırsal nüfusta ise erkek nüfus yüzde 48, kadın nüfus yüzde 51 oranında idi⁷⁰.

Tablo 10. Eskişehir’in Bugünkü İlçe Merkezlerinin 1940 Yılındaki Nüfus Miktarı⁷¹

İlçe Adı	İlçe merkezi
Eskişehir	60.742
Alpu	1164
Beylikova	1077
Çifteler	1625
Günyüzü	835
İnönü	556
Mahmudiye	1167
Mihalgazi	-
Mihalıççık	1863
Sarıcakaya	-
Seyitgazi	1791
Sivrihisar	6498

Tabloda, o zamanlar daha ilçe olmamasına rağmen nahiye ya da küçük merkezler olarak bilinen bugünkü Eskişehir ili ilçe merkezlerindeki nüfus miktarı

⁶⁹ 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 253.

⁷⁰ Çamurcu, a.g.m., s.268.

⁷¹ Çamurcu, a.g.m., s.264.

gösterilmiştir. Eskişehir'in 1940 yılında merkezden başka Sivrihisar, Seyitgazi ve Mihaliççık olmak üzere toplamda üç adet ilçesi vardı.

Tablo 11. 1940 Yılı Eskişehir Nüfus Yapısında Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (6 Yaş Ve Üzeri)⁷²

Toplam içindeki cinsiyet oranı		Okuryazarlık durumunun toplam içindeki oranı						Okuryazarlık kendi içindeki oranı			
		Okuma yazma bilmeyen			Okuma yazma bilen			Okuma yazma bilmeyen		Okuma yazma bilen	
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
49,99	50,01	62,67	47,97	77,37	37,33	52,03	22,63	38,26	61,74	69,68	30,32

1940 yılında Eskişehir nüfusunun eğitim durumuna bakıldığında yaklaşık yüzde 62 oranında okuma yazma bilmeyen nüfus ile karşılaşmaktayız. Her ne kadar 1935 yılına göre okuma yazma bilmeyen oranı azalmışsa da bu oran ciddi anlamda yüksek bir orandır. Okuma yazma bilmeyen nüfusun yüzde 38'ini erkekler, yüzde 61'ini kadınlar oluşturuyordu. Okuma yazma bilenlerin oranı ise yaklaşık yüzde 37 olup bu oranın yüzde 69'unu erkekler yüzde 30'unu da kadınlar oluşturuyordu.

4. 1945 YILI ESKİŞEHİR'İN NÜFUS YAPISI

Cumhuriyet tarihinde dördüncü nüfus sayımı, 1945 yılında yapıldı. Bu sayıma göre Türkiye'nin nüfusu 18 790 174 kişi⁷³, Eskişehir'in il genel nüfusu 244 251 kişi, Eskişehir şehir nüfusu ise 80 030 kişiydi⁷⁴.

Tablo 12. Eskişehir Vilayeti, İdari Taksimat İtibariyle 1945 Yılı Nüfus Miktarı⁷⁵

Kazalar	Şehirde			Nahiye ve Köylerde			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam

⁷² Işık, a.g.e., s. 29.

⁷³ TÜİK verileri, "Konularına göre istatistikler, Genel Nüfus Sayımları, Tarihsel Gelişim 1927-200 Genel Nüfus Sayımları" http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047

⁷⁴ Nevzat Gümüş, "Eskişehir'in Kentsel Gelişimi ve Kent Tipolojisi (Sınıflandırması)", 1. Uluslararası Düden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (Ed. Oya Beklan Çetin vd.), *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2005, s.154.

⁷⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü; *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli*, Ankara 1949, s. 10.

Tablo 12'nin Devamı:

Merkez Kazası	44510	35520	80030	35517	34984	70501	80027	70504	150531
Mihalıççık	970	1000	1970	13881	13795	27676	14851	14795	29646
Seyitgazi	899	972	1871	10292	10579	20871	11191	11551	22742
Sivrihisar	3115	3607	6722	17183	17427	34610	20298	21034	41332
Toplam	49494	41099	90593	76873	76785	153658	126367	117884	244251

Yukarıdaki tabloya baktığımızda 1935 yılındaki gibi Eskişehir'in ilçelerindeki şehir nüfusunun az olduğunu, nüfusun kırsal kesimde ağırlık kazandığını görmekteyiz. Bununla birlikte kadın nüfusunun şehir merkezinde az, kırsal kesimde ve ilçelerde erkek nüfus ile dengede olduğu da aynı şekilde dikkat çekmektedir. Bu iki hususun en büyük sebebinin iç göç olduğunu söylemiştik. Ancak erkek nüfustaki artışı da başka illerden gelen göçlerle açıklamak mümkün olacaktır. Demek oluyor ki iç göç hız kesmeden 1945 yılına kadar da devam etmiştir.

Genel itibariyle ilçe nüfuslarına baktığımızda merkez kazası, nüfusu en fazla olan kaza idi. Ayrıca diğer ilçelere göre merkez kazasında şehir nüfusu da fazlaydı. Sivrihisar'ın ise nüfus miktarı bakımından merkez kazadan sonra ikinci olduğunu görmekteyiz.

Tablo 13. Eskişehir Nüfusunun 1945 Yılı Yaş Grupları İtibariyle Ayrılışı⁷⁶

Yaş aralığı	Erkek	Kadın	Toplam	Yaş aralığı	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	14.964	14.865	29.829	55-59	2583	3257	5840
5-9	16.041	15.534	31.575	60-64	2365	3895	6260
10-14	15.769	14.713	30.462	65-69	1455	1701	3156
15-19	14.753	12.562	27.315	70-74	847	1447	2294
20-24	13.301	8883	22.184	75-79	424	557	981
25-29	7051	7349	14.400	80-84	266	432	698
30-34	10.833	8704	19.537	85-89	99	130	229
35-39	8521	7479	16.000	90-94	45	98	143
40-44	7816	6802	14.618	95-99+	33	53	86
45-49	5590	5480	11.070	Bilinmeyen	94	124	218
50-54	3537	3819	7356	Toplam	126367	117884	244251

Yukarıdaki tabloya baktığımızda nüfus miktarı en yüksek yaş grubunun 0-19 yaş grubu olan genç nüfusu görmekteyiz. 19 yaşından sonra nüfus kademeli olarak düşüşe geçmemiş, 25-29 yaş aralığında (1916-1920 doğumlular) seyrekleşip daha

⁷⁶ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli, s. 5.

sonra yeniden artmıştır. 30'lu yaşlardan sonra da nüfus miktarı kademeli olarak düşüşe geçmiştir.

Yaş gruplarındaki cinsiyet oranlarına bakarsak, 1935 yılında olduğu gibi genç nüfusta da erkek nüfus kadın nüfustan daha fazladır. Yaş ilerledikçe kadın nüfus oranı artmaktadır.

Tablo 14. Nüfusun Yaş Grupları Ve Medeni Hal İtibariyle Ayrılışı⁷⁷

Yaş grupları	Erkek Nüfusun miktarı					Toplam	Kadın Nüfusun miktarı					Toplam
	Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyo		Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyo	
0-4	14964	-	-	-	-	14964	14865	-	-	-	-	14865
5-9	16041	-	-	-	-	16041	15534	-	-	-	-	15534
10-14	15749	-	-	-	-	15749	14668	44	-	-	1	14713
15-19	13138	1578	18	5	14	14753	8475	4013	39	22	13	12562
20-24	8153	5045	39	32	32	13301	1162	7483	124	55	59	8883
25-29	1835	5103	72	33	8	7051	278	6859	148	55	14	7349
30-34	1019	9553	177	62	22	10833	168	8177	281	56	22	8704
35-39	402	7848	199	67	5	8521	92	6859	471	46	11	7479
40-44	259	7278	220	46	13	7816	94	5804	845	37	12	6802
45-49	126	5202	219	39	4	5590	83	4225	1125	40	7	5480
50-54	75	3279	143	21	19	3537	69	2827	849	35	49	3819
55-59	49	2381	143	10	-	2583	37	1535	1660	23	2	3257
60-64	42	2102	200	9	12	2365	63	1089	2713	19	11	3895
65-69	36	1265	145	8	1	1455	35	352	1300	9	5	1701
70-74	19	674	148	2	4	847	25	171	1240	1	10	1447
75-79	11	317	95	1	-	424	12	48	496	-	1	557
80-84	9	194	62	-	1	266	14	31	381	2	4	432
85-89	5	59	32	2	1	99	3	9	114	4	-	130
90-94	3	25	15	-	2	45	2	6	90	-	-	98
95 +	3	20	9	1	-	33	1	3	47	-	2	53
Meçhu l	54	32	1	2	5	94	55	49	7	2	11	124
Topla m	71992	51955	1937	340	143	126367	55730	49584	11930	406	234	117884

Yukarıdaki tabloya bakıldığında bekar nüfusun, evli nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Ancak buradaki nüfusta, çocukları ve evlenme yaşında olmayan kişileri çıkardığımızda evli oranının oldukça yüksek olduğunu görmüş oluruz. Erkek nüfus içinde bu bekar/evli oranı 31'e 65, kadın nüfus içinde 14'e 68'dir. Bakılması gereken diğer husus, kadın genç nüfus oranındaki evlilik, erkek genç nüfus

⁷⁷ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli, s. 6.

oranındaki evlilikten çok daha fazladır. 10-14 yaş erkek oranında hiçbir evlenme durumu olmamasına karşın 10-14 yaş aralığı kız çocuklarında bu sayı 44'tür. Bu 44 kişinin tamamı kırsal kesim nüfusunun içerisinde ve şehir nüfusunda 14 yaşına kadar evlenme durumu görülmemiştir. İl genelinde 15-19 yaş aralığında 1578 erkek, 4013 kadın evli olarak görülmektedir. 15-19 yaş aralığı evliliği şehir merkezinde de görülmekte olup kırsal kesime göre biraz daha az miktardadır.

Tablo 15. Nüfusun Tahsil İtibariyle Ayrılışı⁷⁸

Tahsil	Nüfus			Oran		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilen	66.067	30.209	96.276	52,28	25,62	38,95
Sadece okuma bilen	293	286	579	0,2	0,2	0,2
Okuma yazma bilmeyen	60.007	87.389	147.396	47,48	74,13	60,8
Toplam	126.367	117.884	244.251	100	100	100

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Eskişehir il genelindeki okuma yazma oranının az olduğu görülmektedir. Toplam nüfusun yüzde 38,95'lik kısmı okuma yazma bilen kişilerden oluşmakta, yüzde 60,8'lik kısmı da okuma yazma bilmeyen kişileri kapsamaktadır. Şehir nüfusunda ise okuma yazma oranı doğal olarak daha fazladır. Oradaki oran yüzde 54 okuma yazma bilen ve yüzde 45 okuma yazma bilmeyenlerin oranıdır⁷⁹.

Tablo 16. Nüfusun Dinler İtibariyle Ayrılışı⁸⁰

Dinler	Nüfus Miktarı		
	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	126.197	117.859	244.056
Hristiyan toplam	133	14	147
Musevi	35	10	45
Dinsiz	2	1	3
Toplam	126.367	117.884	244.251

Tabloda görüldüğü üzere Eskişehir il genelinde gayrimüslim nüfusu çok az olup, bu nüfusu daha çok Hristiyanlar oluşturmaktadır.

⁷⁸ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli, s. 8.

⁷⁹ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli, s. 25.

⁸⁰ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli, s. 8.

5. 1935 YILINDAN 1945'E KADAR ESKİŞEHİR NÜFUS YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Daha önce de değindiğimiz gibi Eskişehir'in 1935 yılındaki nüfusu 183 205 kişi, 1945 yılındaki nüfusu ise 244 251 kişidir. Nüfus artışı 61046 kişidir. Nüfus miktarının ve niteliğinin şekillenmesinde İkinci Dünya Savaşı ve göçler gibi önemli etkenler belirleyici olmuştur.

İlk olarak Eskişehir'e yapılan göçlere bakılabilir. 1935 yılında tablo 3'te belirtildiği gibi Eskişehir'in şehir ve kırsal nüfusundaki kadın nüfusun oranı, bizlere kırsaldan kente yapılan göçler hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Eskişehir merkez kazasındaki erkek nüfus yaklaşık 24 bin, kadın nüfus ise yaklaşık 22 bindir. Bunun yanında ilçe ve kırsaldaki nüfus 66 bin erkek, 70 bin kadın nüfustur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu göçün şekli, göçe erkeğin kadından önce başlaması ve şehre yerleşince ailesini de şehre getirmesidir. 1945 yılındaki duruma gelince, tablo 12'te görüldüğü üzere Eskişehir şehir nüfusu 44 bin erkek nüfusa karşı 35 bin kadın nüfustur. Bu oran 1935 yılına göre oldukça yüksek bir orandır. Demek oluyor ki şehre yapılan göç, bir hayli yoğunluk kazanmıştır. Kırsal kesimdeki nüfusa bakıldığında 82 bin erkek nüfusa karşı yine yaklaşık 82 bin kadın nüfus bulunmaktadır. 1935 yılına göre kırsal nüfusta erkek ile kadın dengelenmiş görülüyor. O halde 1945 yılına kadar, şehir nüfusundaki erkek nüfusun fazlalığı, komşu illerden ve diğer bölgelerden yapılan göçlerle açıklanabilir.

Eskişehir nüfusunun yaş aralığındaki değişime bakacak olursak, 1916-1920 doğumlarının yarattığı farklılıktan başka büyük bir farklılık görülmemektedir. 1935 sayımında 15-19 yaşındakilerle 1945 sayımındaki 25-29 yaş aralığındaki nüfus azlığı hemen göze çarpmaktadır. Bunun en büyük sebebi şüphesiz Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'dir. 1945 Eskişehir nüfus sayımına göre 24-29 yaş aralığındaki nüfusun bir önceki ve bir sonraki yaş gruplarına oranla yaklaşık olarak 20 bin nüfus olması beklenirken bu rakam 14 bin olarak istatistiklere yansımıştır.

Eskişehir nüfusundaki evlenme ve genç yaşta evliliğin yaygınlık oranlarına bakıldığında, 1935 yılı erkek nüfus bekar oranı yüzde 57, evli oranı ise yüzde 41 idi. Tabii bu oranlardaki eksiklik, evlilik çağında olmayan çocuk nüfusun da bu oranlara katılmasıdır. Normalde evlenme oranı daha fazladır. Kadınlarda ise bekar oranı %44,

evli oranı % 41'dir. Geri kalan %15'lik kesim büyük oranda dul kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlardaki bekar oranının erkek nüfusa göre düşük olmasının en büyük sebebinin evlilik yaşıyla ilgili olduğunu ifade etmiştik. 1945 yılındaki oranlara bakarsak, erkek bekar oranının yüzde 56, evli oranının yüzde 41 olduğunu görmekteyiz. 0-14 yaş grubunu istatistikten çıkardığımızda bu evlenme oranı yüzde 65'lere kadar çıkmaktadır. Diğer taraftan Kadın bekar oranı yüzde 47, evli oranı yüzde 42, ilk 14 yaş çıktığındaki evli oranı ise yüzde 68'dir. Görüldüğü üzere 1935'ten 1945'e kadar kadınlardaki bekar nüfus oranı artmıştır. Bu husustan başka da fazla değişiklik bulunmamaktadır. Genç yaştaki evlenme oranlarına baktığımızda 15-19 yaş aralığı erkek nüfusta 1935 yılında 533 kişi evli olarak gözükmektedir. Bu sayı, aynı yaş aralığına göre yüzde 8 oranına denk gelmektedir. 1935 yılı 15-19 yaş aralığındaki kadın nüfusta ise 1497 kişi evli olarak gözükmekte ve bu sayı yüzde 25 oranına tekabül etmektedir. 1945 yılındaki 15-19 yaş aralığı erkek nüfus 1578 kişi evli olarak gözükmekte ve yüzde 10 oranındadır. 15-19 yaş aralığı kadın nüfus 4013 kişi evli olarak gözükmekte ve yüzde 32 oranındadır. Bu tabloda daha dikkat çeken bir husus ise kadın nüfusunda 10-14 yaş aralığında 44 kişinin evli olduğu yazılmaktadır. Bütün bu oranlar bize gösteriyor ki genç evlilik 1935'ten 1945 yılına kadar bir hayli artmış, bunun yanında az miktarda da olsa küçük yaştaki kız çocuklarıyla evlilik görülmüştür.

Eskişehir nüfusundaki tahsil durumuna bakıldığında, 1935 yılında 1945 yılına kadarki değişim, kadın erkek fark etmeksizin her yaşta yüksek oranlarda artış gözlenmiştir. Bunun yanında 6 yaşındaki çocuklar arasında da okuma yazma bilenlere rastlanmıştır. Okuma yazma oranlarındaki artışın en büyük gerekçesi, bu dönemde yapılan eğitim faaliyetleridir. Bunların başında ise Köy Enstitüleri gelmektedir. Halkevlerinin sayılarının artması, ilkokulların yaygınlaşması, kırsal kesimdeki okullaşma gibi etkenler de bu artışın sebepleri arasındadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE EĞİTİM

1. ÖRGÜN EĞİTİM

Örgün eğitim, belirli yaş grubundaki bireylere, uygun programlarla okul içerisinde düzenli olarak verilen eğitimidir. Bu eğitim, okul öncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır. 1939-1945 yılları arasında Eskişehir'deki örgün eğitim ise ilkokul, ortaokul, lise ve köy enstitüsünden oluşmaktadır.

1.1. EĞİTİM ÖĞRETİM VE OKULLAŞMA

Eskişehir'deki eğitim faaliyetleri Osmanlı'nın erken dönemlerinde diğer illere kıyasla geride kalmıştır. 2. Abdülhamit dönemiyle birlikte ülke genelinde artan okullaşma faaliyetleri Eskişehir'e de yansımıştır. Bununla birlikte bu dönemde azınlıklar da Eskişehir'e birkaç okul açmışlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Sakarya, Cumhuriyet, Ülkü, Turan, Dumlupınar ve Adalet ilköğretim okulları kurulmuş, bu okullar cumhuriyetin ilanımla birlikte eğitim faaliyetlerine devam etmiştir⁸¹. Bunun yanında bir de Atatürk Lisesi'nin öncülü olan Orta mektep de cumhuriyetin ilk yıllarında faal olmuştur⁸².

Cumhuriyetin erken dönemlerinde tüm ülkede olduğu gibi Eskişehir'de de yoğun bir eğitim faaliyeti görülmektedir. Hem ilkokul sayısında, hem

⁸¹ Serhat Çınar; *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2004)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2005, s. 133.

⁸² Çınar; *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2004)*, s. 113.

öğrenci/öğretmen sayısında hem de genel nüfusa oranladığımızda okur-yazar nüfus miktarında büyük bir artış gözlenmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1927 döneminde Eskişehir'deki ilkokul sayısı 84 idi. 1927-1935 yıllarında bu sayı 94'e, 1935-1940 yıllarında da 290'a kadar artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkisiyle 1940-1945 yıllarında ilkokul sayısı 281'e düşmüştür. Bu azalmanın sebebi, eğitimli ilkokul sayısının azaltılmasıdır. 1935-1940 dönemindeki 290 ilkokulun 198 kadarı eğitimli, 92 kadarı ise öğretmenli ilkokuldu. 1940-1945 dönemine bakıldığında 281 ilkokulun 168'i eğitimli, 113'ü de öğretmenli idi⁸³. Bu durum, ilkokul sayısında bir azalma olarak görülse de hükümetin bu yıllarda Köy Enstitüleri ile ilgili aldıkları kararın bir sonucu olarak görmek daha mantıklı olacaktır. Eğitimli okullardan öğretmenli okullara geçiş süreci olarak değerlendirilebilir.

1939-1945 yılları arasındaki okullaşma faaliyetlerinde kırsal kesim geride kalmamıştır. Halkevi dergisinin incelemelerine göre 1944 yılında Eskişehir'de okul binası tamam olan toplam 172 köy bulunmaktadır. 118 köyde okullar inşaat halindedir ve 31 köyde de okul binası inşaatına 1945 yılında başlanacağı haberi verilmiştir⁸⁴.

Tablo 17. Köy Okullarının Durumu

Kaza	Okul binası				Öğretmen Evi			
	Tamamlanan Köy Sayısı	Tamamlanmayan Köy Sayısı	1 Sene Sonraya Kalan Köy Sayısı	Tamir Edilen Okul Sayısı	Tamam Olan	29 Ekim'e Kadar Bitecek Olan	1 Sene Sonraya Kalan	Okulsuz köyler
Merkez	79	42	21	7	33	20	18	32
Seyitgazi	20	27	3	-	3	7	8	4
Sivrihisar ⁸⁵	35	31	6	1	7	13	9	19
Mihalıççık	38	17	1	-	-	12	17	11
Toplam	172	118	31	8	43	52	52	64

⁸³ Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s.53-54.

⁸⁴ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Maarif İşlerimiz", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.5-7.

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için: Orhan Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001, s. 84-87.

Eskişehir’de öğretmen sayılarına bakıldığında 1923-1927 döneminde 145 öğretmen görev yapmaktayken 1927-1935 döneminde 199, 1935-1940 döneminde 420, 1940-1945 döneminde ise 522 öğretmen görev yapmıştır⁸⁶.

Eskişehir’deki öğrenci sayıları incelendiğinde 1923-1927 yılları arasında toplam 6511 öğrenci vardı. 1927-1935 yılları arasında bu sayı 10118’e 1935-1940 yıllarında 18896’ya, 1940-1945 yıllarında ise 28.627 öğrenciye kadar yükselmiştir⁸⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarından İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Eskişehir’deki kız öğrenci sayısında hem sayısal olarak hem de oransal açıdan ciddi bir artış gözlenmiştir. 1927-1935 döneminde 3494 kız öğrenci bulunuyordu. Bu sayı erkek öğrenci sayısının hemen hemen yarısı idi. 1935-1940 yılları arasındaki kız öğrenci sayısı 6647 kadardı. Bu da erkek öğrenci sayısının üçte ikisine denk geliyordu. 1940-1945 yılları arasında ise kız öğrenci sayısı 9488’e kadar çıkmış, ancak oran çok değişmemiştir⁸⁸. Sonuç olarak 1935-1945 yılları arasında kız öğrenci sayısında ciddi artışlar görülmüştür.

Halkevinin yaptığı çalışmaya göre 1943-1944 ders yılında okuma çağındaki çocuklardan okula devam edenlerin sayısı yüzde 50’ye yükselmiştir. Bir sonraki ders yılında bu oranın yüzde 75-85’e yükseleceği tahmin edilmiştir.

Tablo 18. Eskişehir’de Tahsil Çağında Bulunanların Listesi⁸⁹

	Cinsiyet	Şehir toplamı	Köy toplamı	Genel toplam
Tahsil çağında olan çocuk	Erkek	7657	17572	25229
	Kız	6900	14741	21641
	Toplam	14557	32313	46870
Tahsilini bitirmiş olanlar	Erkek	-	1714	1714
	Kız	-	3134	3134
	Toplam	-	4848	4848
Öğretmenli okullara devam eden öğrenci sayısı	Erkek	4564	5081	9646
	Kız	2954	2544	5498
	Toplam	7519?	7625	15114
Eğitmenli okullara devam eden öğrenci sayısı	Erkek	-	3206	3206
	Kız	-	2038	2038
	Toplam	-	5244	5244

⁸⁶ Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s.53.

⁸⁷ gös. yer.

⁸⁸ gös. yer.

⁸⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Maarif İşlerimiz”, Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.5-7.

Tablodan da anlaşıldığı üzere her ne kadar eğitim faaliyetleri artmışsa da Eskişehir için bu faaliyetler yetersizdir. Tahsil çağında olup da okullara devam eden şehir içi öğrenci sayısı erkek öğrenciler için yüzde 59,6, kız öğrenciler için ise yüzde 42,8 oranındadır. Kırsal kesimde bu oran daha da düşmektedir.

Ortaokullara baktığımız zaman Eskişehir’de 1923-1927 yıllarında sadece bir tane ortaokul bulunmaktaydı. 1927’den sonra bir ortaokul daha yapılmış ve sayı ikiye çıkmıştır. 1945’e kadar da bu sayı değişmemiştir. Öğretmen sayısına bakıldığında 1923-1927 yıllarında 9, 1927-1935’te 33, 1935-1940’ta 50, 1940-1945’te ise 54 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu ortaokullardaki toplam öğrenci sayısı, 1927’ye kadar 123, 1935’e kadar 889, 1940’a kadar 1925, 1945’e kadar da 1544 idi. Ortaokullardaki kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı ilkokula göre çok daha düşüktü. 1935’e kadar 167, 1940’a kadar 429, 1945’e kadar da 432 kız öğrenci ortaokullarda okumaktaydı⁹⁰.

Eskişehir’de lise eğitimine gelince Eskişehir Orta Mektebi 1935 yılında liseye dönüştürülmüş⁹¹ ve Atatürk Lisesi adını almıştır⁹². Savaş boyunca yalnızca lise eğitimi veren tek okul budur. Lisenin öğrenci kapasitesi 1939 yılında 1100-1200 civarında idi⁹³. Toplamda 1940’lı yıllarda ülke genelinde 80 lise bulunuyordu. Yerel basın Eskişehir’e bir lise daha açılması hususunda kamuoyunun taleplerini dillendirmiştir. Basında yer alan haberlerde ya lisenin kapasitesinin artırılması yoluna gidilmesini ya da Sivrihisar’a lise yapılmasını ifade etmiştir.⁹⁴

İç ve dış ticaretin genişlemesi, milli bankalarımızın çoğalması ve ekonomi alanında çalışacak bilgili elemanların ihtiyacı sebepleriyle hükümet mevcut ticaret okullarına ek olarak 1942-1943 ders yılından itibaren Türkiye genelinde 5 ticaret lisesi ve 12 orta ticaret okulu açmaya karar vermiştir⁹⁵. Bu politikanın bir sonucu olarak Eskişehir’de 1942 yılında Ticaret Lisesi açılmıştır⁹⁶. 5 Ekim 1942 tarihinde

⁹⁰ Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s.56.

⁹¹ Çınar; *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2004)*, s. 113.

⁹² Işık, a.g.e., s.32.

⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Lise”, 6 Eylül 1939, S. 120, s. 4.

⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Lise”, 6 Eylül 1939, S. 120, s. 4.

⁹⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Şehrimiz Ticaret Lisesinin Açılış Hatırasını Kutlamak Üzere Bir Toplantı Yapıldı”, Kasım-Aralık 1943, S. 66-67, s. 5.

⁹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Ticaret Lisesi Açıldı”, 26 Eylül 1942, S. 394, s. 1.

açılan Eskişehir Ticaret Lisesi, orta ve lise olarak iki kısımdır. Bu liseye kaydolmak için ortaokul veya orta ticaret okullarından mezun olmak şartı getirilmiştir⁹⁷.

Basında belirtildiğine göre okulun 1945 yılındaki öğrenci sayısı 225'tir. Okul birbirine yakın iki küçük binadan oluşmaktadır. Binalar öğrenci kapasitesini barındırmakta yetersiz kalmıştır. Komşu illerden gelen öğrencileri geri çevirmek zarureti ortaya çıkmıştır. Bu sebeple basında, binaların arka kısmındaki boş arsaya yeni bir bina yapılması şiddetle önerilmiştir⁹⁸.

1940'da Türkiye genelinde meslek ve teknik eğitim artmıştır. Bunun en önemli sebebi devlet eliyle kurulan sanayidir⁹⁹. Ancak 1942-43 yıllarına geldiğinde devletin meslek ve teknik okul yapımı için daha fazla gayret gösterdiği görülmektedir. Eskişehir'de 1942-1943 devresinde Sanayi mektebi adıyla mesleki eğitim veren bir okul açılmış, daha sonra bu okul, 1944 yılında Erkek Sanat Okulu ismini almıştır¹⁰⁰.

Diğer taraftan Eskişehir Kız Sanat Okulu öteden beri faaldir. Kız sanat Okulu 1941 yılına kadar toplamda 800 öğrenci yetiştirmiştir. 1941 yılı itibariyle iki sınıftan oluşuyordu¹⁰¹.

Selahattin Önder'in ifadesiyle 1940-1945 arasında Eskişehir'de mesleki ve teknik eğitim veren 7 tane okul bulunmaktadır. Bu okullarda 111 öğretmen görev yapmakta, 2239 öğrenci tahsil görmekteydi. Bu öğrencilerin 152'si kız, 2087'si erkektir¹⁰². Önder'in ifade ettiği okullardan ikisinin Erkek ve Kız sanat okulları olduğu kesindir. Diğer 5'i tespit edilememiştir.

1939-1945 yılları arası Eskişehir yerel basınının okullarla ilgili yazılarında yoğunlaşma dikkati çekmektedir. Bu meyanda okul ihaleleri, okul ihtiyacı olan bölgeler, okul malzemelerinde yapılan eksiltme ilanları Yeni gazetede ve Kocatepe gazetesinde sık sık yer bulmuştur. Örnek verecek olursak; Kocatepe gazetesinde, Mart 1939'da istasyon caddesinde yapılması planlanan ve 52 bin liraya ihale edilen bir ilkokulun temelini kazıldığı, inşaatının da Nisan'ın 15'inde başlayacağı haberi

⁹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehirimizde Ticaret Lisesi Açılıyor", 12 Eylül 1942, S. 390, s. 1.

⁹⁸ *Her yönde Türke Doğru*, "Eskişehir Ticaret Lisesi", Nisan 1945, S. 2, s. 14.

⁹⁹ Engin Demir ve Şenay Şen, "Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları", *Ege Eğitim Dergisi*, C. 10, S.2, 2009, s.42.

¹⁰⁰ Işık, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁰¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Akşam Kız Sanat Okulu", 14 Haziran 1941, S. 261, s. 1.

¹⁰² Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s.56.

verilmiştir¹⁰³. Başka bir örnek, 10 Mayıs 1939'da Muttalip caddesinde de bir ilkokulun inşa edilmeye başlandığı haberi verilmiş ve bu okulun voleybol sahası, futbol sahası, jimnastik salonu ve yüzme havuzunun bulunacağı da eklenmiştir¹⁰⁴. Yeni gazetenin 12 Nisan 1939¹⁰⁵ ve 15 Nisan 1939¹⁰⁶ tarihli sayılarında Eskişehir'de beş dersaneli ilkokulun inşa edileceğini, bunun için de açık eksiltme ihalesi ilanı verildiği görülmüştür. Benzer şekilde, bir okul için 350 adet okul sırası, açık eksiltme ilanı olarak verilmiştir¹⁰⁷. Gazete, Eskişehir merkezindeki okullarla birlikte diğer ilçelerdeki okullarla da ilgilenmiş, okuyucuya Mihaliççık'ta tamamlanmak üzere olan bir ilkokulun müjdesini sunmuştur¹⁰⁸. Bundan başka, Eskişehir mebusu Emin Sazak'ın bağışlarıyla Sazak köyüne bir ilkokulun inşa edileceği haberi verilmiştir¹⁰⁹. Halkevinin, Sivrihisar gezilerinin hemen sonrasında basında Sivrihisar'ın ortaokul ihtiyacı dile getirilmiştir. Habere göre Sivrihisar halkı bu hususu yetkililer nezdinde sıklıkla gündeme getirmesine rağmen geçiştirilmiştir¹¹⁰.

Yerel gazeteler okul binalarının eskiliği ve yetersizliğini de sıklıkla gündeme getirmişlerdir. Bütün komşu illerdeki okul binalarının modern bir görünüme sahip olmasına rağmen Eskişehir'deki okulların eski binalardan oluşması eleştirilmiştir. Ayrıca, Eskişehir'de yeni açılacak veya binası değişecek olan okullarda çiçek bahçeleri ve salıncakların olması gerektiği ifade edilmiştir¹¹¹. Özellikle 1939-1940 yıllarında ilkokulların kalabalık olduğu, her sınıfta öğrenci sayısının doksanı geçtiği yerel basın tarafından ifade edilmiştir¹¹². Diğer taraftan okullarda soba zehirlenmesi vakaları da görülmüştür. 12 Aralık 1939'da lisede nöbetçi kalan iki hademe, soba zehirlenmesinden boğularak ölmüştür¹¹³.

Yerel basının dikkat çektiği bir diğer eleştiri ise öğrencilerin boş vakitlerini geçirdikleri yerler olmuştur. Öğrencilerin okuldan sonra akşam saatlerinde vakitlerini kahvehanelerde geçirmesi¹¹⁴, hatta bazılarının da meyhaneye gidip rakı içmeleri

¹⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, "Yeni Mektep Binası", 23 Mart 1939, S. 72, s. 1.

¹⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "İkinci Bir Mektep Daha Yapılıyor", 10 Mayıs 1939, S. 86, s. 1.

¹⁰⁵ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Nafia Müdürlüğünden", 12 Nisan 1939, S. 39, s. 2.

¹⁰⁶ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Nafia Müdürlüğünden", 12 Nisan 1939, S. 40, s. 2.

¹⁰⁷ *Yeni Gazete*, "Vilayet Daimi Encümeninden", 29 Nisan 1939, S. 44, s. 2.

¹⁰⁸ *Yeni Gazete*, "İlk Mektep Binası", 27 Mayıs 1939, S. 59, s. 1.

¹⁰⁹ *Yeni Gazete*, "Sazak Mektebi", 29 Temmuz 1939, S. 70, s. 1.

¹¹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Okul İhtiyacı Ve Sivrihisar", 23 Ağustos 1939, S. 116, s. 2.

¹¹¹ *Yeni Gazete*, "Kültür İşleri", 25 Mart 1939, S. 36, s. 2.

¹¹² *Kocatepe Gazetesi*, "Mektep İhtiyacı Var", 25 Kasım 1939, S. 142, s. 1.

¹¹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Lisede İki Hademe Boğularak Öldü", 13 Aralık 1939, S. 147, s. 1.

¹¹⁴ Enver Kalaklı, "Kültür İşleri", *Yeni Gazete*, 8 Nisan 1939, S. 38, s. 1.

yerel basında sert bir dille eleştirilmiştir¹¹⁵. Bu yüzden gazeteler öğrencilerin okulda daha fazla vakit geçirmesini sağlayacak öneriler sunmuştur. Örneğin, okulların beden eğitimine ağırlık vermesi gerektiği, öğrencilerin futbol, voleybol, basketbol, tenis gibi alanlara yoğunlaşması gerektiğini, tatil günlerinde kahvehaneler yerine oyun salonları ve spor salonlarında vakit geçirmeleri ifade edilmiştir¹¹⁶.

Okulların kuralları incelendiğinde okul kayıtları genellikle Eylül ayının başından ortalarına kadar devam etmektedir¹¹⁷. Şehirdeki okullar kayıtların hemen ertesinde açılır. Köy okulları ise Ekim ayında açılmaktadır¹¹⁸. Tam gün eğitim veren okullar olduğu gibi sabah ve öğlen çift eğitim veren okullar da bulunmaktadır. 16 Eylül 1939 tarihinde Kocatepe gazetesinin ders saatleri ile ilgili gazete haberine göre; tam gün eğitim veren okullar Eylül 1939 itibarıyla öğleden önceye alınmış, birinci derse saat sekizde başlanılıp 45 dakikalık beş ders ile saat 13'te günlük eğitimin bitirileceği ifade edilmiştir. Cumartesi günleri de sadece üç derslik bir eğitim verilecekti. Sabah ve öğlen çift eğitim veren okullarda ise sabah grupları 7:40'ta okula gelecek ve 12:15'te bitecek, öğleden sonraki gruplar da 12:30'dan 17:05'e kadar eğitim görecektir. Cumartesi günleri de öğleye kadar her iki grup derslerini bitirecekti. Sabah grubunun 7:40'tan 10:50'ye, öğle grubu 10:05'ten 13'e kadar okuyacağı ifade edilmişti. Yatılı okullar tamamen ayrı bir ders saatiyle eğitim verecekti. Gazete, bu değişikliğin gerekçesini, özellikle tam gün eğitim veren kurumlarda, öğrencilerin öğleden sonrası okulda sakin bir şekilde ders çalışması için uygun şartları yaratmak ya da bu boş zamanı dışarıda çalışan öğrencilere imkan sağlamak olduğunu belirtmişti.¹¹⁹ Öğrenciler, yemek ihtiyaçlarını teneffüslerde ve uzun aralarda karşılamışlar, ancak bazı okullardaki yemek kuralları hem öğrenciler hem veliler hem de basın tarafından büyük tepki almıştır. Bazı okullarda okul içinde yemek yemek yasaklanmıştı. Yemeklerin yenileceği yer, okul ve sınıfın dışında ağaç altlarının olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden yerel basın kış mevsiminde ve uzak yerlerden gelenlerin yiyeceğini yanında getirmesi sebebiyle okulların öğrencileri mağdur ettiği değerlendirilmesini yapmıştır¹²⁰.

¹¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Talebeler İçkili Yerlere Girmemeli", 2 Eylül 1941, S. 284, s. 1.

¹¹⁶ *Yeni Gazete*, "Kültür İşleri", 25 Mart 1939, S. 36, s. 2.

¹¹⁷ *Yeni Gazete*, "Mektepler Ne Zaman Açılıyor", 9 Ağustos 1939, S. 73, s. 1.

¹¹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "İlk Mektepler Açıldı", 20 Eylül 1939, S. 123, s. 1.

¹¹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Mekteplerdeki Vakit Cetvellerinde Değişiklik", 16 Eylül 1939, S. 122, s. 1.

¹²⁰ *Yeni Gazete*, "Siz Ne Dersiniz", 3 Şubat 1940, S. 88, s. 2.

Bunların yanında okul kitapları hakkında da eksiklikler söz konusu olmuştu. Okulların açılmasına rağmen bazı sınıfların kitabı eksik basılmıştı. 2., 3., 4., ve 5. sınıfların okuma kitapları, 4 ve 5. sınıfların tarih ve tabiat kitapları, 5. sınıfın aile bilgisi kitabı, orta birinci sınıfın okuma, tarih, matematik kitapları, orta ikinci sınıfın matematik, ev idaresi kitapları, orta üçüncü sınıfın tarih ve ev idaresi kitapları, lise ikinci sınıfın tarih ile lise üçüncü sınıfın edebiyat, filozofi, tarih, sosyoloji, coğrafya, jeoloji kitapları ise hiç gelmemiştir¹²¹. Bu eksiklik Kasım ayına kadar devam etmiş olacak ki Kocatepe gazetesinin Kasım ayındaki haberine¹²² göre bazı lise kitaplarının basım işi bu ay itibariyle tamamlanacağı ifade edilmişti.

1940 yılı Eskişehir nüfusundaki okuryazar sayısı oranı yüzde 37,33, 1945 yılında ise Eskişehir nüfusundaki okuryazar sayısı oranı yüzde 48,08'dir¹²³. Bu sebeple ülke genelinde okuma yazma bilmeyen vatandaşlara okuma-yazma öğretmek amacıyla kurslar açılmıştır. Eskişehir'de açılan kurslardan birisi 13-16 yaş arası ilk tahsilini yapamamış çocuklar içindi¹²⁴. Bunlardan başka okuma yazma oranını artırmak için, ilkokul okuyup herhangi bir sebeple tahsilini yarıda kesip kendi kendini geliştirenlere de sınav ve sınıf geçme hakkı verilmişti¹²⁵.

1.2. ÇİFTELER KÖY ENSTİTÜSÜ

1.2.1. Çifteler Köy Enstitüsü'nün Öncülleri

1.2.1.1. Mahmudiye Eğitim Kursu

1930'lu yıllarda Türkiye'de özellikle kırsal kesimde öğretmen sorunu vardı. Hem öğretmen sayısı az, hem maddi imkan yetersizdi. Bu yüzden askerde onbaşı veya çavuş olmuş köylü gençlerin, eğitimden geçerek köylere eğitimci olarak gönderilmesi düşünülmüştü¹²⁶. Bu süreçle birlikte Temmuz 1936'da eğitimci adayları belirlendi. İlk kurs, 1936'da Çifteler'e bağlı Mahmudiye köyünde açıldı¹²⁷. Kısa

¹²¹ Kocatepe Gazetesi, "Mektep Kitapları", 4 Ekim 1941, S. 293, s. 1.

¹²² Kocatepe Gazetesi, "Mektep Kitapları", 22 Kasım 1939, S. 141, s. 1.

¹²³ Çınar; *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2004)*, s. 100.

¹²⁴ Kocatepe Gazetesi, "İlköğretim", 10 Ocak 1945, S. 840, s. 1.

¹²⁵ Kocatepe Gazetesi, "İlkokul", 14 Şubat 1945, S. 870, s. 1.

¹²⁶ Murat Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004, s. 26 ; Yasemin Deringöl, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden Günümüze İlköğretim Öğretmenleri Yetiştirilmesinin Tarihsel Boyutu ve Eğitimcilerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, 2007, s. 20.

¹²⁷ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 26-30 ; Feridun Bayram, *Eğitmenler, Öğrenmeyi Öğretme Ustaları*, kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 20 ; Çiğdem Erdem, "Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve

sürede olumlu sonuçlar alındı. Kurslarda ağırlıklı olarak kültür, sanat ve tarım dersleri vardı¹²⁸. Bu sayede eğitimci sadece okuma yazma öğretmekle kalmayacak, mesleki ve sanat eğitimi de verecekti.

Tablo 19. Okutulan Dersler Ve Saatleri

Dersler	Toplam Ders Saati
Türkçe (Yazı, okuma, Tahrir)	210-285
Aritmetik ve geometri	175-240
Yurt ve yaşama bilgisi	210-285
Atölye dersleri	50-60
Eğitim Bilgisi (Köy eğitimi, öğretim metodu, ders tatbikatı)	85-90
Toplam	730-960

Mahmudiye eğitimci kurslarından mezun olan kişiler köylerine döndüklerinde okuma-yazma alanında büyük başarılar elde etmişlerdir. Eskişehir köylerine giden 75 eğitimci, 74 okul açmış ve 2369 öğrenci okutmuşlardır. Bu sistem her ne kadar kısa sürede başarılı olsa da eğitimcilerin araç-gereç ve maddi sıkıntıları çözülememiştir. Bu yüzden bazı eğitimci haklı olarak eğitim işini ikinci plana atmış ve kendi işleri ile meşgul olmuşlardır¹²⁹.

1.2.1.2. Mahmudiye Köy Öğretmen Okulu

1937 yılında köy eğitimi hususunda yeni bir fikir ortaya çıktı. Daha önce hiçbir eğitim görmemiş gençler kısa sürede eğitimci olarak sağladıkları başarı, yetkilileri ilkokulu bitirmiş köy çocuklarını öğretmen yapmaya teşvik etmiştir¹³⁰. 30 Ekim 1937’de Mahmudiye’de köy öğretmen okulu açıldı¹³¹. Okul; ilkokul, ortaokul ve öğretmen okulu kısımlarından oluşuyordu. Öğrenciler genellikle Ankara, Eskişehir, Afyon, Konya ve Kütahya illerinden alınıyordu. Okula girmek için o dönemlerde yüksek bir miktar sayılan 30 lira kayıt parası alınıyordu ve bu okula rağbetin az olmasının en büyük sebebi idi¹³².

Köylülükte Dönüşümü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitimci Kursları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3, 2008, s. 193.

¹²⁸ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 33.

¹²⁹ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 38-40.

¹³⁰ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 41.

¹³¹ Kurtuluş Ertuğrul; *TBMM’deki Yansımalarına Göre Köy Enstitüleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010, s. 23 ; Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihsel Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 49.

¹³² Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 43-46.

Tablo 20. Mahmudiye Köy Öğretmen Okuluna Alınan Öğrenci Sayısı¹³³

Yıllar	Alınan öğrenciler	
	Erkek	Kız
1937-1938	44	-
1938-1939	78	-
1939-1940	206	24

1.2.2. Çifteler Köy Enstitüsü

1.2.2.1. Açılış

Öğretmen okulundaki öğrenci ve öğretmen sayılarındaki azlık, öğretmenlerin köye ayak uyduramaması, köydeki okuryazarlığın azlığı, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede yetersizlik, okulun köy enstitülerine dönüşmesini sağlamıştır¹³⁴. Köy Enstitüleri Kanunu layihasında şu ifadeler geçmektedir:

*“Köylünün okutulması ve daha iyi bir müstahsil haline getirilmesi: Bu sebeple devlet elinin süratle köylere uzatılması, köylünün okutulması, terbiye edilmesi, istihsal kabiliyetlerinin artırılması, sağlık işlerinin yoluna konması zaruridir. Türk köylüsünü okutmanın ve onu daha iyi bir müstahsil haline getirmenin birinci şartı ve baş vasıtası adetçe ve keyfiyetçe bu işi başaracak şekilde hazırlanmış rehberlere ihtiyaç vardır ki bunlar köy öğretmenleridir.”*¹³⁵

Artık köy çocukları eğitilip tekrar köyelerine gönderilecekti¹³⁶. Üstelik bu uygulama eğitilen köy çocukları sadece köy öğretmenliği mesleğiyle sınırlandırılmamış, sağlık görevlileri ve teknisyenler olarak da yetişmesi sağlanmıştır¹³⁷.

Köy Enstitüleri, CHP içerisinde fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmış, Köy Enstitüleri kanunu görüşmelerine 148 kişi katılmamıştır. Zaten kanunun da kabul edilmesi kolay olmamıştır¹³⁸. Eskişehir milletvekili Emin Sazak, 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri'nin kanununun müzakereleri esnasında Eskişehir köylerindeki öğretmenler hakkında bilgiler vermiştir. Ancak köy enstitülerine muhalif olması

¹³³ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 47.

¹³⁴ Necdet Aysal, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu Köy Enstitüleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. 9, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.270.

¹³⁵ Birgül Bozkurt, “Türkiye’de Milli Şef Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belgi Dergisi*, C. 1, S. 2, Yaz 2011, s. 195.

¹³⁶ Erol Kapluhan, “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 26, 2012, s. 185 .

¹³⁷ Sadık Kartal, “Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2008, s. 24.

¹³⁸ Bozkurt, “a.g.m.”, s. 195.

beklenen Emin Sazak'ın ilk izlenimi olumlu olmuştur. Öğretmenlerin çok enerjik olduğunu, köylüyle el ele verip kendi okullarını kurduklarını ifade etmiştir.¹³⁹

17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri kanunu meclisten çıktı¹⁴⁰. Akabinde 12 merkezde köy enstitüsü açıldı ve mevcut köy öğretmen okulları enstitüye dönüştü¹⁴¹.

Tablo 21. 1940 Yılı İtibariyle Açılan Ve Açılacak Olan Köy Enstitülerinin İnşaat Masrafları¹⁴²

Yer	Masraf (lira)	Yer	Masraf (lira)
Kars	220 000	Trabzon	175 000
Kastamonu	330 000	Hatay	200 000
Eskişehir	230 000	Adana	200 000
İzmir	115 000	Isparta	150 000
Trakya	230 000	Samsun	170 000
Kayseri	225 000	Antalya	150 000
Malatya	155 000	Van	250 000
Arifiye	150 000	Şark vilayetlerinden biri	150 000

Böylece Mahmudiye Köy Öğretmen Okulu Çifteler Köy Enstitüsü adını aldı.

1.2.2.2. Öğrenci

Çifteler Köy Enstitüsü, Eskişehir, Konya, Kütahya(Uşak), Ankara ve Afyon illerinden öğrenci alıyordu¹⁴³. İlerleyen tarihlerde Enstitü açılan Ankara ve Konya gibi illerden öğrenci alınmaması kararlaştırılmıştır¹⁴⁴. Zira oralara da Köy Enstitüleri açılmıştı.

Öğrenciler sadece köy kökenli olan ve ilkokulu başarılı¹⁴⁵ bir şekilde köyde bitiren çocuklardan seçiliyordu¹⁴⁶. Enstitü açıldığı zaman öğrenci bulmakta oldukça zorlanmaktaydı. Ancak ilerleyen yıllarda bu zorluk ortadan kalkmış, İkinci Dünya savaşının güç şartlarına rağmen hem enstitü hem de öğrenci sayılarını artırmıştır¹⁴⁷.

¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 10, Birleşim 41, 17 Nisan 1940, s. 71.

¹⁴⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000-MS 2013*, Pegem Akademi Yayınları, 25. Baskı, Ankara 2013, s. 393.

¹⁴¹ Burgaç, *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 60.

¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 10, Birleşim 41, 17 Nisan 1940, s. 98.

¹⁴³ Tuba Kalaycı, *Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli Olarak Köy Enstitülerinin Etkileri: Eskişehir-Çifteler Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 64 ; Süleyman Edip Balkır, *Eski Bir Öğretmenin Anıları*, Arı Kitabevi, İstanbul 1968, s. 179.

¹⁴⁴ Burgaç, *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 62.

¹⁴⁵ Serdarhan Musa Taşkaya ve Sait Akbaşlı, "Okuma Yazma Öğretiminde Köy Enstitülerinin Yeri", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2008, s. 16.

¹⁴⁶ Burgaç, *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 63.

¹⁴⁷ Bozkurt, "a.g.m.", s. 199.

Başlangıçta kapatılan öğretmen okulundaki öğrencilerin çoğu Çifteler Köy Enstitüsü'nün öğrencisi olmuşlardı.

Tablo 22. Çifteler Köy Enstitüsü Öğrenci Sayıları¹⁴⁸

Yıllar	Birinci sınıfa giren öğrenci		Bir yılda öğrenimini bırakanlar										Ders kesiminde öğrenci		Sınıfta kalanlar		Sınıfı geçenler		
			Hastalıklardan		Üst üste 2 yıl		Kovulara		Başka sebepleri		Ölüm sebebiyle								
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
1940-41	275	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	275	2	1	-	274	2
1941-42	268	9	-	-	-	-	-	-	24	-	-	-	244	9	4	-	240	9	
1942-43	339	33	-	-	-	-	-	-	13	3	1	-	325	30	-	-	325	30	
1943-44	240	61	-	-	-	-	-	-	12	10	-	-	228	51	32	5	196	46	
1944-45	241	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	241	29	9	4	232	25	
1945-46	108	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	108	4	-	-	108	4	

1.2.2.3. Eğitim

Köy Enstitülerindeki eğitim, Köy öğretmen okulundaki eğitimi temel almış ve 1940 ile 1943 yılları arası programsız devam etmiştir. Bunun en büyük sebebi, enstitülerin sadece Türkiye’de değil, dünya çapında bir ilk olduğu ve böylece daha önce model alınabilecek bir eğitim programının bulunmamasıydı. Köy öğretmen okullarıyla arasındaki en önemli fark, derslerin gittikçe pratikliğe dönüşmesi¹⁴⁹. Kültür, spor ve sanat derslerinde de uygulamalar ağırlık kazanıyordu. 1943 yılında bir ders programı hazırlandı. Dersler; kültür, ziraat ve teknik dersler olarak üç gruba ayrıldı¹⁵⁰. 5 yıllık ders döneminde 114 hafta kültür derslerine, 58’er hafta da ziraat ve teknik derslere ayrılacaktı¹⁵¹.

¹⁴⁸ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 69.

¹⁴⁹ Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 91-92.

¹⁵⁰ Mehmet Sarıoğlu, *Türk Eğitim Tarihinden Esintiler*, Umutepe Yayınları, Kocaeli 2012, s. 169.

¹⁵¹ Cavit Binbaşoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009, s. 555 ; Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 95.

Tablo 23. Enstitü Dersleri Ve Ders Saatleri¹⁵²

Dersler	Hafta
Kültür Dersleri: Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık bilgisi, Matematik, Fizik, Kimya, Tabiat ve okul sağlık bilgisi, yabancı dil, el yazısı, resim-iş, beden eğitimi ve ulusal oyunlar, müzik, askerlik, ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi (Toplum Bilim, İş Eğitimi, Çocuk ve iş ruh bilimi, iş eğitimi tarihi, öğretim metodu ve tatbikat), zirai işletmeler ekonomisi ve kooperatifçilik.	114
Ziraat dersleri ve çalışmalar: tarla ziraatı, bahçe ziraatı(fidancılık, meyvecilik, bağcılık ve sebzeçilik bilgisi), sanayi bitkileri ziraatı, zootekni, kümes hayvanları bilgisi, arıcılık ve ipek böcekçiliği, balıkçılık ve su ürünleri bilgisi, ziraat sanatları,	58
Teknik dersler ve çalışmalar: Köy demirciliği (nalbantlık, motorculuk), köy dülgerliği (marangozluk), köy yapıcılığı (Tuğla ve kiremitçilik, taşçılık, kireççilik, duvarcılık ve sıvacılık, betonculuk), kızlar için köy ve ev sanatları (dikiş-biçki, örücülük, dokumacılık, ziraat sanatları)	58
Beş yıllık sürekli tatiller	30
Toplam	260

2. HALK EĞİTİMİ

Halk eğitimi, örgün eğitim sistemine dahil olmamış ya da belirli bir evresinde bulunmuş olan vatandaşlara, örgün eğitim ile birlikte ya da örgün eğitimin dışında, okuma yazma öğretme, yabancı dil öğretimi ya da belirli konularda eğitim verme gibi amaçlar taşıyan bir sistemdir.

2.1. ESKİŞEHİR HALKEVİ

Halkevleri ilk olarak 19 Şubat 1932'de aralarında Eskişehir'in de bulunduğu 14 merkezde açılmıştır. Bunlar; Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun idi¹⁵³. 1933 yılında 41, 1934'te 25, 1935'te 23, 1936'da 33, 1937'de 31, 1938'de 43 ve 1939'da da 163 tane yeni halkevi açılmıştır. 1940'tan sonra açılan halkevi sayısı savaş sebebiyle oldukça azalmıştı¹⁵⁴.

¹⁵² Burgaç; *Çifteler Köy Enstitüsü*, s. 96.

¹⁵³ Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e kadar)", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 45, 2011, s.247 ; İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yayınları, Ankara 2010, s. 384.

¹⁵⁴ Özdemir, "a.g.m.", s. 257.

Halkodaları ise, nüfusun az olduğu yerlerde¹⁵⁵, Halkevlerini açma koşullarının sağlanamadığı durumlarda en az 50 üyenin bir araya gelmesiyle kurulabilmiştir. 1940'a kadar hiç açılmamış, 1940 yılında 141 adet açılmıştır¹⁵⁶. Köy Enstitüleri mezunlarının da etkisiyle 1944-1945 yıllarında 2338 adet halkodası hizmete hazır hale gelmiştir. Bu sayede dışa kapalı konumda olan köyler, enstitü mezunlarının liderliğinde halk odalarına kavuşmuş ve aydınlanmışlardır.

Halkevleri siyasi bir kurum olarak düşünülmemiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi çalışmalarının dışında, ama sadece idari açıdan partiye bağlı bir kuruluş olarak hizmet vermiştir¹⁵⁷. Halkevi, partili veya değil herkese açık olmuştur¹⁵⁸. Aynı ifade, İnönü tarafından da dile getirilmiştir¹⁵⁹. Buna karşılık halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin ayrılmaz bir parçası olarak da değerlendirilmiştir¹⁶⁰.

Halkevleri, şubelerinin faaliyetlerini halka aktarmak amacıyla yerel dergiler çıkarmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sıkıntılar nedeniyle Halkevleri dergi işlerini eksiksiz yapamamıştır¹⁶¹. İlerideki konularda değinileceği üzere savaş şartları ve ekonomik sıkıntılar dergi çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Eskişehir Halkevi'nin 1932 yılındaki toplam üye sayısı 288 idi¹⁶². İlk olarak 8 şubesi bulunan Eskişehir Halkevi, 1944 yılında şube sayısını dokuza yükseltmiştir. Halkevi dergisi ise Eskişehir'de ayda bir çıkarılmış ve Sakarya matbaasında basılmıştır¹⁶³.

¹⁵⁵ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2003, s. 238.

¹⁵⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 238 ; Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri; İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 80.

¹⁵⁷ Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 23, 1999, s.269.

¹⁵⁸ Güray Kırpık vd, *Türk Eğitim Tarihi*, Otorite Yayınları, Ankara 2012, s. 293 ; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2003, s. 199.

¹⁵⁹ Arıkan, "a.g.m." s.269; Betül Batır ve Filiz Meşeci Giorgetti, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 13-14, 2008, s.49; İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.197.

¹⁶⁰ Batır, "a.g.m.", s. 49; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma)*, C. 2, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 106; Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003, s. 47.

¹⁶¹ Arıkan, "a.g.m." s.274.

¹⁶² Mesut Erşan, "Eskişehir Halkevi ve Halkevi Dergisi", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Güz 2010, s. 4.

¹⁶³ Mahmut Şakiroğlu, "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı", *KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ankara 1996, s. 139.

Tablo 24. 1932 Yılı Şubelerine Göre Eskişehir Halkevi Üye Sayısı¹⁶⁴

Şube	Üye sayısı
Dil, tarih, edebiyat şubesi	58
Kütüphane ve neşriyat şubesi	21
Ar şubesi	13
Köycülük şubesi	22
Temsil Şubesi	26
İçtimai Yardım şubesi	52
Kurslar şubesi	14
Spor Şubesi	82

Tabloya bakıldığında üye sayısının en fazla olduğu şube spor şubesidir. Bunun yanında Dil, tarih, edebiyat şubesi ile yardım şubesine de ilgi yüksek olmuştur. Ar şubesi ve kurslar şubesinin üye sayısı ise oldukça azdır.

Tablo 25. Eskişehir Halkevi Üyelerinin Meslekleri¹⁶⁵

Meslekler	Üyeler
Öğretmen	93
İşçi	21
Tüccar	15
Doktor	13
Diğer	155 (?+1)

Tabloda görüldüğü üzere Eskişehir halkevine en çok öğretmenler üye olmuştur.

1945 yılında Eskişehir'in üç merkezinde halkevi, 37 yerde de halkodası bulunmaktadır. Halkevleri, Eskişehir merkezde, Sivrihisar'da ve Mihalicçık'tadır. Halkodaları da çeşitli kaza ve köylerde bulunmaktadır¹⁶⁶.

Halkevlerinin, İkinci Dünya Savaşı boyunca Eskişehir'de birçok faaliyetleri olmuş ve bu faaliyetler hem halkevi dergisine hem de Eskişehir yerel basınına yansımıştır. Dergideki bilgiler, daha çok şubelerin yaptığı faaliyetlerdir. Gazetelerdeki bilgiler ise halkevlerinin verdikleri konferans ve balolarla ilgilidir. Nadir de olsa gazetelerde köy gezileri ile ilgili faaliyetler üzerine köşe yazıları yazılmıştır. Sekiz adet şubeden oluşan Eskişehir Halkevinde, 1944 yılında yeni bir şube daha açılmış; dil, edebiyat, tarih şubesi dil, edebiyat şubesine dönüşmüş, tarih şubesi de yeni açılan müze ve sergi şubesine bağlanmıştır.

¹⁶⁴ Erşan, a.g.m., s. 4.

¹⁶⁵ Erşan, a.g.m., s. 4-5.

¹⁶⁶ Erşan, a.g.m., s. 5-6.

2.1.1. Dil Edebiyat Tarih Şubesi

Bu şube, ülke kapsamında milli dil ve milli tarih anlayışı ile hareket etmiş, yerel açıdan da buldukları bölgenin yerel tarihi, dil yapısı ya da şivesi, edebi kültür unsurları üzerinde durmuştur. 1939'a kadar bu şube Eskişehir'e ait folklor ve kültür ürünlerini derlemiş, dil çalışmalarına katılmış, Eskişehir'de yaşadığı tahmin edilen Yunus Emre ve Nasreddin Hoca ile ilgili çalışmalar yapılmış, çeşitli hikaye ve şiir yarışmaları düzenlemiştir¹⁶⁷.

Dil, edebiyat ve tarih şubesi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da benzer faaliyetlerine devam etmiştir. 1941 yılında konferanslar tertip edilmiş¹⁶⁸, folklor araştırmaları yapılmıştır. Ayrıca Yunus Emre araştırmalarına yönelik bir çalışma planı hazırlanmıştır¹⁶⁹. Şube, 1942'den 1944'e kadar konferanslarına devam etmiş, Ankara radyosunda Eskişehir Halkevi folklor saatini hazırlamış, Eskişehir'in adet, türkü ve destanlarını toplayıp yayınlamış, Yunus Emre'nin mezarının bulunması için çalışmalar yapmış, Eskişehir'in Milli Mücadele'deki yeri üzerine araştırmalara başlamış ve İsmet İnönü'nün mücadele yıllarındaki hatıraları ve yazılarının derlemesini yapmıştır¹⁷⁰. 1944 yılının sonunda gençlerin dergiye ilgilerini artırmak için yazı müsabakaları düzenlenmiştir¹⁷¹.

Daha sonra şubenin tarih kolu, müze şubesine dahil olmuş ve bu şubede faaliyetlerine devam etmiştir. Tarih kolu Eskişehir'in yerel tarihini, tarihi eserlerini ve arkeolojik kalıntılarını araştırmıştır.

2.1.2. Kütüphane Ve Neşriyat Şubesi

Eskişehir Halkevi'nin Kütüphane ve Neşriyat Şubesi 1939 yılına kadar cumhuriyetin onuncu yıldönümü için broşür çıkarıp halka dağıtmış, Türk ocaklarından devredilen kitapları ciltlemiş, 1936'da 650 kitaplı kütüphane oluşturmuştur. 1938'de bu kütüphanedeki kitap sayısı 1500'e kadar ulaşmıştır¹⁷².

¹⁶⁷ Erşan, a.g.m., s. 15-16.

¹⁶⁸ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi", 23 Şubat 1941, S. 50, s.761.

¹⁶⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Evimizin Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", Eylül 1939, S. 41, s.631.

¹⁷⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Dil Edebiyat Şubesi", Ocak-Şubat 1944, S. 69-70, s.23.

¹⁷¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Evimizin Çalışmaları", Kasım-Aralık 1943[Dergi yanlışlıkla 1944 yazmıştır], S. 67-68[Derginin bir sayfasında 66-67, diğer sayfasında 67-68 olarak yazılmıştır], s.23.

¹⁷² Erşan, a.g.m., s. 13-14.

Bu şubede İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktif olarak halka hizmet vermeye devam etmiştir. 1939 yılının Eylül ayı itibariyle kitap sayısı 1371 iken¹⁷³ 1941 yılı Şubat ayında 1400'e yükselmiştir¹⁷⁴. Eylül sayısında yaklaşık olarak 3700 okuyucunun kütüphaneyi ziyaret ettiği ifade edilmiştir. Bu okuyucuların da çoğunluğunu yine öğrenciler oluşturmuştur. Okunan kitapların ise ağırlıklı olarak edebi eserler olduğu görülmüştür¹⁷⁵. 1941 yılının Şubat ayında kütüphaneyi 2925 kişi dergisi için, 3380 kişi de kitap okumak için ziyaret etmiştir. En çok okunan kitaplar da sırasıyla genel eserler, sosyal bilimler, edebiyat, nazari ilimler, tabiat ve coğrafya, tatbiki ilimler, güzel sanatlar, felsefe, filolojiye dahil olanlardır. En çok okuyanlar ise genellikle öğrenciler olmuştur¹⁷⁶. 1941 yılının Mayıs sayısında kütüphane odasının alt kata alındığını, gerekçe olarak da toplantı zamanlarında kütüphane için uygun ortamın olmaması ve hatta kütüphanenin toplantı zamanında kapatılması gösterilmiştir¹⁷⁷. 1944 yılının sonunda da kitaplarda yeniden bir ciltleme çalışması yapılmış ve eserler tasniflenmiştir¹⁷⁸.

2.1.3. Ar Şubesi

Şubenin kuruluş amacı, sanata ilgi duyan ve yetenekli olan kişileri eğitmek, ortaya çıkarmaktır. Özellikle müzik alanında halkın da katılımını sağlamak ve önemli günlerde halka yönelik faaliyetler yürütmektir.

1939-1945 arası Eskişehir Halkevi Ar Şubesi çeşitli konserler vermiş, sergiler açmıştır¹⁷⁹. 1939 yılında 45 kişiye, karakalem, suluboya, pastel boya ve yağlı boya alanlarında resim eğitimi verilmiş, 40'tan fazla kişi de bandoda eğitim görmüştür¹⁸⁰. 1943 yılında şubede fotoğrafçılık önem kazanmıştır¹⁸¹. 1943-1944 yıllarında ise aile toplantıları yapılmış, balolar tertip edilmiş, piyano, akordeon ve mandolin dersleri

¹⁷³ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kitapsaray ve Yayın Kolu", Eylül 1939, S. 41, s.632.

¹⁷⁴ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kütüphane ve Yayın Şubesi", 23 Şubat 1941, S. 50, s.761.

¹⁷⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kitapsaray ve Yayın Kolu", Eylül 1939, S. 41, s.632.

¹⁷⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kütüphane ve Yayın Şubesi", Mayıs 1941, S. 51, s.761-762.

¹⁷⁷ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kütüphane", Mayıs 1941, S. 51, s.810.

¹⁷⁸ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kütüphane ve Yayın Şubesi", Kasım-Aralık 1943[Dergi yanlışlıkla 1944 yazmıştır], S. 67-68[Derginin bir sayfasında 66-67, diğer sayfasında 67-68 olarak yazılmıştır], s.24.

¹⁷⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Ar Şubesi", 23 Şubat 1941, S. 50, s.762.

¹⁸⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Ar Şubesi", Eylül 1939, S. 41, s.631.

¹⁸¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Güzel Sanatlar Şubesi", Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.31.

verilmiş, Eskişehir albümü için fotoğraf çekme seferberliği yapılmış ve koro heyeti konserler vermiştir¹⁸².

2.1.4. Köycülük Şubesi

Bu şube, köy gezileri ve köy hizmetleri ile meşgul olmuştur. Eskişehir Halkevi Köycülük Şubesi, Şubat 1941’de köy gezileri düzenlemiş, doktorlar hastaları muayene etmiş ve onlara reçete yazmıştır. İlaçlar, fakirlere parasız verilmiştir¹⁸³.

Eylül 1943’te Çifteler Dispanseri bu şubenin çabalarıyla sadece bölge halkına değil, çevre köy ve yerleşim merkezlerine de yardım etmiştir¹⁸⁴. Bu dispanser 1944 yılında da faal olmuştur¹⁸⁵. Dispanserde iki yıl içerisinde toplam 663 kişi tedavi edilmiş, fakir hastalara parasız ilaç verilmiştir¹⁸⁶.

2.1.5. Temsil Şubesi

Bu şubenin amacı, tiyatro ve müsamere niteliğindeki temsillerini Eskişehir’in bütün ilçe ve köylerine sunmak olmuştur. Genellikle önemli günlerde ve halkevi gezilerinde aktiftir. Eskişehir Halkevi Temsil Şubesi 1941 yılında binlerce kişiye temsil vermiştir¹⁸⁷. Milli günlerde önem kazanan bu şube, toplam 19 temsil vermiş, bunlardan birini de Sivrihisar’da gerçekleştirmiştir¹⁸⁸. 1944 yılına kadar da okullarda müsamereler vermiş, ancak katılım beklenenden az olmuştur¹⁸⁹.

2.1.6. Sosyal Yardım Şubesi

Sosyal yardım şubesi, yardıma muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını karşılama amacı taşımaktadır. Eskişehir Halkevi’ndeki bu şube Şubat 1941’de Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ortak çalışarak 500 fakir çocuğa sıcak yemek vermiş, cezaevlerindekiilere kağıt, kalem, defter tedarik etmiş, yoksul çocuklara ilaç temin etmiştir¹⁹⁰. Mayıs 1941’de fakir çocuklara yapılan sıcak yemek yardımı artmıştır. Normalde kısa süreli olan ya da iki aylık sürede yapılan bu yardımlar bu yıl

¹⁸² *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Halkevimiz Şubelerinin İki Yıllık Çalışmalarını Gösteren Hülasalar”, Ocak Şubat 1944, S. 69-70, s.24.

¹⁸³ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Köycülük Şubesi”, 23 Şubat 1941, S. 763, s.632.

¹⁸⁴ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Köycülük Şubesi”, Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.32.

¹⁸⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Köycülük Şubesi”, Kasım-Aralık 1943[Dergi yanlışlıkla 1944 yazmıştır], S. 67-68[Derginin bir sayfasında 66-67, diğer sayfasında 67-68 olarak yazılmıştır], s.24.

¹⁸⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Köycülük Şubesinin”, Ocak-Şubat 1944, S. 69-70, s.29.

¹⁸⁷ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Temsil Şubesi”, 23 Şubat 1941, S. 50, s.764.

¹⁸⁸ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Gösterit Kolu”, Eylül 1939, S. 41, s.631.

¹⁸⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Temsil Şubesinin”, Ocak-Şubat 1944, S. 69-70, s.25.

¹⁹⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Sosyal Yardım Şubesi”, 23 Şubat 1941, S. 50, s.764.

kesintisiz olarak sürmüş, okulların açılışından kapanışına kadar yemek verilmeye devam edilmiştir¹⁹¹.

Eylül 1943'te fakir öğrencilere, kimsesiz ailelere kırtasiye malzemesi, temizlik malzemesi, para yardımı yapmış, salgın hastalıklara karşı yapılan faaliyetlere katılmıştır. Ayrıca bu cemiyet, işsiz kalan genç kızları da iş sahibi yapmaya çalışmıştır¹⁹². Kasım-Aralık 1943'te tifo ile mücadelede, işsizlere iş bulmada, fakir öğrencileri doyurmada, fakirlerin muayenesi ve tedavisi için çalışmada büyük hizmetleri vardır. Ek olarak bir de dispanser açmıştır¹⁹³.

1943-1944 yıllarında da fakir öğrencilere sıcak yemek verilmiş, kış aylarında yoksul vatandaşlara tonlarca kömür dağıtılmış, para yardımları yapılmış, hastalar tedavi edilip ilaç temini sağlanmış, temizlik malzemeleri ve yakacak dağıtılmış, fakirler ücretsiz tıraş edilmiş, fakir öğrencilere kırtasiye eşyaları, okul formaları verilmiştir¹⁹⁴. Ağustos-Eylül 1944'te 63 yoksul öğrenciye kırtasiye ve kitap alınmıştır. Bunun yanında 120 yoksul öğrenciye ayakkabı ve giyim eşyası temin edilmiştir. Cezaevindeki mahkumlara 30 liralık okuma levazımı gönderilmiştir. Ek olarak 38 vatandaşa da para yardımı yapılmıştır. Doğum yapacak yoksul annelere 15 kundak takımı temin edilmiş, tifüs mücadelesine katılmış, 428 baş tıraş edilmiş, ilaç ve sabun dağıtılmıştır. 15 ton kömür, yoksullara dağıtılmış, 153 fakir hastanın ilaçları karşılanmıştır¹⁹⁵.

2.1.7. Kurslar Şubesi

Bu şubenin amacı, halkın okuma-yazma eksikliğini gidermek, yabancı dil öğrenimini sağlamak ve mesleki bazı bilgileri ilgili olanlara sunmaktır. Eskişehir Halkevi Kurslar Şubesi Eylül 1939'da biçki-dikiş ve şapkacılıktan 65 kız mezun etmişti ve bu kızların hazırladıkları sergiyi 19.000 kişi ziyarete gelmiştir¹⁹⁶.

Şubat 1941'de birçok köyde okuma yazma kursu açmıştır¹⁹⁷. Mayıs 1941'de Mamuca, Akkaya, Karalan, Aşağı Kartal köylerinde okuma yazma kursları

¹⁹¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Sosyal Yardım Şubesi", Mayıs 1941, S. 51, s.810.

¹⁹² *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Sosyal Yardım Şubesi", Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.31.

¹⁹³ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Sosyal Yardım Şubesi", Kasım-Aralık 1943[1944?], S. 67-68, s.24.

¹⁹⁴ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Sosyal Yardım Şubemizin", Ocak-Şubat 1944, S. 69-70, s.27.

¹⁹⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Sosyal Yardım Şubesinin Bir Yıllık Çalışması", Ağustos-Eylül 1944, S. 76-77, s.26.

¹⁹⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu", Eylül 1939, S. 41, s.632.

¹⁹⁷ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Kurslar Şubesi", 23 Şubat 1941, S. 50, s.765.

açılmış¹⁹⁸, Haziran 1941’de ilkokulu bitirme kursu tamamlanmış, 43 vatandaş da diplomasını almıştır. Sonuç olarak bu kurslar neticesinde 233 erkek, 155 kadın okuma-yazma öğrenmiştir¹⁹⁹.

Eylül 1943 itibariyle İngilizce kursu da faaldi. Bu yıl ayrıca şube ilkokulu bitirme kursu açmak için hazırlıklara başlamıştı²⁰⁰. Ocak-Şubat 1944 ilkokulu ve ortaokulu bitirme kursları açılmış, İngilizce kursları ise devam etmişti²⁰¹. Haziran-Temmuz 1944’te ise İngilizce, Fransızca ve Almanca kursları açılmıştır.²⁰² Kasım-Aralık 1944’te İngilizce ve ilkokulu bitirme kursları devam ediyordu²⁰³.

2.1.8. Spor Şubesi

Bu şubenin amacı, halkın spora olan ilgisini yoğunlaştırmak olmuştur. Şube, birçok defa şehir içinde koşular, bisiklet yarışları tertip etmiştir. Eylül 1939’da futbol, eskrim, tenis ve bisiklet turnuvaları düzenlenmiştir²⁰⁴.

Şube Şubat 1941’de Eskişehir’in Mahmudiye, Alpu ve Çifteler gibi bölgelerinde spor salonları açmış, vatandaşı atletizme teşvik için müsabakalar yapmıştır²⁰⁵. Mayıs 1941’de üç kır koşusu yapılmış, bu koşuya köylü gençler de katılmış ve kazananlara da hediyeler verilmişti²⁰⁶.

1941 yılının ilk altı ayı voleybol ve atış müsabakaları yapıldı²⁰⁷. 1943’te boks ve eskrim ağırlıklı çalışmalar yapılmıştır²⁰⁸. 1943’ün sonlarında ise kış mevsimi sebebiyle eskrim çalışmaları yoğunlaşmıştır²⁰⁹. 1944’te bisiklet, eskrim, boks, atletizm çalışmaları ağırlık kazanmıştır²¹⁰.

¹⁹⁸ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Kurslarda”, Mayıs 1941, S. 51, s.810.

¹⁹⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “İlkokulu Bitirme Kursu”, Haziran 1941, S. 52, s.828.

²⁰⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Halk Dershanesi ve Kurslar Şubesi”, Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.32.

²⁰¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Kurslar Şubesinin”, Ocak-Şubat 1944, S.69-70, s.27-28.

²⁰² *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Kurslar”, Haziran-Temmuz 1944, S. 74-75, s.24.

²⁰³ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Kurslar Şubesi”, Kasım-Aralık 1943[1944?], S. 67-68[66-67?], s.24.

²⁰⁴ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Kolu”, Eylül 1939, S. 41, s.631-632.

²⁰⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Şubesi”, 23 Şubat 1941, S. 50, s.765.

²⁰⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor”, Mayıs 1941, S. 51, s.810.

²⁰⁷ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Şubesi”, Haziran 1941, S. 52, s.828.

²⁰⁸ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Şubesi”, Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.31.

²⁰⁹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Şubesi”, Kasım-Aralık 1943[1944?], S. 67-68[66-67?], s.24.

²¹⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Spor Şubesinin”, Ocak-Şubat 1944, S.69-70, s.25-26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE SAĞLIK HİZMETLERİ

1. ESKİŞEHİR'DE FAALİYET GÖSTEREN HASTANELER

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ülke genelinde birçok sağlık kuruluşu açılmıştır. Eskişehir'e baktığımızda bu bölgede de kısa zamanda sağlık kuruluşlarının yaygınlaştığı görülmektedir²¹¹. Şehrin ilk sağlık kurumlarından birisi Şifa yurdu adı verilen hastanedir²¹². Şifa yurdu cumhuriyetin ilk yıllarında Eskişehir'de başarılı işler yürütmüştür²¹³.

1939 öncesi Eskişehir'de Memleket hastanesinden başka Sağlık Yurdu ve Devlet Demiryolları Hastanesi hizmet sunmuştur.

1939-1945 yılları arasında Eskişehir'deki hastaneler hakkında bilgiler çok kısıtlıdır. Hiçbir tezde, makalede veya kitapta bir iki istisna haricinde 1939-1945 aralığı ile ilgili çalışma yapılmamıştır. Bunların yanında yerel basında Devlet Demiryolları Hastanesi ve Şeker Fabrikasına ait bir hastanenin olduğu yazılmıştır. Ancak makale veya kurumsal bilgilerden 1939-1945 yıllarına ait yazı yoktur.

1.1. ESKİŞEHİR MEMLEKET HASTANESİ

Eskişehir Memleket Hastanesi'nin binası 1915 yılında Yasin ve Hacı Süleyman Çakır kardeşler tarafından yapılmıştır. 1924'e kadar adı Millet Hastanesi

²¹¹ Koylu, *Eski Bir Şehrin Hikayesi (1923-1938)*, s. 75.

²¹² *Sakarya Gazetesi*, "Şifa Yurdu", 5 Nisan 1936, S. 519, s. 1.

²¹³ *Sakarya Gazetesi*, "Şifa Yurdu", 5 Nisan 1936, S. 519, s. 1.

iken 1924'ten sonra Memleket Hastanesi olmuştur.²¹⁴ Özel idare bütçesine konulan tahsisatlarla hastanenin eksikleri tamamlanmaya çalışılmıştır²¹⁵.

Tablo 26. Memleket Hastanesi Verileri

Yıllar	Yatan Hasta	Poliklinik	Ameliyat	Toplam
1927	730	680	107	1517
1928	869	823	202	1694
1929	986	666	209	1861
1930	992	1432	309	2733
1931	939	2125	309	3373
1932	1021	5517	451	6989
1933	1285	9111	456	10.882
1934	1160	11.349	559	12.668
1935	1318	7969	432	9719
1936	1318	9692	563	11573
1937	1595	10084	621	12300

Hastane 1923 yılında Emvali Metruke'den satın alınmış üç ahşap binaya taşınmıştır. Özel mülk olan bu binalar hastane için uygun değildi. Binaların hastane olarak kullanılabilmesi için içerisinde tadilat yapmak icap etti²¹⁶. Fakat bu binalar uzun ömürlü olamadı. Eski binalarından birisi 1935 yılından yıkılmıştır.²¹⁷ Aynı yıl iki binanın da yıkılmasına başlanmıştır. Süleyman Çakır'ın yardımıyla yerine modern bir bina yapılmıştır²¹⁸.

Memleket Hastanesi 1939-1945 yıllarında aktif olarak Eskişehir halkına hizmet etmiştir. 1939 yılına kadar sadece bir operatör ve bir dahiliye uzmanı olan hastanede Mart 1939 tarihi ile birlikte iki adet doktor daha gelmiştir. Bunlardan birisi kadın hastalıkları uzmanı, diğeri de kulak burun boğaz hastalıkları uzmanıdır. Doktorlar hastaneye gelir gelmez hemen ilgili alanlarda klinikler kurulmuştur²¹⁹.

Yerel basında 1939 yılı Aralık ayında Memleket Hastanesinin yeni bir kadro oluşturulacağı ifade edilmesine rağmen hiçbir şekilde ne röntgen uzmanının ne de

²¹⁴ Baha Taneli ve Hatice Şahin, *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Ülkemizde Hastaneler, Çocuk Hastaneleri ve Tıp Eğitimi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2003, s. 55.

²¹⁵ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1696-1697.

²¹⁶ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1696-1697.

²¹⁷ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1696-1697.

²¹⁸ *Sakarya Gazetesi*, "Memleket Hastanesi Eski Binası", 17 Nisan 1936, S. 519, s. 1.

²¹⁹ *Yeni Gazete*, "Memleket Hastanesi Kadrosu Genişledi", 14 Mart 1940, S. 97, s. 1.

kadın hastalıkları uzmanının gelmediği belirtilmiştir²²⁰. Ancak daha sonra gazetenin reklam kısımlarından kadroların yavaş yavaş oluşturulduğu görülmektedir.

1939 yılı itibariyle hastanenin başhekimisi Doktor Şükrü'dür²²¹. Bunun yanında zaman zaman özel muayenehaneleri de olan ama Memleket Hastanesi'nde de görev yaptığını düşündüğümüz uzmanların isimleri: Böbrek ve idrar yolları hastalıkları uzmanı Doktor Burhan Konuray²²², Röntgen uzmanı Doktor Fuat Eroğlu²²³, Kadın Hastalıkları uzmanı Doktor Burhan Öncel²²⁴, Kulak Burun Boğaz Uzmanı Doktor Refik Serter²²⁵, Bevliye uzmanı Doktor Suphi Arın²²⁶'dır.

Sonraki yıllarda kadro daha da genişletilmiştir. Kulak Burun Boğaz uzmanı Doktor Salih Ergezen²²⁷, Dahili hastalıkları uzmanı Doktor Ekrem Baysal²²⁸, Jinekolog Doktor Alaeddin Orhon²²⁹, doğum ve kadın hastalıkları uzmanı Doktor Naciye Gökay²³⁰, cilt ve zührevi hastalıklar uzmanı Doktor Asaf Koryak'tır²³¹.

1.2. ESKİŞEHİR HAVA HASTANESİ

1939 yılında Eskişehir'e Hava Hastanesi adıyla bir asker hastanesi kurulması planlanmıştır. Hava teşkilatı için inşası kararlaştırılmış olan askeri hastanenin İstasyon caddesi üzerinde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla kırk civarında ev istimlak edilmiştir²³². Hastanenin inşaat ihalesi özel sektöre verilmiştir²³³. Hava Hastanesinin temel atma merasimi vali beyin de katıldığı bir törenle 17 Mayıs 1939'da yapılmıştır²³⁴.

Eskişehir Hava Hastanesinin ikinci kısım inşaatı ihalesi ise Mart 1942'de gerçekleşmiştir. İnşaat ihalesi açık eksiltme ilanına çıkarılmış, ancak talipli olmamıştır²³⁵. Bilahare ihalenin sonuçlandırıldığı düşünülebilir. Görüldüğü üzere

²²⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Hastanede Yeni Kadro", 27 Aralık 1939, S. 150, s. 1.

²²¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Doktor Şükrü Geldi", 31 Temmuz 1939, S. 109, s. 1

²²² *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Bevliye Mütahassısı", 20 Aralık 1939, S. 81, s. 1.

²²³ *Yeni Gazete*, "Birinci Sınıf Röntgen Mütahassısı", 27 Ocak 1940, S. 87, s. 2.

²²⁴ *Yeni Gazete*, "Memleket Hastanesi Kadrosu Genişledi", 14 Mart 1940, S. 97, s. 1.

²²⁵ *Yeni Gazete*, "Memleket Hastanesi Kadrosu Genişledi", 14 Mart 1940, S. 97, s. 1.

²²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Ürolog Operatör", 21 Ocak 1939, S. 56, s. 2.

²²⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Doktor", 6 Ağustos 1941, S. 276, s. 2.

²²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Doktor", 20 Şubat 1943, S. 435, s. 2.

²²⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Jinekolog Operatör", 20 Mart 1943, S. 443, s. 3.

²³⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Doğum ve Kadın Hastalıkları Mütahassısı", 23 Aralık 1944, S. 825, s. 2.

²³¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Cilt ve Zührevi Hastalıklar Mütahassısı", 17 Ekim 1945, s. 1.

²³² *Kocatepe Gazetesi*, "Askeri Hastane Yapılıyor", 18 Ocak 1939, S. 55, s. 2.

²³³ *Kocatepe Gazetesi*, "Süel Hastane İnşaatı", 21 Mart 1939, S. 71, s. 2.

²³⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Hava Hastanesi Temel Atma Merasimi", 19 Mayıs 1939, S. 89, s. 2.

²³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 98 29 7

İkinci Dünya Savaşı şartları Eskişehir Hava hastanesinin de yapımının gecikmesine yol açmıştır. Hastanenin açılışının 1948 yılında gerçekleştiği görülmektedir²³⁶.

1.3. DOĞUMEVİ

Doğum yapan kadınların çektikleri sıkıntılar bilindiği için Eskişehir’de bir doğumevi açılması daima gündemi meşgul etmiştir. Yerel basın da bu konuya titizlikle eğilmiştir. Örneğin bir gazete haberinde belirtildiğine göre fakir bir ailenin ikinci çocuğu dünyaya gelmiştir. Aile öncelikle doğum yaptırması için bir ebe çağırmıştır. Bu arada ebe gelene kadar doğum gerçekleşmiştir. Ancak annenin sağlığı tehlikeye girmiştir. Daha sonra anneyi sağlığına kavuşturmak için ebeyle pazarlık yapılmıştır. Ancak, anlaşma sağlanamamış anne kaderine terkedilmiş, ebe doğum mahallinden ayrılmıştır²³⁷.

Bu gibi olaylar Eskişehir’de bir doğum evinin açılması meselesini gündemde tutmuştur. Yetkililer 1941 yılında doğumevi açılacağı duyurusunda bulunmuşlardır. Ancak Şubat 1944’e gelindiğinde hala verilen sözün tutulmadığını, herhangi bir çalışmanın yapılmadığı basında ifade edilmiştir²³⁸.

Ancak hemen akabinde Eskişehir’e “müjdeli haber” başlığıyla doğumevinin açılacağını, Sağlık Yurdu binasının Doğumevine dönüştürüleceği haberini vermiştir²³⁹. Nisan 1944’te doğumevinin açılış hazırlıkları başlamış²⁴⁰ ve 5 Mayıs 1944 tarihi itibarıyla Eskişehir’e hizmet vermeye başlamıştır²⁴¹. Eskişehir Doğum ve Çocuk bakım evi 20 yatak kapasitelidir²⁴². Doğumevindeki çocuk uzmanlığına Doktor Memduh Özçam tayin edilmiştir²⁴³.

1.4. DEVLET DEMİRYOLLARI HASTANESİ

Mayıs 1940’ta Eskişehir Devlet Demiryolları Hastanesi adında faal bir hastanenin olduğunu meclis tutanaklarından öğrenmekteyiz. Buna göre 1940 yılında hastanede; 3 uzman doktor, 1 tane ikinci derece doktor (II doktor), 1 eczacı, 1 kalem şefi, 1 memur, 1 baş hemşire, 3 hemşire, 5 hasta bakıcı, 1 aşçıbaşı ve 1 bahçıvan

²³⁶ Gaye Ertin, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1994, s. 34.

²³⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir’de Bir Doğumevi Lazımdır”, 7 Ekim 1941, S. 294, s. 1.

²³⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “İki Sağlık ve Selamet Yurdu”, 17 Şubat 1944, S. 643, s. 1.

²³⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Hemşerilerimize Müjde”, 22 Şubat 1944, S. 647, s. 1.

²⁴⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Doğumevi Açılıyor”, 18 Nisan 1944, s. 1.

²⁴¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Doğumevinin Kuruluşu”, 5 Mayıs 1944, s. 1.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 3. Yasama yılı, C. 17, Birleşim 58, 21 Mayıs 1945, s. 252.

²⁴³ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Doğumevi Çocuk Doktoru Geldi”, Ekim 1945, s. 1.

görev yapmaktaydı²⁴⁴. Zaman zaman meydana gelen kazalar nedeniyle yaralıların Devlet Demiryolları Hastanesi'ne kaldırıldıkları ve burada tedavi gördükleri bilinmektedir²⁴⁵.

1.5. ŞEKER FABRİKASI HASTANESİ

1939-1945 yılları arasında Eskişehir Şeker Fabrikası'nda da bir hastane mevcuttur. Ancak bu hastane ile ilgili bilgilerimiz de çok kısıtlıdır. Dönemin yerel gazetelerinde Şeker Fabrikası Hastanesi ile ilgili bazı bilgilere rastlanılmıştır. 1 Aralık 1944 tarihli Kocatepe Gazetesinde Eskişehir'e yeni gelen kadın doktorlardan bahsedilmiş, bu doktorlardan biri olan Güzin Alganoglu'nun da "Şeker Fabrikasının yeni açtığı hastaneye" çocuk uzmanı olarak geldiği ifade edilmiştir²⁴⁶. Bazı kaynaklarda bu hastaneden revir olarak da bahsedilmiştir. Hastane 20 yataklı idi²⁴⁷.

Necmettin Oğur'un Eskişehir Şeker Fabrikası adlı tez çalışmasında Şeker Fabrikası Hastanesi'nin kuruluş tarihi 1947 yılında olarak verilmiştir²⁴⁸. Oysa yukarıda belirtilen gazete haberi dikkate alındığında Aralık 1944 tarihi itibarıyla bu hastane mevcuttur. 1944 veya daha önceki bir tarihte kurulmuş olmalıdır. Nitekim, Şeker Fabrikası İç Hizmetler Şefi olarak çalışan Ercan Mülazım'dan edinilen bilgilere göre ise hastanenin kuruluş tarihi fabrikanın kuruluş tarihine yakındır. Onun ifadesine göre 1933'te fabrika inşa edildikten kısa bir süre sonra Almanlar tarafından hastane binası inşa edilmiştir.²⁴⁹

1.6. DİSPANSERLER

Cumhuriyetin ilk yıllarında Eskişehir'de üç adet dispanser açılmıştır. Bunlardan birisi Çifteler'de, birisi Günyüzü'nde diğeri ise Beylikova'dadır. Ancak 1943 yılında sadece Çifteler'deki dispanser faal olarak kalabilmiştir. Köylüler burada ücretsiz tedavi olmuştur. 1943 yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarındaki tedavi sayıları Halkevi Dergisinde yayınlanmıştı. Buna göre 1943 yılının Haziran ayında toplam 72 kişinin muayenesi yapılmış, 3 adet hasta da tedavi edilmiştir. Temmuz ayındaki muayene sayısı 188, tedavi sayısı 7; Ağustos ayında ise muayene sayısı

²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 11, Birleşim 58, 29 Mayıs 1940, s. 162.

²⁴⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Dün Ölümle Neticelenen Feci Bir Tiren Kazası Oldu", 10 Şubat 1940, S. 89, s. 3.

²⁴⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Yeni Kadın Doktorlarımız", 1 Aralık 1944, S. 806, s. 1.

²⁴⁷ Necmettin Oğur; *Eskişehir Şeker Fabrikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015, s. 44.

²⁴⁸ Oğur; *Eskişehir Şeker Fabrikası*, s. 44.

²⁴⁹ Ercan Mülazım(01.07.1968 Bulgaristan Doğumlu), 17 Kasım 2017, Şeker Fabrikası.

288, tedavi sayısı 19'dur. Bu üç aylık süre içerisinde toplamda 548 kişi muayene, 29 hasta da tedavi edilmiştir²⁵⁰.

Şubat 1944'te Eskişehir'in merkezinde bir verem dispanseri açılacağı gündeme gelmiş, ancak bu dispanser aradan uzun zaman geçmesine rağmen açılmamıştır. Gerekçe olarak da dispanser için uygun bir bina bulunamadığı ifade edilmiştir. Gazete, sekiz odalı bir binanın bulunamayışından oldukça rahatsızlık duymuştur²⁵¹. Daha sonra Eskişehir'in zenginlerinden Kurt Seyit Kapan, veremle mücadele için şehre yapılması düşünülen binayı satın alıp yetkililere bağışlamıştır²⁵². Dispanserin açılacağı haberi Mayıs 1944'te verilmiş²⁵³ ve dispanser Ocak 1945'te açılmıştır. Eskişehir verem dispanseri İstasyon Caddesi'nde Hava Hastanesinin karşısında faaliyet göstermiştir²⁵⁴.

2. ESKİŞEHİR'DE FAALİYET GÖSTEREN ECZANELER

Cumhuriyet öncesi dönemde Eskişehir'de eczane açan 3 Türk eczacı bilinmektedir. Eskişehir'deki ilk Türk eczacı Ömer Lütfi Bey, 14 Temmuz 1904'te ilk eczaneyi açmıştır. Bu eczane 1904-1916 arası faaliyet göstermiştir. Bu yıl kapanan eczane üç yıl sonra 1919 yılında yeniden hizmet vermeye başlamıştır. Bu eczane Milli Mücadele'nin son safhasında Yunanlılar şehri terk ederken yanmıştır. Ömer Lütfi Bey de Sakarya caddesinde yeni bir binada eczanesini açmıştır. 1932'de ölümüne kadar burada çalışmıştır. Daha sonra eczane mesul müdürler tarafından idare edilmiştir²⁵⁵. 1930'lu ve 40'lı yıllarda bu eczanede kalfalık yapan Şevket Tanagöz, Eskişehir ve eczacılığı şu şekilde anlatır:

*“Eskişehir iki bölgeye ayrılmıştı. Aşağı ve Yukarı mahalle. Biz aşağıda dört eczaneydik. Sırayla üç günde bir nöbet tutulurdu. İlk zamanlar Cuma günleri tatil yapardık. Sıtma ve uyuz vakaları çoktu. Kodein, Kinin hazırlardık, fiçılarla vazelin alır kükürtlü merhemler yapardık.”*²⁵⁶

1939-1945 yıllarında Ömer Lütfi eczanesi hala aktifti.

²⁵⁰ Eskişehir Halkevi dergisi, “Halkevi Köy Dispanseri”, Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.14.

²⁵¹ Kocatepe Gazetesi, “İki Sağlık ve Selamet Yurdu”, 17 Şubat 1944, S. 643, s. 1.

²⁵² Bozkır Dergisi, “Örnek Bir Vatandaş”, 20 Haziran 1944, S. 2, s. 9.

²⁵³ Kocatepe Gazetesi, “Verem Dispanseri Açılıyor”, 5 Mayıs 1944, S. 707, s. 1.

²⁵⁴ Kocatepe Gazetesi, “Şehrimize Mükemmel Bir Verem Dispanseri Açıldı”, 3 Ocak 1945, S. 834, s. 1.

²⁵⁵ Mert Sandalcı, Eskişehir Eczacılık Tarihi, Eskişehir Eczacı Odası Yayını, İstanbul 2013, s. 31-32.

²⁵⁶ a.g.e., s. 33.

Eskişehir eczanelerinden birisi de Merkez eczanesidir. Merkez eczanesi 1925'te kurulmuş, ancak eczane sahibi 1937 yılında mali sıkıntı yaşadığından eczaneyi Sıhhat Eczanesi sahibine devretmişti. Eczanenin eski yapısı aynen kalmış, sadece adı Sıhhat Eczanesi olarak değiştirilmişti²⁵⁷.

Eskişehir eczanelerinde bir diğeri de Sıhhat eczanesidir. 1925 yılında Odunpazarı'nda açılmış, daha sonra 1931 yılında Akarbaşı mahallesine taşınmıştır. Eczane 1937 yılında Merkez eczanesi binasının satın alınmasıyla Köprübaşı'na taşınmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktifti²⁵⁸. 1945 yılında Sıhhat Eczanesi sahibi Sadri Bey, eczaneyi Ali Rıza Usluer'e satmıştır²⁵⁹. Sıhhat Eczanesinin sahibi Ali Rıza Usluer anılarında²⁶⁰: “*Şu kapıya hasta geldiği zaman, ayakkabısını çıkararak, şapkasını çıkarıp kolunun altına alan ve içeriye saygıyla giren hastaları biliyorum.*” ifadesini kullanmıştır. Bu tavırları Eskişehir halkının bugünkünden çok farklı olarak eczacılara karşı gösterdiği saygı şeklinde de değerlendirmek mümkündür.

Eskişehir eczanelerinden birisi de Şifa eczanesidir. Şifa eczanesi 1923 yılında Köprübaşı'nda açılmıştır. Eczane sahibi Şemsettin Tarlan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendi adıyla “Tarlan öksürük şurubunu” piyasaya sürmüştür. Yine İkinci Dünya Savaşı yıllarında eczane, idari sorunlar yaşasa da çalışmaya devam etmiştir²⁶¹.

Bunlardan başka Eskişehir'de bir diğeri olan Halk Eczanesi, 1936 yılında Demirtaş caddesinde kurulmuştu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktifti²⁶². Eskişehir Eczanesi, 1937 yılında Sıhhat eczanesinden boşalan yerde açılmış ve İkinci Dünya Savaşı sırasında aktif olarak çalışmıştı²⁶³. İstanbul Eczanesi, 1941-1943 yılları arasında faaliyet göstermiş, daha sonra kapatılmıştır²⁶⁴. Sakarya Eczanesi de 1943 yılında açılmış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktif olmuştu²⁶⁵. Şehir merkezinden başka Mihaliççik'ta Belediye Eczanesi adında bir eczanenin de olduğu bilinmektedir²⁶⁶.

²⁵⁷ a.g.e., s. 34-36.

²⁵⁸ a.g.e., s. 34-36.

²⁵⁹ a.g.e., s. 37.

²⁶⁰ Neşe Kırımer, “Tarihi Sıhhat Eczanesi, Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2010, C. 12, S. 1, s. 3.

²⁶¹ Sandalcı, a.g.e., s. 44-45.

²⁶² Sandalcı, a.g.e., s. 46-47.

²⁶³ Sandalcı, a.g.e., s. 47.

²⁶⁴ Sandalcı, a.g.e., s. 48.

²⁶⁵ Sandalcı, a.g.e., s. 48.

²⁶⁶ Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanığı*, İstanbul Hüsniyatı Basımevi, 1949, s. 157.

Bunların dışında Eskişehir'deki eczanelerin çalışma sistemiyle ilgili 1939 yılında bir değişikliğe gidilmişti. Ankara'dan gelen bir emirle, Nisan 1939'dan itibaren, Ankara, İstanbul ve İzmir'de Pazar günleri uygulanan nöbetçi eczane uygulaması, Eskişehir'de de uygulanacaktır²⁶⁷.

3. BULAŞICI HASTALIKLARLA MÜCADELE

Cumhuriyetin ilk yıllarında Eskişehir'de bulaşıcı hastalıklar büyük sorunlara yol açmıştı. Halkevi dergisinden öğrenildiğine göre 1935'te 309 kişi hastalanmış, bunlardan 86'sı vefat etmişti. Aynı yılda vatandaşlara 6688 çiçek, 1162 tifo ve 532 meningokok aşısı yapılmıştır²⁶⁸. Bulaşıcı hastalıkların Eskişehir'de yaygın olmasının en önemli sebebi, bölgede bulunan bataklıklardı. Bataklıklar sivrisineklerin yayılmasına ve sıtmanın insanlara bulaşmasına yol açıyordu. Bu sebeple Eskişehir'in üç merkezinde de sıtma ile mücadele şubeleri açılmıştır²⁶⁹.

3.1. SITMAYA KARŞI ÇALIŞMALAR

12 Şubat 1937'de 3132 sayılı yasa ile sıtmaya karşı mücadelede hükümete yüklü bir para harcama yetkisi verilmiş²⁷⁰ ve 1937-1941 arası yoğun bir çalışma başlatılmıştır.²⁷¹

Eskişehir Sıtma ile Mücadele Dairesi 4 şubeden oluşuyordu. Bu dairenin çalışma alanı merkez kazası, Mihaliççik, Sivrihisar kaza ve köyleri, Çifteler ve İnönü nahiyeleri ile Bilecik'e bağlı Söğüt kazası ve köyleriydi²⁷². Bu daire tarafından 1939 yılının Mart ayından Aralık ayına kadar olan sürede toplam 46933 kişi muayene ettirilmiştir. Bunlardan 13505 kişide sıtma mikrobuna rastlanmıştır. Bu faaliyetler için bölgede toplam 3 doktor ve 20 sağlık memuru, ayda 20 gün çalışmıştır. Sağlık memurları ağırlıklı olarak hastaları tespit edip aldıkları kan örneklerini laboratuvara göndermişlerdir. Hastalardan 18 bin civarında kan örneği alınmış, bu kanların 3273'ünde parazit tespit edilmiştir.

²⁶⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eczanelerde Pazar Tatili", 15 Nisan 1939, S. 79, s. 2.

²⁶⁸ *Eskişehir Halkevi Dergisi*, "Sağlık Durumu", 30 Ağustos 1935, S. 29-30, s. 239.

²⁶⁹ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1698-1701.

²⁷⁰ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C. 32, S. 4, Aralık 2008, s. 356 ; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı, Türkiye'de Sıtma Mücadelesinin Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 143.

²⁷¹ Tuğluoğlu, a.g.m., s. 356.

²⁷² *Yeni Gazete*, "Sıtma Mücadelesi", 10 Şubat 1940, S. 89, s. 3.

Aralık ayından itibaren yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilen toplam sıtmalı hasta sayısı 22510 idi. Hastalara verilen toplam sıtma ilacı ise 180 kilo kinin²⁷³, 482 adet ampul kinin, 26469 tane ökinin, 225 kuvvet hâpı ve 70 adet Kluoplazmin'di²⁷⁴.

Diğer taraftan Sıtma ile mücadele dairesi, sivrisineklerle de mücadele etmiş, bunun için 4 işçi ile 1 sağlık memurunu görevlendirmişti²⁷⁵. İlaveten Aynı şekilde sıtma ile mücadelede bataklık kurutma çalışmaları da yapılmıştır. Eskişehir Sıtma ile Mücadele Komisyonu, Sazova bölgesini kurutma çalışmaları için açık eksiltme ilanı verilmişti²⁷⁶.

Şubat 1940'a kadar temizlettirilen kanal 2500 metre olup, kurutulan bataklık 500 kilometrekare ve doldurulan çukurlar da 1770 metre küp idi. Bununla beraber bahçe aralarındaki temizlettirilen su yolları 45.405 metre ve temizlenen dere yatakları da 1800 metreydi. Ek olarak Beylikahır gölünün kenarında Porsuk'un kabarma zamanında göle su taşmaması için 1000 metre uzunluğunda bir set yapılmıştır. Mihaliççık'ta Sarıköy ile Adahisar arasındaki bir sahada bataklık yapan Porsuk çayı üzerinde açılan bir kanalla bu bataklık kurutulmuştur. Bunlardan başka merkez ve şubelerde ufak tefek bataklık ve çukurlar da doldurulmuştu²⁷⁷.

Haziran 1941'de gelindiğinde bataklık kurutma çalışmaları devam etmiş, Sarısu mecrası sıtma ile mücadele komisyonu ve belediye ortak işbirliği ile kurutulmuştu²⁷⁸.

Basında yer alan haberlere göre Eskişehir'de 1941'de sıtma geçen yıla göre artmıştı. Bunun sebebi olarak bataklık ve göletlerde türeyen sivrisineklerdi. Tedavi için gazete iki seçenek vermiştir. Birincisi temizlik ve sivrisinekle mücadele, ikincisi de kinindir. Fakat kinin fiyatları oldukça pahalıdır. Bu yüzden halka, alabileceği şartlarda kinin fiyatı önerilmiştir²⁷⁹.

Sıtma Mücadele Mıntıkası 1944 yılında çalışmalarına devam etmiştir. Çifteler civarında toplamda 3500 dekar bataklık kurutulmuştur ve bu yıl tek bir sıtma vakası

²⁷³ 1938'de bu miktar 196 kilo idi, sene sonuna kadar daha fazla kinin geleceği tahmin edilmektedir.

²⁷⁴ *Yeni Gazete*, "Sıtma Mücadelesi", 17 Şubat 1940, S. 90, s. 4.

²⁷⁵ *Yeni Gazete*, "Sıtma Mücadelesi", 17 Şubat 1940, S. 90, s. 4.

²⁷⁶ *Yeni Gazete*, "Sıtmaya Karşı", 26 Ağustos 1939, S. 78, s. 2.

²⁷⁷ *Yeni Gazete*, "Sıtma Mücadelesi", 24 Şubat 1940, S. 91, s. 5.

²⁷⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Sarısu Mecrası Kurutuldu", 7 Haziran 1941, S. 259, s. 1.

²⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Sıtmayı da Kenara Atmalıyım", 9 Eylül 1941, S. 286, s. 1.

görülmemiştir²⁸⁰. Kurutulan alanlara fidan dikilmesi planlanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1944 tarihinde TBMM 7. Dönem 3. Yasama yılı açış konuşmasında Eskişehir bölgesinde bataklıkların kurutulmasında gösterilen başarıya da özellikle vurgu yapmıştır. İnönü bu sayede binlerce dekar arazinin tarıma müsait hale geldiğini, bulaşıcı hastalıklarda da ciddi azalmalar gerçekleştiğini ifade etmiştir.²⁸¹

Tablo 27. Mart-Ağustos 1944 Sıtma Mücadele Mıntıkasının Çalışmaları²⁸²

Genel Muayeneler	33.408
Dalaklılar (Dalağı büyümüş olanlar)	12.957
Bunların müsbetleri (Hastalığı tespit edilmiş olanlar)	3686
Alınan kanlar	6791
Tedavi olunan hastalar	26.196
Tedavisi bitenler	26.096
Tekrarlı muayene	3995
Tekrarlı tedavi	3589
Verilen kinin komprimesi	28.749.25 kg
Ampul kinin	720 adet
Atabrin	203.170 adet
Prokinin	141.397 adet
Draje kinin	1477 adet
Kuvvet hâpı	440 adet
Kullanılan mazot	2200 kg

TBMM zabıtlarına yansıdığı kadarıyla 1945 senesi itibariyle sıtma ile ilgili faaliyetler şunlardır: Eskişehir’de su ve toprak düzenlemesinde 23500 bataklık kurutulmuş, 4690 metre küp çukur doldurulmuş, 22062 metre kanal temizlenmiş, 13370 kanal açılmıştır. Verilen sıtma ilaçları ise 572502 adet atebrin, 880 kuvvet hâpı, 146850 adet prokinin, 2022 kinin draje, 1621 kinin ampülü, 31 kilo kinin kompirime idi. Bununla birlikte 45095 hasta tedavi altına alınmış olup bunlardan 32.447si sıtmalı idi²⁸³.

²⁸⁰ Köylerin isimleri: Çifteler, Mandra, Mamüre, Sayıthalım, Emimekin, Körhasan, İhsaniye, Osmaniye, Orhaniye, Hayriye, Türkmen Mecidiye, Kadıkuyusu, Bonkioşik ve Belpınarı

²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 3. Yasama yılı, C. 14, Birleşim 1, 1 Kasım 1944, s. 5.

²⁸² *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Sıtma Mücadele Mıntıkasının 1944 Çalışmaları”, Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.21.

²⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 3. Yasama yılı, C. 17, Birleşim 58, 21 Mayıs 1945, s. 244-245.

Basında kırsal kesimdeki yaşam biçiminin de hastalıklara davetiye çıkardığına dikkat çekilmiştir. Köy evlerinin kerpiç ve topraktan yapıldığı, rutubetli olduğu ve güneş görmediği, bazı evlerde köylülerin yattığı yer ile ahırın yan yana bulunduğu ve bunun da sağlık açısından büyük sorunlar yarattığı ifade edilmiştir. Sıtma ile mücadele ekibinin genellikle büyük bataklıklar ile ilgilendiği, küçük bataklıkları es geçtiği iddia edilmiştir. Bütün bunlara ek olarak yeri geldiğinde acil müdahale edebilecek sağlık teşkilatının kurulması gerektiği ve bunun için de köy ve yerleşim merkezlerinin sınıflandırılması lazım geldiği ifade edilmiştir.²⁸⁴. Görülüyor ki o dönem sıtma ile mücadele çalışmalarındaki eksiklikler, yerel basın tarafından açıkça dile getirilmiştir.

3.2. TİFO

Eylül 1941’de iki adet tifo vakası görülmüştür. Bu olayın salgın haline dönüşmemesi için doktor-gazeteci işbirliği ile vatandaş uyarılmıştır. Bir doktor ile yapılan röportaj gazetede yer almıştır. Bu röportaj ile vatandaşlara suları kaynatılarak içilmeleri, meyve ve sebzeleri iyice yıkamaları, bu tip hastalarla bir araya gelmemeleri, hastaları ziyaretin iyileşme sonrasına bırakılması, hastalık başlangıcında derhal ilgililere haber verilmesi ve aşı olunması tavsiye edilmiştir²⁸⁵.

Basından görebildiğimiz kadarıyla 1942 yılı içerisinde her hangi bir tifo vakasına rastlanmamıştır. Ancak Ekim 1943’e gelindiğinde şehirde tifo salgını başlamıştır. Yine halkın temizliğe dikkat etmesi, pislikten kaçınması ve hastaları doktora haber vermesi gibi uyarılarda bulunulmuştur.²⁸⁶. Ne yazık ki bu uyarılar bir fayda vermemiş hastalık yayılmaya devam etmiştir. Bu sebeple Eskişehir belediyesi tifo ile mücadeleye yeterli bütçeyi ayırmadığı gerekçesiyle basın tarafından şiddetle eleştirilmiştir²⁸⁷.

1944’de görülmeyen tifo vakalarına Kasım 1945’teyeniden rastlanmıştır. 5 Kasım 1944 tarihine kadar toplam sekiz bin kişi tifo aşısı olmuştur²⁸⁸. Ay sonuna

²⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Köy Kalkınmasında Doktor”, 21 Şubat 1939, S. 63, s. 1.

²⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimizde Bir Tifo Vakası”, 9 Eylül 1941, S. 286, s. 1.

²⁸⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimizde Tifo Salgını Başladı”, 16 Ekim 1943, S. 543, s. 1.

²⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Salgın Hastalıklar Baş Gösterirken”, 20 Ekim 1943, S. 546, s. 1.

²⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Tifo Salgını Devam Ediyor”, 5 Kasım 1945, s. 1.

kadar aşılana kişi sayısı elli bini geçmiştir. Bu mücadele etkisini göstermiş ve Kasım ayı sonlarında tifo vakaları sona ermiştir. Salgın hızını kaybetmiştir.²⁸⁹.

3.3. TİFÜS

1943 yılında Eskişehir’de Tifüs salgını görülmüştür. Kasım ayında 80 kadar vaka olmuştur. Bu yılın Aralık ayına gelindiğinde salgın hala devam etmekte idi.²⁹⁰ 1944 yılı itibarıyla Tifüs salgını sona ermiştir. Ocak 1944’te hiçbir vakaya rastlanmamıştır. Buna rağmen yetkililer erken tedbir alarak Tifüs aşısı getirtmişlerdir²⁹¹. Bunun dışında bir tebhir ve temizleme evinin kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Nihayetinde bir yıl sonra Ocak 1945’te modern bir tebhir ve temizleme evi kurulmuştur. Bina; soyunma, temizlenme, yıkanma, giyinme odaları ile buhar makinesinden oluşmaktadır. Burada günde en az 200 fakirin parasız yıkanacağı, elbiseleri ütuden geçeceği ve bu sayede bit ve pislikle sistemli bir mücadele yapılacağı öngörülmektedir. Binanın önüne bir de hamam yapılması planlanmıştır²⁹².

Temmuz 1945’e gelindiğinde ise tifüs ile mücadelede kapsamlı tedbirlerin alındığı görülmüştür. Sağlık bakanlığının emri ile bütün vatandaşlara tifüs aşısı olma mecburiyeti getirilmiştir. Vatandaşların 1 Ağustos’ta, öğrencilerin de Ekim ayında aşılama planlanmıştır. Şehir merkezlerinde ilgili doktorlar, köylerde ise sağlık memurları aşılama işlemini gerçekleştireceklerdi²⁹³.

3.4. DİĞER BULAŞICI HASTALIKLAR

Difteri

Ocak 1944’te Eskişehir’de birkaç difteri hastalığı tespit edilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü difteri çıkan evlerin ziyaret edilmesini yasaklamış, hastalığın doktorlara haber verilmesi gerektiğini kamuoyuna duyurmuştur.²⁹⁴.

²⁸⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Tifo Vakası Yok”, 19 Kasım 1945, s. 1.

²⁹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Tifüs Kımıldanıyor”, 3 Aralık 1943, S. 582, s. 1.

²⁹¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimize de Tifüs Aşısı Gelecek”, 14 Ocak 1944, S. 614, s. 1.

²⁹² *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Bir Sağlık Yuvası Daha Kazandık”, 19 Ocak 1945, S. 848, s. 1.

²⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, “Bütün Yurttaşlar Tifüs Aşısı Olacaklar”, 16 Temmuz 1945, s. 1.

²⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Difteri Hastalığı”, 14 Ocak 1944, S. 614, s. 1.

Verem

Verem ile ilgili mücadele, yukarıdaki sağlık kuruluşları kısmındaki dispanserler bölümünde verilmiştir. 1940-1945 arası Türkiye genelinde verem oldukça yükselmiştir²⁹⁵. Zengin bir vatandaş olan Kurt Seyit Kapan, veremle mücadele için şehre yapılmak istenen binayı satın alıp yetkililere bağışlamıştır²⁹⁶.

Çiçek

Çiçek, 1943 yılında memlekette salgın haline gelmiştir. Bu yüzden basında vatandaşlar uyarılmış ve herkesin aşı olması tavsiye edilmiştir²⁹⁷.

4. İLİM DIŞI UYGULAMALAR

1939-1945 arası Eskişehir’de hem sağlık hizmetlerindeki gelişmeler hem de bulaşıcı hastalıklarla mücadeleler hız kazanmıştı. Şehir merkezinde hastanelerle birlikte doktorların muayenehaneleri, kırsal kesimde ise dispanserler ve sağlık memurları halk sağlığı konusunda gayretli çalışmaları olmuştu. Ancak bütün bunların yanında halk, ilim dışı uygulamalara da başvuruyordu. Elbette gazetelerde sadece şehir merkezinde yaşanan birkaç olay dile getirilse de kırsal kesim için ilim dışı uygulamaların sıklığı az çok tahmin edilmektedir. Bu ilim dışı uygulamalar bazen ciddi yaralanmalara sebebiyet vermiş bazen de ölümle sonuçlanmıştı.

Mart 1939’da Köprübaşı’nda bir kahveci, belsoğukluğu için bir vatandaşa ilaç vermiş ve vatandaş bu ilaçla zehirlenmişti. Yerel basından öğrenildiği kadarıyla durum ortaya çıktıktan sonra kahveci hakkında yasal işlem başlatılmıştı²⁹⁸.

Temmuz 1939’da doğum sonrası sıkıntılar yaşayan bir kadına kendisinin doktor olduğunu iddia eden bir mutatabbib kadının ölümüne yol açmıştır. Bu kişi doğumdan sonra kalkamayan kadına onu bir gün içinde iyileştirme sözü vermiştir. Onu kaynar suyla dolu bir kazana sokmuş, kazandan çıkmasına da müsaade etmemiş ve bir dakika içerisinde kadın ölmüştür²⁹⁹.

²⁹⁵ Fatih Tuğluoğlu, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 13-14, Mayıs 2012, s. 6.

²⁹⁶ *Bozkır Dergisi*, “Örnek Bir Vatandaş”, 20 Haziran 1944, S. 2, s. 9.

²⁹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Çiçek Aşısı Yaptırılm”, 13 Mart 1943, S. 441, s. 1.

²⁹⁸ *Yeni Gazete*, “Ruhsatsız İlaç Vermiş”, 18 Mart 1939, S. 35, s. 2.

²⁹⁹ *Yeni Gazete*, “Tabip Geçinenler”, 15 Temmuz 1939, S. 66, s. 2.

İstanbul'dan gelen ve uzun bir süredir Eskişehir'de çıkıkçı olarak faaliyet gösteren, birçok hastayı iyileştirdiğini iddia eden Yasin adlı bir kişi bir çocuğun bacağına müdahale etmiş, ancak hastanın durumu daha kötüleşmiştir. Bilahare Hastaneye kaldırılan çocuğun bacağı kesilmiştir. Yüksek ücretlerle hastalarını tedavi ettiği bilinen Yasin Temmuz 1939'da harekete geçen yetkililer tarafından tevkif edilmiştir.³⁰⁰.

³⁰⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Çıkıkçı Yasin Tevkif Edildi", 31 Temmuz 1939, S. 109, s. 2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE SOSYAL HAYAT

1. ESKİŞEHİR'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR

1877'den 1930'lara kadar göç alan bir coğrafya olan Eskişehir'de birçok kültürel unsur vardır. Bununla ilgili birçok çalışma yapılmış olup bu çalışmalar, doğası gereği belirli bir tarih aralığını kapsamamaktadır. Tez çalışmasının tarih aralığı ile ilgili bilgilere ise genellikle Halkevi dergisinden ulaşılmıştır. İlaveten Bozkır Dergisi de yararlanılan ikinci önemli kaynak durumundadır.

1.1. ESKİŞEHİR'DE GELENEKLER

1.1.1. Söz Kesilmesi Süreci

Eskişehir Halkevi, merkeze bağlı Yaka Köyü gezisi sonrasında Eskişehir'de söz kesilmesi geleneğinin nasıl olduğunu okuyucuya aktarmıştır.

Ana babalar, evlenme çağına gelmiş oğullarına uygun bir eş bulmak için oldukça titiz davranmışlardır. Eş adayının dış güzelliğine, hamaratlığına, görgüsüne bakılır ve aday birçok teste tabi tutulur. Bunun için genç kız oyuna kaldırılır, kahve istenir veya evine ansızın gidilip evindeki düzen kontrol edilir. En sonunda da genç kıza belli etmeden ağız ve kulağının kokup kokmadığını muayene ederler(!). Eş adayları da tetikte olurlar, kendilerine çeki düzen verirler. Bundan sonra ana babaların işi adayların birbirlerine meyil verip vermediğini sezmektir. Bir delikanlı, o kıza meyil veriyorsa, evinin önünden sık sık geçip şapkasını düzeltir. Davranışları ve hareketleriyle kendini belli eder. Genç kız ise bu davranışlara karşılık delikanlıdan

özellikle kaçar, ev işlerine yönelir. Düğünlerde arkadaşlarıyla birlikte imalı türküler söyler. Eğer gençler, büyüklerden önce davrandıysa durumu ailesine belli etmek için işlerini özellikle aksatır, yemeklerde aksilik çıkarır. Kız eğer başka bir köyde ise görücü gider. Yukarıda söylenen bütün belirtileri görmeye çalışırlar. Karar alındıktan sonra yaşlı bir kadınla söz almaya gelinecek gün kız tarafına bildirilir. Kız tarafı o gün evini düzeltir. Oğlan tarafı, baba, anne ve yaşlı bir akrabayı beraberlerine alarak kızın evine giderler. Yemekten sonra mevzua girilir, niyetleri açığa vurulur. Kızın babası, hele ana, kızın küçüklüğünden dem vurur, sudan engeller ortaya atar ve sonunda şartlar ileriye sürülür. Bunlar düğün ve nişan törenin zamanı ile takılacak takıya taalluk eden şeylerdir. Bu konularda da anlaşmaya varılınca nişanlanacak kız gelir misafirlerin elini öper ve bir tepside şerbet getirir, gelenlere sunar. Boşalan bardakları alarak odadan çıkar. Artık söz kesilmiştir. Kız isteksizse asık suratla içeri girer. Eğer güler yüzle girerse memnun sayılır. Ana, baba ve oğlan tarafı kızın bu andaki iç duygusunu çok yakından tetkik ederler. O akşam çağrılan komşu kızları misafirlerin ayakkabılarını çevirirler. Sözü kesilen kız da onların isteklilerin (taliplerinin) çıkması için iki çöpü birleştirir ve sağ ayakkabının içine koyar, çöp çatar. Oğlanın ana, babası eve gelince oğullarına meseleyi anlatırlar. Delikanlı yere bakarak dinler ve ilk fırsatta büyüklerinin ellerini öperek odadan çıkar gider. Fazla kalmak, ileri geri konuşmak yüzsüzlüğe delalet eder. Artık kararlaştırılan günde tut alınacaktır³⁰¹.

1.1.2. Gelin Güvey Görme

Nişanlı delikanlının ailesi ve akrabaları, gelin kız için iki kat basma, akide şekeri, kuru yemiş, kahve, sakız alır ve kız evine giderler. Misafir odasına girince yemiş bohçası gelin kıza doğru atılır. Bohça tutan gelin kız yanındaki arkadaşlarından birine verir. Diğer bir arkadaş ile yerinden kalkar. Kaynana ile öteki akrabaların ellerini öperek orta yere gelir ayakta durur. Getirilen basmayı başına ardarlar. Akraba da getirdikleri basma, yazma vesaireyi ardarlar. Artmalar bitince bunları toplar bir bohçaya koyarlar. Arkasından eğlence başlar. Gençler gülüp oynarlar. Bir kız arkadaşıyla gelip kızı da oynatırlar. Eğlence sonunda oğlan evi tarafı döner. Şayet düğün hemen yapılacaksa, adet yapmaya zaman yoksa gelin

³⁰¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Nasıl Söz Keserlerdi", Eylül-Ekim 1943, S. 65-66, s.24 ; Mesut Erşan, *Eskişehir Halkevi, (1932-1951)*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir 2015, s. 140-142.

görmeye takı da takılır.

Başka bir günde kız tarafı yemekle oğlan evine güveyi görmeye giderler. Oğlan evinin hazırladığı yemekler yenilir. Arkasından eğlence başlar. Kız tarafı güveyi her zaman gördükleri için burada güveyi misafirlerin yanına gelmez, el öpme olmaz. Eğlenceden sonra misafirler dağılırlar³⁰².

1.1.3. Köy düğünü

Bu hususta örnek olarak Türkmen Tokat Köyü'ndeki düğünler incelenmiştir. Düğünler genellikle sonbahar aylarında yapılır. Düğünden 15-20 gün önce gelinlik ve çeyizler hazırlanır. Erkek tarafı çalgıcıları belirler. Düğün dört gün sürer ve Perşembe günü biter. Pazartesi günü çalgıcılar gelir. Çalgısız düğün olmaz. Fakir bile olsa, 3-4 kişi birleşip çalgıcı getirtmek mecburiyetindedir. Çalgı aletleri davul, zurna, dümbelek, keman, kanundan oluşur. Akşam ve gece istirahatleri temin edilen çalgıcılar delikanlılar başta ve onlar arkadan gelmek suretiyle kız ve oğlan evlerini dolaşırlar. Her kız kapısına varışta harmandalı, oğlan evinde de sepetçioğlu oynanır. Büyük bir halk kitlesi mavilim halayını çeker. Kadın ve kızlar, oynayanları pencerelerden seyreder. Sadece Salı ve Çarşamba oynanır. Toplu halde türküler söylenir, yemekler yenir. Çarşamba gecesine kına gecesidir. Perşembe günü yaylı arabayla gelin almaya gidilir ve dualarla uğurlanır. Kız evi ıssızlaşır. Gelin arabası, etrafında 9-10 araba ve 30 kadar atlı ile köyün etrafında dolaşılır. Araba, evin önüne gelince gelin inmez. Oğlanın annesi veya babası hediyesini verir, gelin öyle iner. Dualarla eve girer.³⁰³

1.2. ESKİŞEHİR'DEKİ KUTLAMALAR

Eskişehir'de özel günlerdeki kutlamalarını Eskişehir'in yerel basınından öğrenmekteyiz. Kocatepe gazetesi, Yeni gazete ve Halkevi dergisi bu kutlamalar hakkında bize yeteri kadar bilgi vermektedir.

1.2.1. Hasad Bayramı Kutlamaları

1939-1945 evresinde tüm Türkiye'de olduğu gibi Eskişehir'de de hasat bayramı yapılmıştı. Yüzlerce köylü bu bayram şehre gelirdi. Davetliler ve halk, ticaret ve zahire borsa binasına giderlerdi. Öncelikle köylü gençler zeybek oyunu

³⁰² *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Gelin Güvey Görme", Ağustos-Eylül 1944, S. 76-77, s.14.

³⁰³ *Bozkır*, "Türkmen Tokay Köyünde Düğün", 20 Haziran 1944, S. 2, s. 13.

oyunlardı. Sonrasında ise ilk buğday mahsulü borsaya getirildi. Bu başarı ve çalışkanlığa bir nişane olarak mahsulü getiren çiftçinin koluna kırmızı bir kurdele bağlanır ve Borsa tarafından pulluk vs hediyeler verilirdi. Daha sonra çiftçiyi Vali ve komutanlar tebrik ederler. Ardından buğday mahsulünün satın alma muamelesi yapılır. Borsa komiseri buğdayı satılığa arz eder ve buğday toprak mahsulleri ofisi tarafından satın alınırdı. Satış muamelesi yapıldıktan sonra buğdayın bulunduğu araba ile diğer çiftçi arabaları, önlerinde bando, vali ve komutanların otomobilleri ile siloya hareket edilirdi. Silo meydanı köylü ve şehirli ile dolmuş olurdu. Burada borsa komiserinin nutkundan sonra ilk buğday mahsulünün siloya teslimi merasimi sona erer ve zeybekler silo önünde milli oyunlar oynarlardı. Silodan ayrıldıktan sonra köylülerin şerefine Halkevi salonlarında Halkevi köycülük kolu tarafından bir çay ziyafeti verilirdi³⁰⁴.

1.2.2. Hıdrellez Kutlamaları

Hıdrellez kutlamaları, baharın gelişini müjdeleyen ve dileklerin kabul olunacağına inanılan bir gelenektir. Her yıl 6 Mayıs'ta kutlanırdı³⁰⁵. Hıdrellezin Eskişehir'de kutlamaları sabah erken saatlerde başlar. Saat beşte halk, çeşitli vasıtalarla kırlara giderdi. Kırlarda eğlenenlerden bazıları da içki içer ve ortaya farklı görüntülerin çıkmasına sebebiyet verirlerdi. Gazete bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Akşama kadar kırlarda eğlenenlerden bir kısmının, gün batacağı sırada küfelik oluşları da bambaşka bir manzara teşkil ediyordu. İşte yuttuğu rakıların dudaklarından sızdığını kimseye göstermek istemeyen bir zavallının sarsak tavırları. İşte ciğerlerden kopup gelen bir öğürüş. İşte bir nara ve sonra zeybek çiftetelli oyunları. Meşhur hanende ve muganni sanatkar Münir Nürettin'in bir gazelini taklit için uğraşan bir biçarenin etrafında hatır için kendinden geçenler. Ve sonra gece. Evet hıdır günü bizde böyle geçti. Ben kendi payıma hıdır babayı da buldum. Ondan kendim için birçok şeyler istedim. Bunların başında şu Hıdrellez dediğimiz bahar bayramının hangi millete ait olduğu suali vardı. ben bu suali hıdır babaya sorarken uzaktan çatlak bir zurna ötüyor ve iki alacalı bayan çiftetelli oynuyorlardı.”³⁰⁶

³⁰⁴ Kocatepe Gazetesi, “Hasad Bayramı”, 26 Haziran 1941, S. 265, s. 1.

³⁰⁵ Selahattin Turfan, *Eskişehir Folkloru*, Eskişehir Yayınları, 1973, s. 37.

³⁰⁶ Kocatepe Gazetesi, “Hıdrellez”, 10 Mayıs 1939, S. 86, s. 1.

1.2.3. 2 Eylül Kutlamaları

Eskişehir'in düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümü olan 2 Eylül'de de kutlamalar yapılırdı. Her yer bayraklarla süslenir, kutlama büyük bir coşku ile gerçekleşirdi. Öğleden önce bir gösteri düzenlenirdi. Halk "yaşa Türk ordusu" sesleriyle gösteriye katılırdı. Tören bitiminde Porsuk otelinde ordu şerefine bir ziyafet verildi³⁰⁷.

2. ESKİŞEHİR'DE EĞLENCE HAYATI

2.1. SİNEMA

Cumhuriyetin ilk yıllarında Eskişehir'de birçok sinema açılmıştır. Eskişehir'deki ilk sinemacılar İbrahim Kemal, Ethem Berksoy ve Hasan Tozman'dır³⁰⁸. 1939'a kadar bu isimler tarafından birçok sinema açılmış ve bir süre sonra yine kapanmıştır.

1926 yılında Hasan Tozman ve Ethem Berksoy tarafından Park sineması açılmıştı. Bu sinema 1945 yılına kadar aktif oldu³⁰⁹. 1928 yılında Hasan Tozman ve Hikmet Özbil Asri sinemayı açtı³¹⁰. Başka bir görüşe göre bu sinemanın ilk işletmecisi Sait Kapan'dır³¹¹. İbrahim Kemal, 1929-1930'da Sakarya geçidinde bir yazlık sinema açmıştı. Burada kısa metrajlı sessiz filmler gösteriliyordu³¹². 1930 yılında Hamamyolu'nda Ethem Berksoy tarafından Ethem sineması açıldı. Sinemanın ömrü 1940 yılına kadar sürdü³¹³. 1936 yılında Sakarya Caddesi, bayat pazarı girişinde Sizin adıyla sinema açıldı. Sinemada genellikle sessiz filmler gösterildi³¹⁴. 1939 yılında Hasan Tozman tarafından Porsuk bulvarında Yeni Bahçe sineması açıldı³¹⁵. Görüldüğü üzere 1939 yılına kadar Eskişehir'de birçok sinema açılmış, bazıları hemen kapanmış, bazıları ise 1940'a ve 1945'e kadar açık kalmıştır.

1940 itibarıyla Eskişehir'deki sinema sayısı 5'tir³¹⁶. Bu beşincisi 1940 yılında Kıbrıs şehitleri caddesinde Hasan Avar tarafından açılan, Şentürk sinemasıdır.

³⁰⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Kurtuluşumuzu Kutluladık", 5 Eylül 1942, S. 388, s. 1.

³⁰⁸ Feyyaz Bodur, "Eskişehir Sinemalarının Dünü ve Bugünü", *Kurgu Dergisi*, C. 8, S. 1, Temmuz 1990, s. 205.

³⁰⁹ a.g.m., s. 206.

³¹⁰ a.g.m., s. 209.

³¹¹ a.g.m., s. 209.

³¹² a.g.m., s. 206.

³¹³ a.g.m., s. 209.

³¹⁴ a.g.m., s. 209.

³¹⁵ a.g.m., s. 207.

³¹⁶ *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemalar", 28 Mart 1940, S. 111, s. 1.

Sinema 6-7 ay açık kalabilmiştir. Akşamları tiyatro gösterimi, gündüzleri film gösterimi sunulmuştur³¹⁷. Bir diğeri de Süleyman Berksoy tarafından Asarcıklı caddesinde açılan Marmara sinemasıdır³¹⁸. Bununla beraber 1940 yılında iki adet de yazlık sinema hazırlığı bilgisi de basına yansımıştır³¹⁹.

1942 yılında gelindiğinde Yalınlar Adasında Çiçek bahçe sineması adında bir sinema açıldı³²⁰. Bunun yanında, eskiden beri Park sineması adıyla anılan bir bina 1943 yılında Hasan Tozman tarafından satın alınmıştır. Hasan Tozman'ın buraya 40 banyoluk ve büyük bir havuzlu hamam ile güzel ve geniş bir sinema yaptıracağı öğrenilmiştir³²¹.

Sinemaların genellikle tıklım tıklım dolu olduğu görülür. Buna karşılık sinema binaları da oldukça eskidir, mimari açıdan estetik gözükmemektedir. Yerel basın, sinemada doğal afetlere karşı önlem alınmadığını, özellikle yangın çıkması halinde tehlikeli bir durumun ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir³²². Bundan başka sinemalarda genel itibariyle koltuk numarası bulunmadığına, bunun da düzensizliğe yol açtığına değinilmiştir.³²³ Ek olarak bazı vatandaş sinemaların pahalı olmasını şikayet etmiş ve gazeteye yazmıştır³²⁴. Bu şikayetler sonuç vermemiş olacak ki yaklaşık bir ay sonra aynı şikayetler tekrar basına yansımıştır³²⁵. Sinemadaki pahalılık, 1939'dan beridir devam etmiş olacak ki yardım cemiyetleri, fakirlerin de sinemaya gitmesi için çalışmalar yapmıştır. Nisan 1939'da Yeni Sinema'da cemiyetçe fakirlere böyle bir olanak tanınmıştır³²⁶.

Sinemada gösterime sunulan filmler, yerel basına yansıdığı kadarıyla ağırlıklı olarak Taş parçası³²⁷, Hurmalar altında Cemile³²⁸, Zati Sungur'un illüzyon

³¹⁷ Bodur, a.g.m., s. 209.

³¹⁸ Bodur, a.g.m., s. 209.

³¹⁹ *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemalar", 28 Mart 1940, S. 111, s. 1.

³²⁰ Bodur, a.g.m., s. 207.

³²¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Yeni Bir Sinema ve Hamam Yapılacak", 30 Aralık 1943, S. 601, s. 1.

³²² *Kocatepe Gazetesi*, "Sinema Binaları", 1 Aralık 1944, S. 806, s. 2.

³²³ *Porsuk Gazetesi*, "Sinemalardaki Koltuklara Numara Konmalı", 2 Ocak 1946, S. 5, s. 1.

³²⁴ *Yeni Gazete*, "Sinemalar Niçin Pahalıdır", 12 Mart 1940, S. 95, s. 1.

³²⁵ *Yeni Gazete*, "Yeni Sinema Fiyatları", 7 Nisan 1940, S. 121, s. 1.

³²⁶ *Yeni Gazete*, "Dün Akşamki Sinema", 10 Nisan 1939, S. 39, s. 4.

³²⁷ *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 12 Mart 1940, S. 95, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 13 Mart 1940, S. 96, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 14 Mart 1940, S. 97, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 15 Mart 1940, S. 98, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 17 Mart 1940, S. 100, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 18 Mart 1940, S. 101, s. 2; *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Sizin Sinemada", 19 Mart 1940, S. 102, s. 2.

³²⁸ *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 26 Mart 1940, S. 109, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 27 Mart 1940, S. 110, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 28 Mart 1940, S. 111, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 29 Mart

temsilleri³²⁹, Gaip Ufuklar³³⁰, Esrarengiz Bıçak³³¹, Yaşasın Aşk³³², Amerika İhtilali³³³, Memiş³³⁴, Denizaltı Avcı Gemisi³³⁵, Birbiri İçin Yaratılmış³³⁶, Yeraltı Hakimi³³⁷, Atatürk'ün cenaze merasimi³³⁸, Bekaret³³⁹, Nuhun Gemisi³⁴⁰, Kan Davası

1940, S. 112, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 30 Mart 1940, S. 113, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 31 Mart 1940, S. 114, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 1 Nisan 1940, S. 115, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 2 Nisan 1940, S. 116, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 4 Nisan 1940, S. 118, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 5 Nisan 1940, S. 119, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 6 Nisan 1940, S. 120, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 7 Nisan 1940, S. 121, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 8 Nisan 1940, S. 122, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 9 Nisan 1940, S. 123, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 10 Nisan 1940, S. 124, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 11 Nisan 1940, S. 125, s. 2.

³²⁹ *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 7 Nisan 1940, S. 121, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 8 Nisan 1940, S. 122, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 9 Nisan 1940, S. 123, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 10 Nisan 1940, S. 124, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 11 Nisan 1940, S. 125, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 12 Nisan 1940, S. 126, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 13 Nisan 1940, S. 127, s. 2; *Yeni Gazete*, "Asri Sinemada", 14 Nisan 1940, S. 128, s. 2.

³³⁰ *Yeni Gazete*, "Etem Sinemasında", 10 Nisan 1940, S. 124, s. 2.

³³¹ *Yeni Gazete*, "Etem Sinemasında", 10 Nisan 1940, S. 124, s. 2.

³³² *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 11 Nisan 1940, S. 125, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 12 Nisan 1940, S. 126, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 13 Nisan 1940, S. 127, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 14 Nisan 1940, S. 128, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 15 Nisan 1940, S. 129, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 16 Nisan 1940, S. 130, s. 2.

³³³ *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 12 Nisan 1940, S. 126, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 15 Nisan 1940, S. 129, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 16 Nisan 1940, S. 130, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 17 Nisan 1940, S. 131, s. 2.

³³⁴ *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 12 Nisan 1940, S. 126, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 15 Nisan 1940, S. 129, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 16 Nisan 1940, S. 130, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 17 Nisan 1940, S. 131, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 19 Nisan 1940, S. 133, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 21 Nisan 1940, S. 135, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 23 Nisan 1940, S. 137, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 25 Nisan 1940, S. 139, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 30 Nisan 1940, S. 144, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 1 Mayıs 1940, S. 145, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 3 Mayıs 1940, S. 147, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 4 Mayıs 1940, S. 148, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 5 Mayıs 1940, S. 149, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 6 Mayıs 1940, S. 150, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 7 Mayıs 1940, S. 151, s. 2; *Yeni Gazete*, "Müjde", 8 Mayıs 1940, S. 152, s. 2.

³³⁵ *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 17 Nisan 1940, S. 131, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 21 Nisan 1940, S. 135, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 23 Nisan 1940, S. 137, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2.

³³⁶ *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 17 Nisan 1940, S. 131, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 21 Nisan 1940, S. 135, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 23 Nisan 1940, S. 137, s. 2; *Yeni Gazete*, "Yeni Sinemada", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2.

³³⁷ *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 18 Nisan 1940, S. 132, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 19 Nisan 1940, S. 133, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 21 Nisan 1940, S. 135, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Sizin Sinemada", 23 Nisan 1940, S. 137, s. 2.

³³⁸ *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 19 Nisan 1940, S. 133, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 30 Nisan 1940, S. 144, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 1 Mayıs 1940, S. 145, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2.

³³⁹ *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 19 Nisan 1940, S. 133, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, "Şentürk Sineması Açıldı", 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2; *Yeni*

³⁴¹, Kaleci³⁴², Gece Yarısı Kontesi³⁴³, Şandonun Son Cinayetleri³⁴⁴, Arzu ile Kamber³⁴⁵, Sonsuz Aşk³⁴⁶, Sahte Kont³⁴⁷, Cennet Korsanları³⁴⁸, Seniorita³⁴⁹, Ölüm Vadisi³⁵⁰, Cebelüttark Casusu³⁵¹, Yılmaz Ali³⁵², Verdi ve Aşıkları³⁵³, İki Esrarı Engiz Çete³⁵⁴, Lörel Hardi İş Arıyor³⁵⁵, Don Kazakları³⁵⁶, Zambak³⁵⁷ idi.

Gazete, “Şentürk Sineması Açıldı”, 30 Nisan 1940, S. 144, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 1 Mayıs 1940, S. 145, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2.

³⁴⁰ *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 20 Nisan 1940, S. 134, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 22 Nisan 1940, S. 136, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 30 Nisan 1940, S. 144, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 1 Mayıs 1940, S. 145, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 2 Mayıs 1940, S. 146, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 3 Mayıs 1940, S. 147, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 6 Mayıs 1940, S. 150, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 7 Mayıs 1940, S. 151, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 8 Mayıs 1940, S. 152, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 10 Mayıs 1940, S. 154, s. 2.

³⁴¹ *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 25 Nisan 1940, S. 139, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2.

³⁴² *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 24 Nisan 1940, S. 138, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 25 Nisan 1940, S. 139, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 28 Nisan 1940, S. 142, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 29 Nisan 1940, S. 143, s. 2.

³⁴³ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 25 Nisan 1940, S. 139, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2.

³⁴⁴ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 25 Nisan 1940, S. 139, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 26 Nisan 1940, S. 140, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 27 Nisan 1940, S. 141, s. 2.

³⁴⁵ *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 3 Mayıs 1940, S. 147, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 6 Mayıs 1940, S. 150, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 7 Mayıs 1940, S. 151, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 8 Mayıs 1940, S. 152, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 10 Mayıs 1940, S. 154, s. 2.

³⁴⁶ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 3 Mayıs 1940, S. 147, s. 2.

³⁴⁷ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 3 Mayıs 1940, S. 147, s. 2.

³⁴⁸ *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 6 Mayıs 1940, S. 150, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 7 Mayıs 1940, S. 151, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 8 Mayıs 1940, S. 152, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Şentürk Sineması Açıldı”, 10 Mayıs 1940, S. 154, s. 2.

³⁴⁹ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 11 Mayıs 1940, S. 155, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 12 Mayıs 1940, S. 156, s. 2.

³⁵⁰ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 11 Mayıs 1940, S. 155, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 12 Mayıs 1940, S. 156, s. 2.

³⁵¹ *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 17 Mayıs 1940, S. 161, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yeni Sinemada”, 18 Mayıs 1940, S. 162, s. 2.

³⁵² *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 9 Mayıs 1940, S. 153, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 10 Mayıs 1940, S. 154, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 11 Mayıs 1940, S. 155, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 12 Mayıs 1940, S. 156, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 14 Mayıs 1940, S. 158, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 15 Mayıs 1940, S. 159, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 17 Mayıs 1940, S. 161, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sinemada”, 18 Mayıs 1940, S. 162, s. 2.

³⁵³ *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 11 Mayıs 1940, S. 155, s. 2.

³⁵⁴ *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 11 Mayıs 1940, S. 155, s. 2; *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 12 Mayıs 1940, S. 156, s. 2; *Yeni Gazete*, “Sizin Sineması”, 13 Mayıs 1940, S. 157, s. 2; *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 13 Mayıs 1940, S. 157, s. 2.

³⁵⁵ *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 15 Mayıs 1940, S. 159, s. 2.

³⁵⁶ *Yeni Gazete*, “Etem Sineması”, 15 Mayıs 1940, S. 159, s. 2.

³⁵⁷ *Yeni Gazete*, “Yalaman Adasında”, 27 Mayıs 1940, S. 172, s. 2.

2.2. TİYATRO

1939-1945 yılları arası Eskişehir’de ön plana çıkan iki tiyatro vardı. Bunlardan birisi aynı zamanda sinema alanında da faal olan Şentürk tiyatrosu, diğeri de Halkevi temsil şubesi idi. Yerel gazeteler daha çok Şentürk Tiyatrosunun ilanlarını verirken Halkevi Dergisi, verdiği temsil sayılarını halka aktarmıştır. Tiyatrolarda ağırlıklı olarak Bülbül³⁵⁸, Meçhül Serseri³⁵⁹, Otello³⁶⁰, Hamlet³⁶¹, Sekizinci³⁶², Söz Bir Allah Bir³⁶³, Kızım Karım³⁶⁴, Kuyrukacısı³⁶⁵, Şenlik Gecesi³⁶⁶, Beşte Gelen³⁶⁷, İstanbul Efendisi³⁶⁸, Mürebbiye³⁶⁹, Sürtük³⁷⁰, Saraylı Hanım³⁷¹, Taş Parçası³⁷², Aktör Kin³⁷³, Zoraki Tabip³⁷⁴, İstanbul’un İşgali³⁷⁵, Gece Faciası³⁷⁶, Zor Nikah³⁷⁷, Gelin Odası³⁷⁸, Binbir Direk batakhanesi³⁷⁹, Çifte Keramet³⁸⁰, Aşk Ölmez³⁸¹, İki Yüzlü Adam³⁸², Mumcu Zadeler³⁸³, Kirli Çamaşırlar³⁸⁴, Eşber³⁸⁵, 8inci Komedi³⁸⁶, Bir Kavuk Devrildi³⁸⁷, Üçyüzler³⁸⁸, Sarhoşun Sonu³⁸⁹, Lale Devri³⁹⁰, Bir Kuyruk Acısı³⁹¹, Madam o Kamelya (Ladam o Kamelya)³⁹², Mavi Boncuk³⁹³, Doktor

³⁵⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Halkevi Salonunda”, 10 Mart 1944, S. 662, s. 2.

³⁵⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Şentürk”, 27 Ocak 1944, S. 625, s. 2.

³⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Şentürk”, 29 Ocak 1944, S. 627, s. 2; *Kocatepe Gazetesi*, “Şentürk”, 31 Ocak 1944, S. 628, s. 2; *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶¹ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶² *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶³ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁴ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁵ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁶ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁷ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁸ *Yeni Gazete*, “Müjde”, 12 Aralık 1939, S. 81, s. 2.

³⁶⁹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 9 Mart 1940, S. 93, s. 2.

³⁷⁰ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

³⁷¹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 12 Mart 1940, S. 95, s. 2.

³⁷² *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 13 Mart 1940, S. 96, s. 2.

³⁷³ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 14 Mart 1940, S. 97, s. 2.

³⁷⁴ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 15 Mart 1940, S. 98, s. 2.

³⁷⁵ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 16 Mart 1940, S. 99, s. 2.

³⁷⁶ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 17 Mart 1940, S. 100, s. 2.

³⁷⁷ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 18 Mart 1940, S. 101, s. 2.

³⁷⁸ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 19 Mart 1940, S. 102, s. 2.

³⁷⁹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 20 Mart 1940, S. 103, s. 2.

³⁸⁰ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 21 Mart 1940, S. 104, s. 2.

³⁸¹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 22 Mart 1940, S. 105, s. 2.

³⁸² *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 23 Mart 1940, S. 106, s. 2.

³⁸³ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 24 Mart 1940, S. 107, s. 2.

³⁸⁴ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 25 Mart 1940, S. 108, s. 2.

³⁸⁵ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 27 Mart 1940, S. 110, s. 2.

³⁸⁶ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 29 Mart 1940, S. 112, s. 2.

³⁸⁷ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 30 Mart 1940, S. 113, s. 2.

³⁸⁸ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 31 Mart 1940, S. 114, s. 2.

³⁸⁹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 1 Nisan 1940, S. 115, s. 2.

³⁹⁰ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 3 Nisan 1940, S. 117, s. 2.

³⁹¹ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 4 Nisan 1940, S. 118, s. 2.

³⁹² *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 5 Nisan 1940, S. 119, s. 2.

³⁹³ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 8 Nisan 1940, S. 122, s. 2.

mu Bakkal mı?³⁹⁴ gibi oyunlara yer verilmişti. Bunlardan başka Halkevinin temsil şubesi ve İstanbul şehir tiyatrosu Eskişehir’de zaman zaman temsiller vermiştir³⁹⁵. Halkevinin verdiği temsiller ise; Akın, Kahraman, Özyurt, Kurtuluş, Mete, Mavi Yıldırım, Beyaz Kahraman, Son Altes, Yaşayan Ölü, Ana, Kör, Hasbahçe, Bir İlan Hatası, Bir Yağmur Gecesi, İstiklal, Kanun Adamı, Mahçuplar, İnsan Sarrafı, Sakarya Kızları, Çöküş, Dün ve Yarın, Boşluk, Üç Adam, Bir Azizlik vs idi³⁹⁶.

Tiyatroların özelliklerine bakıldığında; yerel basında 1939 yılında Eskişehir’in kazasında yapılan bir tiyatro analiz edilmişti. Katılımın olmasına rağmen binaların yetersizliği, imkansızlıklar ve kadınların katılamayışı eleştirildi³⁹⁷.

Şehir hayatında ise Kırsal kesime oranla tiyatro imkanı daha elverişli olmuştur. Özellikle 1939 ilkbaharında sıcaklıkların artması, halkı kahvelerden uzaklaştırmış, kapalı sinemalar yerine açık hava tiyatroları ilgi görmüştür³⁹⁸. Şehirde halkın tiyatrolara yoğun ilgi göstermesi, bir tiyatrocunun tarafından farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Tiyatrocunun Hasan Avar'a göre tiyatroya gelenlerin üçe ayrılmaktadır. O, birinci grubun duygu adamları olup kıssadan hisse kapmak için geldiğini, ikinci grubun fikir adamları olup sahne konferanslarını dinlemek için geldiğini, düşüncesiz olarak ifade ettiği üçüncü grubun da tiyatroyu gazino zannedip göbek atan kadınları izlemek için buraya geldiğini ve maalesef halkın büyük bir kısmının da bu üçüncü grupta yer aldığı ifade etmiştir. Tiyatrocunun, arka arkaya üç gün Eşber, Otello gibi eserler oynanırsa, tiyatroya gelen kalabalığın yerini üç beş kişiye bırakacağını ve gelirlerin de tiyatro masraflarını karşılayamayacağını aktarmıştır. Bunun yanında büyük bir sanatçı olan kadın tiyatrocunun “Bayan Gönül”ün üçüncü gruba hitaben sıradan bir oyuncu gibi oynadığı ifade etmiştir. Son olarak Gönül hanımın o yıllar için şöhret kazanmış ve kendilerini sanatçı olarak lanse eden kadınlardan çok daha iyi tiyatrocunun olduğunu da eklemiştir³⁹⁹. Görülüyor ki o dönem

³⁹⁴ *Yeni Gazete*, “Şentürk Tiyatrosu”, 10 Nisan 1940, S. 124, s. 2.

³⁹⁵ *Yeni Gazete*, “Halk Opereti Geldi”, 27 Mayıs 1939, S. 52, s. 1 ; *Yeni Gazete*, “İstanbul Şehir Tiyatrosu Şehrimizde”, 7 Haziran 1939, S. 55, s. 1 ; *Yeni Gazete*, “İstanbul Şehir Tiyatrosu”, 10 Haziran 1939, S. 56, s. 1.

³⁹⁶ Elçin Elmahoğlu; *Geçmişten Günümüze Eskişehir’de Tiyatro*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006, s.14 ; Nurhan Karadağ, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 256-257.

³⁹⁷ *Yeni Gazete*, “Seyyar Tiyatroculuk”, 12 Nisan 1939, S. 39, s. 1.

³⁹⁸ *Yeni Gazete*, “Eğlence Yerleri”, 28 Haziran 1939, S. 44, s. 1.

³⁹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “San’at ve Sanatkar”, 7 Ekim 1943, S. 536, s. 1.

Eskişehir halkı, ne yazık ki tiyatronun sanat boyutundan ziyade eğlence yönünü önemsemmiştir. Sanatçılara bakışı da bu istikamette şekillenmiştir⁴⁰⁰.

3. ESKİŞEHİR'DE SPOR

Cumhuriyet dönemi ile birlikte spor, hem daha sistemli hale getirilmiş hem de ülke genelinde önem kazanmıştır. Eskişehir'deki resmi spor faaliyetleri 1923 yılında Beden Terbiyesi Teşkilatına bağlı olarak Eskişehir Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü adıyla faaliyete geçmiştir⁴⁰¹. 1939-1945 arası Eskişehir'de futboldan başka bisiklet yarışları, atletizm, koşu, güreş, boks, at yarışları vs ön plana çıkmıştır.

3.1. BİSİKLET YARIŞLARI

Bisiklet yarışları, Eskişehir halkının yoğun ilgi gösterdiği bir spor olmuştur. Bu yoğun ilgi hem yerel basının bisiklet yarışları ile ilgili haberlerinde, hem izleyici sayısında, hem de milli takıma katılımda görülmektedir.

Bisiklet yarışları genellikle Şeker Fabrikası'nın önünden başlamaktaydı⁴⁰². Mesafesine göre güzergahı değişmekteydi. 50 kilometrelik olanı Bağlar Caddesi'ne⁴⁰³ kadar, 150 kilometrelik olanı Eskişehir-Bursa yolunda⁴⁰⁴, 100 kilometrelik yarış Eskişehir-Mahmudiye yolunda⁴⁰⁵ yapılmaktaydı. Alınan dereceler ve Eskişehir'in bisiklet yarışlarına olan ilgisi, Eskişehirli bisikletçilerin Milli takıma katılımını sağlamıştır⁴⁰⁶.

Yerel basına yansıdığı kadarıyla, 1939-1945 yılları arası Eskişehir'de bisiklet seri yarışları ilk olarak 26 Şubat 1939 tarihinde başlamış ve bu yarış dokuz hafta devam etmişti. 21 bisikletlinin katıldığı serinin ilk yarışı 25 km mesafede yapılmış 2 bisikletli düştükleri için yarışı terk etmişti. Neticede 50 dakika ile İdman Yurdu'ndan

⁴⁰⁰ Cumhuriyetin ilk yılları için tiyatro alanında yazılan makalelerde, halkın tiyatrolara akın ettiği, kültür-sanat faaliyetlerine büyük bir ilgi duyduğu şeklinde bir algı yaratılmak istenmiştir. Özellikle anılardan yola çıkılarak yapılan çalışmalar bu algıyı desteklese de istatistikler ve yerel basının bu tip röportajları halkın ilgisinin ne yönde olduğunu ortaya çıkarmıştır.

⁴⁰¹ Önder; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, s. 90 ; Koylu *Eski Bir Şehrin Hikayesi (1923-1938)*, s. 81.

⁴⁰² *Yeni Gazete*, "Eskişehir Bisikletçilerine", 15 Nisan 1939, S. 40, s. 1.

⁴⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Yarışları", 21 Mart 1939, S. 71, s. 1.

⁴⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Yarışları", 10 Nisan 1939, S. 77, s. 3.

⁴⁰⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Müsabakaları", 10 Nisan 1939, S. 77, s. 2.

⁴⁰⁶ *Yeni Gazete*, "Milli Takıma Bisikletçi Veriyoruz", 19 Nisan 1939, S. 41, s. 1.

bir sporcu birinci olmuştu. Diğer bisikletliler ise az bir farkla müsabakayı bitirmişlerdi⁴⁰⁷.

İkinci yarış 5 Mart 1939'da 40 km mesafede 15 bisikletçinin katılımı ile yapıldı⁴⁰⁸. Sert bir havada yapılan bu yarışlarda 90 dakika ile yine idman yurdundan bir sporcu birinci olmuştu. Diğer bisikletliler de saniye farkı ile yarışı tamamlamışlardı⁴⁰⁹.

Üçüncü yarış 12 Mart 1939'da 15 bisikletlinin katıldığı 50 km mesafede yapıldı⁴¹⁰. Bu yarışa yaklaşık üç bin seyirci geldi. Son yüz metrede birçok yarışçı aniden hızlanmış, oluşan kalabalıkla yolun daralması sebebiyle bir sporcu düşerek feci şekilde yaralanmıştı. Neticede Demirspor'dan bir sporcu müsabakayı 1 saat 41 dakikada bitirdi. Diğer yarışçılar tekerlek farkı ve saniye farkıyla yarışı tamamladı⁴¹¹.

Dördüncü yarış 19 Mart 1939'da 11 bisikletlinin katılımıyla 60 km mesafede yapıldı. Bu müsabaka sonrasında İdman yurdundan bir sporcu birinci gelmişti⁴¹². Seri yarışlarından beşincisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Altıncı yarış, 2 Nisan 1939'da⁴¹³ 9 bisikletlinin katılımıyla 100 km mesafede gerçekleşmişti. Sonuçta üç buçuk saatte İdman Yurdu'ndan bir sporcu yarışı birinci tamamladı. Yaklaşık üçer dakika arayla da diğer sporcular müsabakayı bitirdi⁴¹⁴.

Yedinci yarış, 9 Nisan 1939'da 6 bisikletçinin katılımıyla 120 km mesafede gerçekleşmişti. Bu yarışı Demirsporlu bisikletçi 4 saat 40 dakikada birinci bitirdi. İki sporcu ise yarışı tamamlayamadı⁴¹⁵. Sekizinci yarış 16 Nisan 1939'da 10 bisikletlinin katılımıyla 150 km mesafede yapılmıştı. Yarışı 5 saat 45 dakika ile Demirsporlu bir bisikletçi birinci tamamladı. Bu seferki yarışı beş bisikletçi birden tamamlayamadı. Bu yarışı aynı zamanda bisiklet milli takım sorumlusu Cavit Cav da izlemişti⁴¹⁶. Bu yarıştan sonra seri yarışlarda derece yapanlardan Zekeriya Yunarel (İdman Yurdu),

⁴⁰⁷ *Yeni Gazete*, "939 Yılı Seri Bisikletçi Yarışları", 4 Mart 1939, S. 33, s. 1.

⁴⁰⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Müsabakaları", 9 Mart 1939, S. 68, s. 2.

⁴⁰⁹ *Yeni Gazete*, "Bu Hafta Yapılan Bisiklet Yarışları", 11 Mart 1939, s. 2.

⁴¹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Yarışları", 21 Mart 1939, S. 71, s. 1.

⁴¹¹ *Yeni Gazete*, "Pazar Günü Yapılan Bisiklet Yarışları", 18 Mart 1939, S. 35, s. 2.

⁴¹² *Yeni Gazete*, "Bisiklet Yarışları", 25 Mart 1939, s. 2.

⁴¹³ *Gazete*, yanlışlıkla 2 Mart 1939 olarak yazmıştır.

⁴¹⁴ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Seri Yarışları", 8 Nisan 1939, S. 38, s. 1; *Kocatepe Gazetesi*, "Bisiklet Müsabakaları", 10 Nisan 1939, S. 68, s. 4.

⁴¹⁵ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Yarışları", 12 Mart 1939, s. 2.

⁴¹⁶ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Seri Yarışları", 19 Nisan 1939, S. 41, s. 1.

Ali Doyap (İdman Yurdu), Osman Pak (Demirspor) Milli Takım seçme kampına katıldı⁴¹⁷.

Bu seri yarışlarının sonuncusu yine 150 kilometre mesafede 8 bisikletçinin katılımıyla 23 Nisan 1939'da yapıldı. Yolların yağmur sebebiyle çamurlu ve havanın da rüzgarlı olması bisikletçilerin işini zorlaştırmıştı. Yolun 75. kilometresinde sadece üç bisikletli yarışa devam eder halde idi. Osman Pak, yarışı birinci götürürken son anlarda talihsiz bir kaza geçirmiş, bu yüzden Demirsporlu Faik 5 saat 41 dakika ile birinci, on saniye farkla da İdman Yurdu'ndan Faruk ikinci tamamlamıştı⁴¹⁸.

Ağustos 1939'da da İdman Yurdu'nun kendi arasında düzenlediği seri yarışlar yapılmış, ancak yerel basında bu yarışlar hakkında detaylı bilgiye rastlanılmamıştır⁴¹⁹.

Eskişehir bisiklet yarışları 1940'ta da devam etmişti. 26 Şubat'ta birçok kulübün katılımıyla gerçekleşen yarış Nizamettin Öztürk birinci, Faik Bilgin ikinci, Salih Avgın üçüncü ve Demirspor'dan Sabahattin dördüncü bitirmişti⁴²⁰.

Seri yarışlarından başka basına yansıdığı kadarıyla bölgeler arası ve ulusal yarışlar da yapıldı. 14 Mayıs 1939'da 175 kilometrelik yarışa Eskişehir'den dört bisikletçi katılmış ve bu sporcular ikincilik, dördüncülük, yedincilik ve sekizincilik kazanmışlardı⁴²¹. Nisan ayında ciddi bir şekilde kaza geçiren Osman Pak, bu yarış dördüncü tamamladı⁴²².

19 Mayıs 1939'da İstanbul ile Edirne arasında ulusal çapta bir bisiklet yarışı düzenlenmiş, Eskişehir'den yedi bisikletli bu yarışa katılmıştı. Osman Pak, tekerlek farkıyla ikinci olmuştu⁴²³. Yarışın rövanşı yine aynı mesafede yapılmış, Osman Pak bu defa birinci olmuştu. Diğer Eskişehirli bisikletçilerden derece yapanlar, yarış dördüncü, altıncı ve sekizinci bitirmişlerdi⁴²⁴.

Eskişehir'den bir bisikletçi, Romanya'da 8 Eylül 1939'da yapılacak olan yarış için Türkiye'yi temsil etmek üzere hazırlık yaptığı yerel basın tarafından halka

⁴¹⁷ *Yeni Gazete*, "Milli Takıma Bisikletçi Veriyoruz", 19 Nisan 1939, S. 41, s. 1.

⁴¹⁸ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Seri Yarışları", 29 Nisan 1939, S. 44, s. 1.

⁴¹⁹ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Yarışları", 5 Ağustos 1939, S. 72, s. 1.

⁴²⁰ *Yeni Gazete*, "Bisiklet Müsabakaları", 2 Mart 1940, S. 92, s. 1.

⁴²¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Bravo Gençlere", 19 Mayıs 1939, S. 89, s. 3.

⁴²² *Yeni Gazete*, "Var Olun Çocukları", 17 Mayıs 1939, S. 49, s. 1.

⁴²³ *Yeni Gazete*, "İstanbul-Edirne Bisiklet Yarışı", 20 Mayıs 1939, S. 50, s. 2.

⁴²⁴ *Yeni Gazete*, "İkinci Bir Zafer Daha", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

aktarılmıştı⁴²⁵. Bu yarışa katılan bisikletçi, Türkiye ikinciliği olan ve Eskişehir seri yarışlarında zaman zaman dereceler elde eden Demirsporlu Faik idi. Ancak yarışın akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

Seri yarışlarından ve bölgeler arası yarışlardan başka küçükler arası bisiklet yarışları da düzenleniyordu. 16 Nisan 1939'da saat 9:50'de başlayacağı yerel basın yoluyla halka bildirilmişti. Derece yapanlara da ödülleri verileceği ifade ediliyordu⁴²⁶.

Bisiklet yarışları iki şehir arasında da yapılmış, Eskişehir bisikletçileri ile Bursa bisikletçileri 75⁴²⁷ kilometre mesafe için 17 Mart 1940'ta Bursa'da karşılaşmıştı⁴²⁸. Müsabaka sonunda birinci dereceden yedinci dereceye kadar olan sıralamayı Eskişehirli bisikletçiler doldurdu⁴²⁹. Zaten toplamda Eskişehirli bisikletçi sayısı 7 olup yarışa katılan 4 Bursalı bisikletçi en son sıralarda yer aldılar. Yarışmayı 2 saat 14 dakikada Demirsporlu Sabahattin birinci tamamlamıştı⁴³⁰.

24 Mart 1940'ta İstanbul'da 100 kilometre mesafede Eskişehir, İstanbul, İzmit, Balıkesir ve Bursa şehir takımları karşılaşmış⁴³¹, yine ilk sekiz sıralamayı Eskişehirli bisikletçiler doldurmuştu. Birinci Osman Pak olmuştu⁴³².

Yerel basın, 1939 ve 1940'a nispeten 1941 yılında bisiklet yarışları ile ilgili haberleri azaltmıştı. Genel itibariyle yarışın yapılacağı zamanı ve yeri söyleyip yarış sonucu hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Sadece Hatay ilinde, Temmuz 1941'de ulusal düzeyde yapılan bisiklet yarışında Eskişehirli bisikletçiler, birincilik, üçüncülük ve dördüncülük kazanmıştı. Birinci Osman Çetin, üçüncü Osman Pak, dördüncü ise Kemal olmuştu⁴³³.

1942, 1943, 1944 ve 1945 yıllarında savaşın getirdiği sıkıntılar nedeniyle olsa gerek bisiklet yarışlarıyla ilgili haberlere rastlanılmamıştır.

⁴²⁵ *Yeni Gazete*, "Bir Bisikletçimiz Romanya'ya Gidiyor", 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 1.

⁴²⁶ *Yeni Gazete*, "25 Kilometrelik Bisiklet Yarışları", 15 Nisan 1939, S. 40, s. 1.

⁴²⁷ Yarışla ilgili bir sonraki haberde 75 km yerine 7,5 kilometre ifadesi geçmektedir. Ancak bir sonraki üçüncü haberde yine 75 kilometre ifadesi geçmektedir.

⁴²⁸ *Yeni Gazete*, "Bisikletçilerimiz Bursa'ya Gidiyor", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁴²⁹ *Yeni Gazete*, "Bursa'da Yapılan Yarışta Kazandılar", 18 Mart 1940, S. 101, s. 1.

⁴³⁰ *Yeni Gazete*, "Sporcularımızın Bursa'daki Faaliyetleri", 22 Mart 1940, S. 105, s. 1.

⁴³¹ *Yeni Gazete*, "Bisikletçilerimiz İstanbul'a Gittiler", 22 Mart 1940, S. 105, s. 1.

⁴³² *Yeni Gazete*, "Bravo Çocuklara", 25 Mart 1940, S. 108, s. 1.

⁴³³ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimiz Bisiklet Birincileri", 5 Temmuz 1941, S. 267, s. 1.

3.2. FUTBOL

Türk futbolunda önemli bir yere sahip olan Eskişehir, Ankara ve İstanbul'dan sonra Türkiye Futbol Şampiyonluğu'nu kazanan üçüncü şehir olmuştur⁴³⁴. Eskişehir'de ilk spor kulübü 1920 yılında Eskişehir İdman Yurdu adıyla kurulmuş, ilk Eskişehir ligi de bu yıl başlamıştı. O dönemde her şehrin ya da bölgenin kendi arasında yerel bir ligi bulunmaktaydı. Bundan başka bir de 1937 yılında genel lig olarak adlandırılabilen Milli Küme⁴³⁵, bölgesel liglerde şampiyon olan takımların rekabetini içeren "Milli Küme Harici Türkiye Birincilik Müsabakaları" (ya da grup maçları) ve bu iki organizasyonun şampiyonları arasında düzenlenen Türkiye Futbol Şampiyonası vardı. Türkiye Futbol Federasyonu'nun tanımına göre Milli Küme'ye 4 İstanbul takımı, 2 Ankara takımı ve 2 İzmir takımı katılıyordu⁴³⁶.

1941'deki Milli Küme'ye 4 İstanbul takımı, 3 Ankara takımı, 2 İzmir takımı ve bir önceki sezonun Türkiye Futbol Şampiyonası galibiyle toplam 10 takım katılmıştı. Dolayısıyla 1941'de Milli Küme'ye Eskişehir Demirspor da katıldı⁴³⁷. "Milli Küme Harici Türkiye Birincilik Müsabakaları"nda öncelikle şehir birincilikleri belirlenir, daha sonra bu birinciler, altı bölgeye⁴³⁸ gruplandırılarak eleme usulü ile grup liderliği için mücadele ederler. En son da bölge birincilerinin müsabakaları yapılırdı. 1940 yılı içerisinde Eskişehir'in bağlı olduğu bölge Bursa'dır ve bu iki ilden başka Bilecik, Kocaeli, Edirne ve Tekirdağ şehirleridir⁴³⁹. Futbol Şampiyonası da Milli Küme şampiyonu ile "Milli Küme Harici Türkiye Birincilik Müsabakaları" şampiyonu arasında yapılırdı.

1939-1941 arasında Eskişehir liginin belli başlı kulüpleri; Eskişehir Demirspor, Eskişehirspor, Eskişehir İdman Yurdu ve Eskişehir Türk Gücü kulübü idi. Bunların haricinde ligde yer almayan Şeker Fabrikası ve Hava kuvvetlerine bağlı kulüpler de vardı.

1941 yılının Mart ayına gelindiğinde ise Eskişehir'de futbol kulüplerinin birleştirilmesi fikri oluşmuş ve İdman Yurdu, Türk Gücü, Eskişehirspor gibi

⁴³⁴ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 75.

⁴³⁵ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 17.

⁴³⁶ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 17.

⁴³⁷ Eskişehir Demirspor 1940 yılı Türkiye Futbol Şampiyonasını kazanmıştır.

⁴³⁸ *Yeni Gazete*, "Bursa Futbol Grup Birincilik Maçları", 11 Temmuz 1940, S. 217, s. 2.

⁴³⁹ *Yeni Gazete*, "Demirspor Bursa'ya Hareket Etti", 5 Temmuz 1940, S. 211, s. 1.

kulüplerin tek bir şehir takımı adı altında sportif faaliyetlerini devam ettirmesi kararı alınmıştı. Demirspor, Tayyarespor, Şeker Fabrikası ve Hava Okulu gibi belirli bir kuruma bağlı kulüpler haricindeki bütün kulüpler Eskişehir Gençlik Kulübü adı altında birleştirilmişti⁴⁴⁰.

1941-1945 arasında ligdeki baskın kulüpler Demirspor, Gençlik Kulübü, Hava Okulu ve Tayyarespor olmuştu. 1944 yılı itibariyle Eskişehir’de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce tescil edilmiş 4 tane kulüp bulunmaktaydı. Bu dört kulüp, yukarıda sayılan takımlar; Eskişehir Demirspor, Eskişehir Gençlik Kulübü, Tayyare Fabrikası Gücü, Hava Okulu Gücü idi. Tescil edilmemiş kulüpler ise Lise Yurdu, Ticaret lisesi Yurdu ve Sanat Okulu Yurdu idi⁴⁴¹. Yukarıdaki kulüplerle birlikte mahalle takımlarını da kattığımızda 1944’te Eskişehir’de toplamda 720 genç futbolcu vardı⁴⁴².

Tablo 28. 1944 Yılı Eskişehir Lig Maçları Puan Cetveli⁴⁴³

Sıra	Takım	O	AG	YG	G	B	M	P
1	Demir spor	10	54	12	8	2	0	18
2	Tayyare Fabrikası	10	34	16	6	1	3	13
3	Hava Okulu	10	46	23	5	2	3	12
4	Gençlik Kulübü	10	30	43	4	1	5	9
5	Ticaret Lisesi	10	21	66	2	1	7	5
6	Eskişehir Lisesi	10	17	42	1	1	8	3

Eskişehir’in futbol tarihindeki zaferleriyle aynı doğrultuda Eskişehir halkı da futbola ilgi duymuştur. Yerel gazetelerin futbol haberleri oldukça yoğun olmakla birlikte yerel spor dergisi de yazılarıyla Eskişehir halkının futbola olan ilgisinin çok yoğun olduğunu dile getirmişlerdir.

3.2.1. Eskişehir İdman Yurdu

Eskişehir İdman Yurdu 1920 yılında kuruldu⁴⁴⁴. İdman Yurdu, 1930’lara kadar birçok kez bölge şampiyonu olsa da İkinci Dünya Savaşı yıllarında herhangi bir birinciliği bulunmamaktadır. En son 1935-1936 sezonunda bölge şampiyonu

⁴⁴⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimizde Bir Gençlik Kulübü Kuruluyor”, 4 Mart 1941, S. 232, s. 1.

⁴⁴¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Eskişehir Spor Teşekkülleri”, Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.37.

⁴⁴² *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Futbol Çalışmaları”, Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.38.

⁴⁴³ *Sporcu*, “Futbol Lik Maçları”, Nisan 1944, S. 1, s. 16.

⁴⁴⁴ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 75.

olmuştu⁴⁴⁵. Temmuz 1939'da Eskişehir İdman yurdu yönetimi istifa etmiş, 17 Temmuz'da yapılan kongre sonucunda yeni idare heyeti belirlenmişti. Yeni idare heyetinde Faruk Şükrü Yersel ve Başöğretmen Ömer Nayman gibi isimler bulunmaktaydı. Yerel basının ifadelerine göre kulüp, sıkıntılı dönemler geçirmekteydi⁴⁴⁶. Mart 1940'ta da kulüp yeni bir idare heyeti daha seçmişti⁴⁴⁷. 1941 yılının Mart ayında Eskişehir İdman Yurdu, bazı kulüplerle birlikte Gençlik kulübü adı altında birleştirilmişti⁴⁴⁸.

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

21 Mart 1939'da Eskişehir Demirspor ile Eskişehir İdman Yurdu karşılaşmış ve müsabaka 4-1 Demirspor üstünlüğü ile sona ermişti⁴⁴⁹.

25 Haziran 1939'da Eskişehir İdman Yurdu ile Kütahya Gençler Birliği karşılaşmış ve 5-1 İdman Yurdu üstünlüğü ile sona ermişti⁴⁵⁰.

10 Mart 1940'ta Türk Gücü ile İdman Yurdu arasında yapılmak istenen müsabakada Türk Gücü Kulübü futbolcuları sahaya çıkamadıklarından İdman Yurdu hükmen galip olmuştu⁴⁵¹.

17 Mart 1940'ta İdman Yurdu ile Eskişehirspor arasında yapılmak istenen müsabakada Eskişehirspor nizami bir kadroyla çıkamadığından maç hükmen İdman Yurdu'nun galibiyeti ile sonuçlanmıştı⁴⁵². 24 Mart 1940'ta yine Eskişehirspor ile İdman Yurdu karşılaşmış, müsabaka 9-2'lik skor ile İdman Yurdu'nun zaferi ile sonuçlanmıştı⁴⁵³.

Eylül 1940'ta deplasmanlı grup maçları başlamıştı. İlk olarak 7-8 Eylül'de Eskişehir İdman Yurdu ile Kayseri Sümerspor, ikinci olarak 21 Eylül'de Eskişehir İdman Yurdu ile Aydınspor, üçüncü olarak da 12 Ekim'de Eskişehir İdman Yurdu ile Mersin İdman Yurdu, arasında futbol müsabakası yapılacağı haberi verilmişti⁴⁵⁴.

⁴⁴⁵ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 76.

⁴⁴⁶ *Yeni Gazete*, "İdmanyurdu", 26 Temmuz 1939, S. 69, s. 1.

⁴⁴⁷ *Yeni Gazete*, "İdmanyurdu Kongresi", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁴⁴⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimizde Bir Gençlik Kulübü Kuruluyor", 4 Mart 1941, S. 232, s. 1.

⁴⁴⁹ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maç", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁴⁵⁰ *Yeni Gazete*, "Kütahya Eskişehir İdman Yurdu Maçı", 28 Haziran 1939, S. 61, s. 1.

⁴⁵¹ *Yeni Gazete*, "Dünkü Futbol Maçları", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁴⁵² *Yeni Gazete*, "Lik Maçları", 18 Mart 1940, S. 101, s. 1.

⁴⁵³ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maçlar", 26 Mart 1940, S. 109, s. 1.

⁴⁵⁴ *Yeni Gazete*, "Futbol Grup Şampiyon", 6 Eylül 1940, S. 274, s. 2.

3.2.2. Eskişehir Türk Gücü Kulübü

Türk Gücü kulübü 1922 yılında kuruldu⁴⁵⁵. Ancak Türk Gücü kulübünün İdman Yurdu gibi herhangi bir şampiyonluğu olmadı. 1939 yılı Mayıs ayına kadar kulübün başkanı olan Etem Doğru, 3 Mayıs 1939'da işlerinin yoğunluğu sebebiyle görevinden istifa etmişti⁴⁵⁶. Yönetimde oluşan boşluktan sonra 13 Mayıs 1939'da 32 üyenin katılımıyla bir kongre düzenlenmiş, yapılan kongre sonucu başkanlığa Osmanlı Bankası veznedarı Osman Özcan, ikinci başkanlığa Fahri Akduman seçilmişti. Bunun yanında Şükrü Keskiner umumi kaptan, Tevfik Elbir sayman, Emin Pilevneli de idare memuru olmuşlardı⁴⁵⁷. Mart 1940'ta kulüp idare heyetinde bazı değişiklikler yaşandı. Buna göre umumi kaptan Yakup Güner, veznedar Tevfik Elbir, idare amiri de Murat Şenata olmuştu. Kulüp başkanı değişmedi⁴⁵⁸. 1941 yılının Mart ayında Eskişehir Türk Gücü Kulübü, bazı kulüplerle birlikte Gençlik kulübü adı altında birleştirilmişti⁴⁵⁹.

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

Türk Gücü, 4 Mart 1939'da Bilecik futbol takımı ile maç yapmış ve Eskişehir Türk Gücü, Bilecik futbol takımını 3-2 yenmişti⁴⁶⁰.

21 Mart 1939'da Türk gücü ile Eskişehir Demirspor'un ikinci takımı futbol maçı oynamış ve 2-2 berabere bitmişti⁴⁶¹.

4 Haziran 1939'da Eskişehir'de saat 14.30'da Eskişehir Türk Gücü ile Bilecik İdman Yurdu karşılaştı. Maçın hakemi Demirsporlu Mennan oldu. İlk devre Türk Gücü'nün 3-0 üstünlüğüyle sona erdi. Maç, 5-3 Türk Gücü galibiyeti ile tamamlandı⁴⁶².

⁴⁵⁵ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 75.

⁴⁵⁶ *Yeni Gazete*, "Etem Doğru İstifa Etti", 3 Mayıs 1939, S. 45, s. 1.

⁴⁵⁷ *Yeni Gazete*, "Türk Gücü Kongresi", 17 Mayıs 1939, S. 49, s. 2; *Kocatepe Gazetesi*, "Türkgücü Kulübü", 19 Mayıs 1939, S. 89, s. 2.

⁴⁵⁸ *Yeni Gazete*, "Türkgücü İdare Heyetinde Değişiklik", 13 Mart 1940, S. 96, s. 1.

⁴⁵⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimizde Bir Gençlik Kulübü Kuruluyor", 4 Mart 1941, S. 232, s. 1.

⁴⁶⁰ *Yeni Gazete*, "Türkgücü Kulübü Bilecik'e Gitti", 11 Mart 1939, s. 2; *Yeni Gazete*, "Türkgücü Bilecik de", 9 Mart 1939, s. 3.

⁴⁶¹ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maç", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁴⁶² *Yeni Gazete*, "Bilecik İdman Yurdu İle Türk Gücü Maçı", 7 Haziran 1939, S. 55, s. 1.

25 Haziran 1939'da Demirspor ile Türkgücü arasında oynanan maçı 5-3 Demirsporlular kazanmıştı⁴⁶³. Temmuz ayının başında da aynı takımlar karşı karşıya gelmiş ve müsabaka aynı skorla sonuçlanmıştı⁴⁶⁴.

10 Mart 1940'ta Türk Gücü ile İdman Yurdu arasında yapılmak istenen müsabakada Türk Gücü Kulübü futbolcuları sahaya çıkamadıklarından İdman Yurdu hükmen galip olmuştu⁴⁶⁵.

17 Mart 1940'ta Eskişehir Demirspor ile Türk Gücü arasında oynanan maç Demirspor'un 8-1'lik galibiyeti ile sonuçlanmıştı⁴⁶⁶. 24 Mart 1940'ta yine Eskişehir Demirspor ile Türk Gücü arasındaki maçı, Demirspor zorlukla 4-2lik skorla kazanmıştı. Yerel basına göre, hakemin Türk Gücü aleyhine yanlış kararları olmuştu⁴⁶⁷.

14 Nisan 1940'ta Eskişehirspor ile Eskişehir Türkgücü arasındaki müsabakayı 3-2'lik skorla Eskişehirspor kazanmıştı⁴⁶⁸.

28 Ağustos 1940'ta Eskişehir Türk Gücü kulübü, Kocaeli bölgesi şampiyonu İzmit Akyeşil spor kulübünü 30 Ağustos'ta futbol müsabakası için şehre davet etmişti⁴⁶⁹. Bu maçın akıbeti ile ilgili bilgi yerel basına yansımamıştır.

3.2.3. Eskişehir Demirspor

Eskişehir Demirspor 1930 yılında kuruldu⁴⁷⁰. Demirspor kurulduktan üç yıl sonra bölge şampiyonu olmuş, sadece 1935-1936 sezonu haricinde 1945 yılına kadar⁴⁷¹ şampiyonluğu devam etmişti⁴⁷². Ancak Sporcu dergisine göre 1943 yılında bölge birincisi Tayyarespor (Tayyare Fabrikası) olmuştu⁴⁷³. Kulübün 1940 yılında başkanı Şevket Akyazı idi⁴⁷⁴.

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

⁴⁶³ *Yeni Gazete*, "Kütahya Eskişehir İdman Yurdu Maçı", 28 Haziran 1939, S. 61, s. 1.

⁴⁶⁴ *Yeni Gazete*, "Türkiye Maraton Koşusu", 12 Temmuz 1939, S. 65, s. 1.

⁴⁶⁵ *Yeni Gazete*, "Dünkü Futbol Maçları", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁴⁶⁶ *Yeni Gazete*, "Lik Maçları", 18 Mart 1940, S. 101, s. 1.

⁴⁶⁷ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maçlar", 26 Mart 1940, S. 109, s. 1.

⁴⁶⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehirspor Türkgücü Maçı", 15 Nisan 1940, S. 129, s. 1.

⁴⁶⁹ *Yeni Gazete*, "Türk Gücü Sporun", 28 Ağustos 1940, S. 265, s. 1.

⁴⁷⁰ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 75.

⁴⁷¹ Çalışmamızı içeren tarih olması sebebiyle 1945 yılına kadar olduğu ifade edilmiştir. Şampiyonluğu 1949'a kadar devam eder.

⁴⁷² *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 76.

⁴⁷³ *Sporcu*, "Futbol Lik Maçları", Nisan 1944, S. 1, s. 16.

⁴⁷⁴ *Yeni Gazete*, "Beykoz Kulübü Geliyor", 24 Nisan 1940, S. 138, s. 1.

21 Mart 1939'da Türk gücü ile Eskişehir Demirspor'un ikinci takımı futbol maçı oynamış ve 2-2 berabere bitmişti⁴⁷⁵. Aynı gün Eskişehir Demirspor ile Eskişehir İdman Yurdu karşılaşmış ve müsabaka 4-1 Demirspor üstünlüğü ile sona ermişti⁴⁷⁶.

25 Haziran 1939'da Demirspor ile Türkgücü arasında oynanan maçı 5-3 Demirsporlular kazanmıştı⁴⁷⁷. Temmuz ayının başında da aynı takımlar karşı karşıya gelmiş ve müsabaka aynı skorla sonuçlanmıştı⁴⁷⁸.

10 Mart 1940'ta Eskişehir Demirspor ile Eskişehirspor arasında yapılması beklenen karşılaşmada Eskişehirspor nizami bir kadroyla çıkamadığından Demirspor hükmen galip olmuştu. Bu kararın hemen sonrasında iki kulüp anlaşarak aralarında bir dostluk maçı yaptılar⁴⁷⁹.

17 Mart 1940'ta Eskişehir Demirspor ile Türk Gücü arasında oynanan maç Demirspor'un 8-1'lik galibiyeti ile sonuçlanmıştı⁴⁸⁰. 24 Mart 1940'ta yine Eskişehir Demirspor ile Türk Gücü arasındaki maçı, Demirspor zorlukla 4-2lik skorla kazanmıştı. Yerel basına göre, hakemin Türk Gücü aleyhine yanlış kararları olmuştu⁴⁸¹.

30 Mart 1940'ta Eskişehir'de Eskişehir Demirspor ile İstanbulspor karşılaşmış ve Demirspor 5-1'lik bir skorla maçı kazanmıştı⁴⁸². Bir gün sonraki rövanşı da 3-2lik skorla yine Demirspor yendi⁴⁸³.

27 Mayıs 1940'ta Ankara'da Eskişehir Demirspor ile Ankara Maskespor arasındaki müsabakayı Demirspor 2-1 kazanmıştı⁴⁸⁴.

Eskişehir birincisi olan Demirspor Temmuz 1940'ta bölge birincilik maçları için Bursa'ya hareket etmiş ve iyi sonuçlar elde etmişti. Bursa (Acar İdman) ile yaptığı maç sonucu 3-2 galip gelmişti⁴⁸⁵. Daha sonra İzmit Yeşilyurt takımıyla olan

⁴⁷⁵ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maç", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁴⁷⁶ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maç", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁴⁷⁷ *Yeni Gazete*, "Kütahya Eskişehir İdman Yurdu Maçı", 28 Haziran 1939, S. 61, s. 1.

⁴⁷⁸ *Yeni Gazete*, "Türkiye Maraton Koşusu", 12 Temmuz 1939, S. 65, s. 1.

⁴⁷⁹ *Yeni Gazete*, "Dünkü Futbol Maçları", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁴⁸⁰ *Yeni Gazete*, "Lik Maçları", 18 Mart 1940, S. 101, s. 1.

⁴⁸¹ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maçlar", 26 Mart 1940, S. 109, s. 1.

⁴⁸² *Yeni Gazete*, "Dünkü Maç", 31 Mart 1940, S. 114, s. 1.

⁴⁸³ *Yeni Gazete*, "Demirspor İstanbulspor Maçı", 1 Nisan 1940, S. 115, s. 1.

⁴⁸⁴ *Yeni Gazete*, "Demirspor Kulübü Ankara'da", 29 Nisan 1940, S. 143, s. 1.

⁴⁸⁵ *Yeni Gazete*, "Bursa Futbol Grup Birincilik Maçları", 11 Temmuz 1940, S. 217, s. 2.

müsabakayı ise 5-0'lık galibiyetle tamamlamış, Eskişehir Demirspor bu galibiyetlerle Bursa mıntıkası şampiyonu olmuştu⁴⁸⁶. Daha sonra diğer bölge şampiyonu olan Mersin İdman Yurdu arasında final maçı için Eskişehir Demirspor Mersin'e hareket etmişti. Yapılan maçı 1-0 Demirspor kazandı ve Eskişehir Demirspor Milli Küme harici Türkiye birincilik müsabakalarında şampiyon olmuştu⁴⁸⁷. Kulüp, trenle Eskişehir'e hareket etmiş, istasyonda vali vekili başta olmak üzere şehrin ileri gelenleri bando ve tezahüratlar eşliğinde takımı büyük bir coşkuyla karşılamıştı⁴⁸⁸.

Eskişehir Demirspor, 1940 yılında Milli Küme şampiyonu Fenerbahçe'yi 3-1'lik skorla yenerek Türkiye Futbol şampiyonu olmuştu. Görüldüğü üzere Eskişehir futbol tarihinde Eskişehir Demirspor'un zaferleri ön plana çıkmıştır⁴⁸⁹. Eskişehir Demirspor, bundan başka 1941 yılında Milli Küme'de mücadele etmiş ancak çok fazla başarı gösterememiştir.

Eylül 1940'ta deplasmanlı grup maçları başlamıştı. İlk olarak 7-8 Eylül'de Eskişehir Demirspor ile Kayseri Sümerspor, ikinci olarak 22 Eylül'de Eskişehir Demirspor ile Aydınspor, üçüncü olarak da 13 Ekim'de Eskişehir Demirspor ile Mersin İdman Yurdu, arasında futbol müsabakası yapılacağı haberi verilmişti⁴⁹⁰. Ancak Eskişehir Demirspor'un 21-22 Eylül'de Ankara'da Fenerbahçe ile de bir maç yapacağı yerel basın tarafından belirtilmişti⁴⁹¹.

Tablo 29. 1941 Yılı Milli Küme

1	Beşiktaş	18	14	4	0
2	Galatasaray	18	12	4	2
3	Fenerbahçe	18	13	2	3
4	Harbokulu	18	6	4	8
5	Altay	18	7	1	10
6	İstanbulspor	18	5	3	10
7	Altınordu	18	5	3	10
8	Eskişehir Demirspor	18	4	4	10
9	Maskespor	18	2	8	8
10	Gençler Birliği	18	5	1	12

⁴⁸⁶ *Yeni Gazete*, "Demirspor Takımı Bursa Mıntıkası Şampiyonu Oldu", 12 Temmuz 1940, S. 218, s. 1.

⁴⁸⁷ *Yeni Gazete*, "Bravo Demirsporlulara", 17 Temmuz 1940, S. 223, s. 1.

⁴⁸⁸ *Yeni Gazete*, "Demirsporlular Geldiler", 19 Temmuz 1940, S. 225, s. 1.

⁴⁸⁹ *Yeni Sabah*, "Lik Maçları Başladı", 23 Eylül 1940, S. 862, s. 2.

⁴⁹⁰ *Yeni Gazete*, "Futbol Grup Şampiyon", 6 Eylül 1940, S. 274, s. 2.

⁴⁹¹ *Yeni Gazete*, "Demirspor Futbol Takımı Ankara'ya Gitti", 20 Eylül 1940, S. 109, s. 2.

9 Ocak 1944'te Eskişehir Demirspor'la Tayyare spor arasındaki müsabaka 5-2 Demirspor üstünlüğü ile sonuçlanmıştı⁴⁹².

1944 yılı Ocak ayının sonlarında Eskişehir Demirspor ile Gençlik kulübü karşılaşmış, Demirspor 7-1 kazanmıştı⁴⁹³. 1944 yılını Şubat ayında ise maçlar tamamlanmış ve Demirspor bölge birincisi olmuştu⁴⁹⁴.

25 Haziran 1944'te Eskişehir'in 4 takımının katıldığı bölge başkanlığı kupasını Eskişehir Demirspor kazanmıştı⁴⁹⁵.

21 Ekim 1944'te Eskişehir lig maçları sonucunda birinci devreyi Eskişehir Demirspor 9 puanla zirvede tamamlamıştı. İkinci Hava okulu, üçüncü Gençlik Kulübü oldu. B takımları da mücadele etmiş, onlar da aynı sıralamada yer almıştı⁴⁹⁶.

3.2.4. Eskişehirspor

Eskişehirspor, bugün bildiğimiz kadarıyla 1965 yılında kurulmuş bir futbol kulübüdür. Türkiye Futbol Federasyonunun resmi sitesinde ve futbol tarihi ile ilgili yayınladıkları kitapta da aynı ifadeler geçmiş, 1965 öncesi için Eskişehirspor'un adı geçmemiştir. Ancak yerel basından öğrendiğimiz kadarıyla 1939, 1940 ve 1941 yıllarında faal bir Eskişehirspor kulübü mevcuttur. Çalışmamız gereği sadece 1939-1945 yılları arasını araştırdığımızdan bu kulübün 1938 ve öncesindeki faaliyetleri hakkında bilgimiz yoktur. Sadece 1937 ve 1938 yıllarında yazılan "Cumhuriyet'in 15. Yılında Türkiye" kitaplarının Eskişehir kısmında(Cilt 3) bir Eskişehirspor takımının adı geçmektedir⁴⁹⁷. Bu da kulübün 1939'dan önce var olduğunu göstermektedir. Bu eserde takımlar; İdman Yurdu, Türk Gücü, Eskişehirspor ve Demirspor sırasıyla yazılmıştı. Kronolojik olarak yazıldığı düşünülürse; İdman Yurdu 1920'de, Türk Gücü 1922'de ve Demirspor da 1930'da kurulduğuna göre Eskişehirspor adlı ilk kulübün tahmini kuruluş tarihinin 1922-1930 yılları arasında olduğu düşünülebilir.

⁴⁹² *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

⁴⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 26 Ocak 1944, S. 624, s. 2.

⁴⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Demirspor", 28 Şubat 1944, S. 652, s. 1.

⁴⁹⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Bu Seneki Müsabakaların Neticeleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁴⁹⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Bu Seneki Müsabakaların Neticeleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁴⁹⁷ Cumhuriyetin 15. Yılında Türkiye, s. 1692.

1939 Haziran ayına kadar başkanı İbrahim Bacanak idi. Kulübün uzun süredir sportif anlamda faal olamadığı belirtilmiş ve bu sebeple Haziran ayı içerisinde başkanın da istifa etmesinden sonra Halkevi salonunda bir kongre düzenlenmişti⁴⁹⁸. Kongre başkanı Aziz Zeytinoğlu'nun idaresinde kulüp başkanlığına Osmanlı Bankası müdürü Cevat Dirim gelmişti⁴⁹⁹. 1940 yılı Mayıs ayının sonunda Eskişehirspor bir kongre daha yapmış, bu kongre sonucunda Doktor İsmail Gümüşel kulüp başkanlığına; Cevat Dirim, Hikmet Çetinkara(Parti katibi), İbrahim Bacanak(muallim) ve Türk Ticaret Bankası memurlarından Mehmet idare heyetine seçilmişti⁵⁰⁰. Kulüp, 4 Ağustos 1940'ta Halkevi salonunda yeniden bir kongre kararı almıştı⁵⁰¹. Ancak bu kongrenin detayları hakkında yerel basın bilgi vermemişti. 1941 yılının Mart ayında ise Eskişehirspor, bazı kulüplerle birlikte Gençlik kulübü adı altında birleştirilmişti⁵⁰².

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

10 Mart 1940'ta Eskişehir Demirspor ile Eskişehirspor arasında yapılması beklenen karşılaşmada Eskişehirspor nizami bir kadroyla çıkamadığından Demirspor hükmen galip olmuştu. Bu kararın hemen sonrasında iki kulüp anlaşarak aralarında bir dostluk maçı yaptılar⁵⁰³.

17 Mart 1940'ta İdman Yurdu ile Eskişehirspor arasında yapılmak istenen müsabakada Eskişehirspor nizami bir kadroyla çıkamadığından maç hükmen İdman Yurdu'nun galibiyeti ile sonuçlanmıştı⁵⁰⁴. 24 Mart 1940'ta yine Eskişehirspor ile İdman Yurdu karşılaşmış, müsabaka 9-2'lik skorla, İdman Yurdu'nun zaferi ile sonuçlanmıştı⁵⁰⁵.

14 Nisan 1940'ta Eskişehirspor ile Eskişehir Türkgücü arasındaki müsabakayı 3-2'lik skorla Eskişehirspor kazanmıştı⁵⁰⁶.

28 Nisan 1940'ta Bozüyük'te Eskişehirspor ile Bozüyük takımı arasında müsabaka yapılmış ve maç 5-4 Eskişehirspor üstünlüğü ile sona ermişti⁵⁰⁷.

⁴⁹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehirspor Başkanlığı", 14 Haziran 1939, S. 96, s. 2.

⁴⁹⁹ *Yeni Gazete*, "Eskişehirspor Yeni İdare Heyetini Seçti", 14 Haziran 1939, S. 57, s. 1.

⁵⁰⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehirspor Kulübünün Kongresi", 27 Mayıs 1940, S. 172, s. 1.

⁵⁰¹ *Yeni Gazete*, "Eskişehirspor Kulübü Başkanlığından", 26 Temmuz 1940, S. 232, s. 1.

⁵⁰² *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimizde Bir Gençlik Kulübü Kuruluyor", 4 Mart 1941, S. 232, s. 1.

⁵⁰³ *Yeni Gazete*, "Dünkü Futbol Maçları", 11 Mart 1940, S. 94, s. 2.

⁵⁰⁴ *Yeni Gazete*, "Lik Maçları", 18 Mart 1940, S. 101, s. 1.

⁵⁰⁵ *Yeni Gazete*, "Pazar Günkü Maçlar", 26 Mart 1940, S. 109, s. 1.

⁵⁰⁶ *Yeni Gazete*, "Eskişehirspor Türkgücü Maçı", 15 Nisan 1940, S. 129, s. 1.

23 Haziran 1940'ta Eskişehir'de Eskişehirspor ile Adapazarı İdman Yurdu arasında yerel basın tarafından bir müsabaka haberi verilmiş⁵⁰⁸, ancak müsabakanın bilgilerine veya sonucuna rastlanılmamıştır.

3.2.5. Eskişehir Gençlik Kulübü

1941 yılının Mart ayında Eskişehir İdman Yurdu, Eskişehir Türk Gücü ve Eskişehirspor birleşerek Eskişehir Gençlik kulübünü oluşturmuştu. Kulüp başkanlığına Şerif Nimet getirilmiş, asbaşkanlık görevini de Faruk Şükrü Yersel üstlenmişti⁵⁰⁹. Kulüp kurulur kurulmaz güçlü bir ekiple, Gençler Birliği ile karşılaşmış ve 6-1 mağlup olmuştu. Kulübe Nisan 1941'de Süleyman Çakır 50 lira bağışta bulunmuştu⁵¹⁰. Mayıs 1942'e gelindiğinde yönetim değişmiş, başkan Osman Özcan, genel katip Hayati Kalafatoğlu, sayman Zeki Meriç, veznedar Bekir Yelkovan, spor amiri Zeynel Karagöz yeni yönetime seçilmişti⁵¹¹. Gençlik Kulübünün Güllük mahallesinde bir çalışma şubesi olduğu yerel basından anlaşılmaktadır⁵¹². Kulübün forma renkleri yeşil siyahtı⁵¹³.

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

3 Ağustos 1941'de Eskişehir Gençlik Kulübü ile onun gibi yeni kurulan Mihaliççik Gençlik kulübü arasındaki müsabaka, 6-2 Eskişehir zaferi ile sonuçlanmıştı⁵¹⁴.

23 Nisan 1943'te Gençlik Kulübü ile Eskişehir Lisesi arasında oynanan maç 3-3 berabere bitmişti⁵¹⁵.

5 Aralık 1943'te Eskişehir Gençlik Kulübü ile Hava okulu arasındaki müsabakada Gençlik Kulübü 2-0 yenikken hakem kararını protesto ederek sahayı terk ettiğinden hükmen mağlup sayılmıştı⁵¹⁶.

9 ve 10 Aralık 1943 Eskişehir Gençlik Kulübü ile Kocaeli Gençlik Kulübü'nün Eskişehir'de müsabaka yapacağı haberi verilmişti⁵¹⁷.

⁵⁰⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Bozüyük Maçı", 1 Mayıs 1940, S. 145, s. 1.

⁵⁰⁸ *Yeni Gazete*, "Adapazar İdman Yurdu", 19 Haziran 1940, S. 195, s. 1.

⁵⁰⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimizde Bir Gençlik Kulübü Kuruluyor", 4 Mart 1941, S. 232, s. 1.

⁵¹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Gençlik Kulübüne Teberrü", 8 Nisan 1941, S. 242, s. 1.

⁵¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 490 01 595 56 5 3

⁵¹² *Kocatepe Gazetesi*, "Gençlik Kulübünde Çalışmalar", 20 Mayıs 1941, S. 254, s. 1.

⁵¹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Güzel Bir Maç", 12 Ağustos 1941, S. 278, s. 2.

⁵¹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Güzel Bir Maç", 12 Ağustos 1941, S. 278, s. 2.

⁵¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor Haberleri", 27 Nisan 1943, S. 454, s. 1.

⁵¹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 7 Aralık 1943, S. 585, s. 1.

8 Ocak 1944'te Eskişehir Gençlik Kulübü ile Ticaret Lisesi arasındaki müsabaka 2-0 Gençlik kulübünün üstünlüğü ile sona ermişti⁵¹⁸.

1944 yılı Ocak ayının sonlarında Eskişehir Demirspor ile Gençlik kulübü karşılaşmış, Demirspor 7-1 kazanmıştı⁵¹⁹.

21 Mart 1944'te başlayan bölge kupa maçlarına 4 kulüp katılmış ve Eskişehir Gençlik Kulübü kupayı kazanmıştı⁵²⁰.

21 Eylül 1944'te Eskişehir Gençlik Kulübü ile Ankara Gençler Birliği arasındaki müsabaka beraberlikle sonuçlanmıştı⁵²¹.

3.2.6. Eskişehir'deki Diğer Kulüpler

Eskişehir Ticaret Lisesi Kulübü

Kulübün yerel basına yansıyan müsabakaları:

5 Aralık 1943'te Eskişehir Lisesi ile Eskişehir ticaret lisesi arasında oynanan müsabaka sonucu Ticaret Lisesi 5-1 galip olmuştu⁵²².

8 Ocak 1944'te Eskişehir Gençlik Kulübü ile Ticaret Lisesi arasındaki müsabaka 2-0 Gençlik kulübünün üstünlüğü ile sona ermişti⁵²³.

Eskişehir Lisesi Kulübü

23 Nisan 1943'te Gençlik Kulübü ile Eskişehir Lisesi arasında oynanan maç 3-3 berabere bitmişti⁵²⁴.

5 Aralık 1943'te Eskişehir Lisesi ile Eskişehir ticaret lisesi arasında oynanan müsabaka sonucu Ticaret Lisesi 5-1 galip olmuştu⁵²⁵.

9 Ocak 1944'te Hava okulu ile Eskişehir Lisesi arasındaki müsabakayı, Lise takımı sahaya çıkmadığı için hükmen kaybetmiştir⁵²⁶.

⁵¹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Mühim Bir Futbol Müsabakası", 6 Aralık 1943, S. 584, s. 1.

⁵¹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

⁵¹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 26 Ocak 1944, S. 624, s. 2.

⁵²⁰ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Bu Seneki Müsabakaların Neticeleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁵²¹ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Bu Seneki Müsabakaların Neticeleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁵²² *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 7 Aralık 1943, S. 585, s. 1.

⁵²³ *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

⁵²⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor Haberleri", 27 Nisan 1943, S. 454, s. 1.

⁵²⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 7 Aralık 1943, S. 585, s. 1.

⁵²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

Eskişehir Hava Okulu Kulübü

Eskişehir Hava Okulu ya da diğer adıyla Eskişehir Hava gücü kulübü 1940 yılında kuruldu⁵²⁷.

5 Aralık 1943'te Eskişehir Gençlik Kulübü ile Hava okulu arasındaki müsabakada Gençlik Kulübü 2-0 yenikken hakem kararını protesto ederek sahayı terk ettiğinden hükmen mağlup sayılmıştı⁵²⁸.

9 Ocak 1944'te Hava okulu ile Eskişehir Lisesi arasındaki müsabakayı, Lise takımı sahaya çıkmadığı için hükmen kaybetmiştir⁵²⁹.

Eskişehir Tayyarespor

Mayıs 1941'de Vefaspor ile Tayyarespor maçı yapılmıştı. Gazete, bu müsabakayı sayfanın büyük bir kısmını kaplayacak şekilde aktarmış, takımların diziliminden ataklarına kadar en ince ayrıntılarına kadar yer vermişti. Maç 5-3 Vefaspor galibiyeti ile sonuçlanmıştı⁵³⁰.

Kasım 1943'te Tayyarespor ile Eskişehir Lisesi arasında yapılan maçı 3-0 Tayyarespor kazandı⁵³¹.

9 Ocak 1944'te Eskişehir Demirspor'la Tayyare spor arasındaki müsabaka 5-2 Demirspor üstünlüğü ile sonuçlanmıştı⁵³².

Mihalıççık Gençlik Kulübü

Renkleri Kırmızı beyazdı. Oyuncuları arasında sol açık mevkiinde İhsan adında bir doktor oynamakta idi. 3 Ağustos 1941'de Eskişehir Gençlik Kulübü ile bir müsabaka yaptı. Maç 6-2 Eskişehir Gençlik Kulübü'nün zaferi ile sonuçlanmıştı⁵³³.

Mahalle Takımları

1944 yılına kadar Eskişehir'deki mahalle takımları ile ilgili yalnızca Haziran 1939'da, Yıldırımspor ile Bağlarspor'un 3-1 biten maçı tespit edilmiştir⁵³⁴.

⁵²⁷ *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1, s. 75.

⁵²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Spor", 7 Aralık 1943, S. 585, s. 1.

⁵²⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

⁵³⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Vefa-Tayyarespor Maçı", 3 Mayıs 1941, S. 249, s. 2.

⁵³¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Lik Maçları", 29 Kasım 1943, S. 578, s. 1.

⁵³² *Kocatepe Gazetesi*, "Hafta İçindeki Spor Hareketleri", 15 Ocak 1944, S. 615, s. 1.

⁵³³ *Kocatepe Gazetesi*, "Güzel Bir Maç", 12 Ağustos 1941, S. 278, s. 2.

⁵³⁴ *Yeni Gazete*, "Kütahya Eskişehir İdman Yurdu Maçı", 28 Haziran 1939, S. 61, s. 1.

1944 yılında Halkevi Dergisi'nin verdiği bilgilere göre Eskişehir'de 10 tane mahalle takımı vardı. Bunlar; Arifiye Gençlik takımı, Gençler Birliği takımı, Doğanspor takımı, Çelik Doğan takımı, Güneş takımı, Işıkspor takımı, Güvenspor takımı, Alanspor takımı, Çelik Kartal takımı, Bağlarspor takımı idi⁵³⁵. 9 Eylül 1944'te mahalleler arası turnuvayı Eskişehir Gençler Birliği kazanmıştı⁵³⁶.

3.3. ATLETİZM

3.3.1. Koşu

1937'den itibaren çeşitli illerde düzenli olarak yapılmaya başlanan Kır koşusu, savaş yıllarında Eskişehir'de de yapılmıştır. 19 Mart 1939'da Ankara'da yapılması planlanan 6000 metrelik kır koşusuna katılmak için Eskişehir'de yapılan 6000 metrelik koşuya 3 atlet katılmıştı. Birinci atlet 19 dakika 3 saniye, ikinci atlet 19 dakika 27 saniye, üçüncü atlet 19 dakika 51 saniyede yarışı bitirdi⁵³⁷.

15 Temmuz 1939'da İstanbul'da yapılacak olan 42 kilometrelik Türkiye Maraton koşusuna Eskişehir'den atletler katıldı⁵³⁸. Ancak koşunun akıbeti ile ilgili bilgiye rastlanılmadı.

Nisan 1944'e kadar yapılan 9 müsabakanın beşinde İstanbul, ikisinde Ankara ve birinde Eskişehir takımı Türkiye birinciliğini kazanmıştır. Türkiye Kır Koşusu Birinciliklerine 1941 senesinden itibaren Büyük İnönü Koşusu adı verilmişti. Eskişehir takımı(Behzat Akdeniz, Ziyaettin Giyim, Züreff Aşılmaz) 1943 senesinde büyük İnönü koşusu galibi olmuştu⁵³⁹. 7500 metrelik 1944 yılında İnönü kır koşusunda ise Eskişehirli sporcular beşinci, yedinci ve onuncu olmuşlardır. Takım olarak ise üçüncü olmuştur⁵⁴⁰.

3.3.1. Diğer Atletizm Branşları

Eskişehir, atletizm alanlarında da Ankara ve İstanbul'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 1943'te yapılan Altın çivi müsabakalarında Eskişehir atletizminde büyük emekleri olan Milli takım kaptanı Faik Önem 110 metre maniada birinci,

⁵³⁵ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Eskişehir Spor Teşekkülleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁵³⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Bu Seneki Müsabakaların Neticeleri", Ekim-Kasım-Aralık 1944, S. 78-79-80, s.40-41.

⁵³⁷ *Yeni Gazete*, "6000 Metrelik Eskişehir Kros Birincisi Seçildi", 11 Mart 1939, s. 2.

⁵³⁸ *Yeni Gazete*, "Türkiye Maraton Koşusu", 12 Temmuz 1939, S. 65, s. 1.

⁵³⁹ *Sporcu*, "Atletizm", Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴⁰ *Sporcu*, "Büyük İnönü Kır Koşusunun Beden Terbiyesi Bakımından Değeri", Nisan 1944, S. 1, s. 15.

Ömer Özkap, 3 adımda birinci, tek adımda ikinci, yine 400 metre birincisi Turhan Öz 400 mania da birinci, 3 adımda üçüncü gelmişti⁵⁴¹. Aynı yıl Ankara’da yapılan Altın çivili müsabakalarında 3 ve tek adımlarda birincilik, 110 metre mania da Faik Önem birinci, 10000’de Behzat Akdeniz birinci, Ziyaettin ikinci, 200’de Tarık Bener birincilik almıştı. Yine bu müsabakalardan bir hafta sonra Ankara’da yapılan ilkbahar atletizm müsabakalarında 110 mania da Faik Önem birinci, Turan Uz ikinci; 3 adımda Turan Uz üçüncü; 5000’de Behzat Akdeniz ikinci olmuştu⁵⁴².

1943 yılının Mayıs ayı içinde “Eskişehir atletizm bayramı” olarak kutlandı. Bu müsabakalarda 400 metrede Turan Uz 54 ile birinci, 800/1500 Züreff Aşılmaz birinci, 1500’de derecesi 2,24, 5/10’dur. 800 metrede 2, 9, 2/10, 800 metrede üçüncü Ali Aslan. 3 ve tek adımda Ömer Özkap daima birinciliği muhafaza etmiş, tek adımda en iyi dereceyi 11 Temmuz 1943 günü yapmıştır. Gülle ve disk atmalarında yeni bir atlet Lise talebesi Mehmet Oktay, bu sene atletizme başlamış, gülleği 11.90 ve diski 34 metreye atmıştır⁵⁴³.

Ankara’da yapılan Maarif mükafatı atletizm müsabakalarına bölgemizden 10 atlet Umum müdürlük tarafından davet olunmuştu ki bu arada ilk defa olarak bölgemizden de 4 kız atlet müsabakalara iştirak ettirilmişti. Erkek atletler arasında 100 metrede üçüncülük, 1500 metrede üçüncülük, 110 metrede birincilik, 10000 metrede ikincilik ve üçüncülük, yüksek, 3 ve tek adımlarda iyi dereceler alınmıştır⁵⁴⁴.

Bu müsabakalardan başka İstanbul’da yapılan Türkiye atletizm ferdi birinciliklerine Eskişehir’den on atlet davet edilmiş ve hepsi de iyi neticeler alarak dönmüşlerdir⁵⁴⁵.

İzmir fuar müsabakalarına Gülle atmaya Mehmet Oktay ile 1500 metreye Züreff Aşılmaz’ı umum müdürlük atletizm federasyonu davet etmişti. Bu atletlerden 1500 metrede Züreff ikinci, güllede Mehmet Oktay üçüncü olmuştu⁵⁴⁶.

Bütün bu başarılar, Eskişehir yerel gazetesinde de yankı bulmuş ve gazeteler spora büyük bir yer ayırmıştır.

⁵⁴¹ *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴² *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴³ *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴⁴ *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴⁵ *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

⁵⁴⁶ *Sporcu*, “Atletizm”, Nisan 1944, S. 1, s. 6-7.

4. SOSYAL HAYATTA ÇOCUK

Eskişehir’de 1939-1945 yılları arası çocukların toplumdaki yeri, yerel basın dikkatinden kaçmamış, gerek haber olarak gerekse yeni fikirler öne sürerek çocukların yaşadığı sosyal hayatı bize ulaştırmıştır. Yerel basın ve dergiler genellikle çocukların bakımsız kaldıklarından, aile hayatını düzgün yaşayamadıklarından bahsetmiştir.

Çocukların şehirdeki sosyal alanı olarak kabul edilen çocuk bahçelerinin Eskişehir’de son derece bakımsız olduğu ve çocukların bu alanları mezarlıklara (köhne yapısı itibariyle) benzettiği ifade edilmiştir⁵⁴⁷. 1939’dan 1945’e kadar gazete haberleri genellikle bu sorun üzerinde durmuş, özellikle okul bahçelerine çocuk parkları yapılması, eskimiş olanların yenilenmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Yeni gazete, diğer taraftan çocukların akşam okuldan çıkış saatlerinde yaşadığı sıkıntıları da dile getirmiştir. Kısaca Avrupa ve Amerika’daki durum gösterilip küçük yaştaki öğrencilerin akşamları evlerine velileri ya da öğretmenleri tarafından getirilmesi yönünde bir öneri sunmuştur. Ayrıca, öğrencilerin akşam saat sekizden sonra kahveye gitmesi, sigara içmesi ve dışarı çıkmasının önlenmesi gerektiği de eklemiştir⁵⁴⁸.

Bozkır dergisi de çocukların sokakta kötü şartlar altında büyümesini eleştirmiştir. Toz, toprak, çamur gibi fiziksel etkilerin yanında argo kelimelerden de etkilenmesi engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için ailelerin sağlık kadar çocuğun terbiyesine de önem vermesini belirtip, ayrıca yetkililerin çocuk bahçeleri inşa etmeleri gerektiğini eklemiştir⁵⁴⁹.

Yine bir gazeteci yolda bir annenin çocuğuna fazla konuştuğu gerekçesiyle tokat attığını görmüş ve bu durumu eleştirmiştir. Çocukların sorularına sinirlenilmemesi, soruların cevaplanması, çocukların hırpalanmaması, azarlanmaması tavsiye edilmiştir⁵⁵⁰. Bu tip olaylar sık görülüyor olsa gerek Çocuk

⁵⁴⁷ *Yeni Gazete*, “Çocuk Bahçesi”, 22 Temmuz 1939, S. 68, s. 2.

⁵⁴⁸ *Yeni Gazete*, “Kültür İşleri”, 8 Nisan 1939, S. 38, s. 1.

⁵⁴⁹ *Bozkır*, “Aile ve Sokakta Hayat”, 20 Temmuz 1944, S. 3, s. 11.

⁵⁵⁰ *Bozkır*, “Anneler Çocuk Yarındır”, 5 Haziran 1944, S. 1, s. 10.

Esirgeme Kurumu, annelere çocuk beslenmesi ve bakımı hakkında yayınladığı öğütleri arzu edene ücretsiz göndereceğini gazete vasıtasıyla duyurmuştu⁵⁵¹.

Kocatepe gazetesinden öğrendiğimize göre 1939 yılında şehirdeki çocuk işçilerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Gazete haberi, Kiremit fabrikasında ve diğer büyük kuruluşlarda çocukların çalıştırılmaması ile ilgili tedbirler alınacağını belirtmiştir⁵⁵². Gazete haberinden başka nüfus verileri de bu meseleyi doğrulamaktadır. 1935 yılı Eskişehir’de 0-14 yaş aralığında 4444 çocuk toprak mahsulleri alanında işçi olarak gösterilmiştir. Bu nüfusu değerlendirirken kırsal kesimde yaşayan köy çocuklarının ailelerine tarla işlerinde yardım ettiği dikkate alınmalıdır. Ancak bunun yanında şehirde; maden ocakları ve taş ocaklarında çalışan 1 çocuk, taş ve toprak sanayide çalışan 53 çocuk, inşaat bina ve mobilya sanayide çalışan 6 çocuk, ağaç işleme sanayide çalışan 14 çocuk, demir sanayide çalışan 46 çocuk, makine ve alet imalatı sanayide çalışan 4 çocuk, dokuma sanayide çalışan 4 çocuk, kağıt sanayide çalışan 1 çocuk, deri sanayide çalışan 8 çocuk, gıda, içki ve tütün sanayide çalışan 21 çocuk, elbise sanayide çalışan 71 çocuk, elektrik, gaz ve su işlerinde 2 çocuk, diğer sanayi alanlarında çalışan 15 çocuk, ticarete 61 çocuk, nakliyede 10 çocuk, genel idare ve hizmet sektöründe 18 çocuk, ev ekonomisi ve şahsi hizmetlerde 19 çocuk vardır. 1945 yılına gelindiğinde ise 0-14 yaş aralığında toprak mahsullerinde çalışan 4180 çocuk, maden ve taş ocaklarında 1 çocuk, taş ve toprak sanayide çalışan 43 çocuk, inşaat bina ve mobilya sanayide çalışan 34 çocuk, ağaç işleme sanayide çalışan 27 çocuk, maden işletme sanayide çalışan 67 çocuk, makine ve alet imalatı sanayide çalışan 12 çocuk, dokuma sanayide çalışan 2 çocuk, kağıt sanayide çalışan 1 çocuk, deri sanayide çalışan 14 çocuk, gıda, içki ve tütün sanayide çalışan 13 çocuk, elbise sanayide çalışan 96 çocuk, diğer sanayi alanlarında çalışan 20 çocuk, ticarete 77 çocuk, nakliyede 10 çocuk, genel idare ve hizmet sektöründe 44 çocuk, ev ekonomisi ve şahsi hizmetlerde 33 çocuk vardır. Görüldüğü üzere 1939’da bununla ilgili tedbir alınacağını ifade edilmesine rağmen 1945 yılında değişen pek bir şey olmamıştır.

⁵⁵¹ *Yeni Gazete*, “Meme ve Mama”, 24 Şubat 1940, S. 91, s. 1.

⁵⁵² *Kocatepe Gazetesi*, “Küçük Çocuklar Çalıştırılmıyacak”, 30 Mart 1939, S. 44, s. 1.

Eskişehir’de çocukların hırsızlığa da bulaştıkları görülmüştür. Kocatepe gazetesi, Eskişehir’de daha önceden de hırsızlık yapan iki çocuğun, Çarşamba günü suçüstü yakalanıp cezaevine gönderilmesini haber vermişti⁵⁵³.

Yine aynı gazete, küçük çocukların kahvelerde görüldüğünü ve oyun oynadıklarını yazmıştır. Küçük çocukları kahvelere sokanlarla mücadele edilerek, kahve sahipleri hakkında kanuni işlem başlatılacağını da eklemiştir⁵⁵⁴.

Türk’e doğru dergisi yazarı Abdülkadir Gürol, çocukların sosyal hayatı ile ilgili olumsuzlukları dile getirip, sorunların çözümü hakkında kendince fikirler sunmuştur. Hükümetin açtığı birkaç okulla ve kimsesiz çocuklara verdiği ılık çorbalarla çocukların kurtarılamayacağını, gereken titizliğin gösterilmediğini, okula gitmeyen, kitapları tamamlanmayan, gün boyunca gazete satarak veya tuğla taşıyarak çalışmak zorunda olan, köprü altlarında köpeklerle uyuyan, uykusundan uyandırılıp sarhoş babasına rakı taşıyan, mahalle kavgasında analarından küfür öğrenen çocukların durumu ifade edilmiş ve bu çocukların ideal bir şekilde yetişmediğini, yapılanların yetersizliği eklenmiştir⁵⁵⁵. Çocukların cemiyetin malı olması gerektiği, devletçi bir sistemle çocukların sosyal hayatının düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Aile kendi çocuğunu ihmal ettiği takdirde, çocuğu ailesinden ayırıp bir okula benzer bir kurumda yetişmesi gerektiği ifade edilmiştir:

*“bir ailenin kendi çocuğunu ihmal ve inkar ettiğini ve bir çocuğun anasız babasız tahsilsiz kaldığını anlayınca onu küçük ellerinden tutarak bir kurumun çatısı altına sokacağız. Memlekette yalnız çocuklara olmak üzere yatılı sanat, teknik, askerlik, tarım vs okulları açacağız. Devlet parası ve devlet koruması ile okuyan bu çocuklar yalnız devletin malı olarak ve yalnız bugünkü zorunluklara göre çalıştırılacaktır.”*⁵⁵⁶

Sonuç olarak geneli ne kadar kapsadığını tahmin edememekle birlikte Eskişehir çocuklarının bir kısmının bakımsız, düzensiz bir hayat yaşadıklarını, kötü alışkanlıklara sahip olduğunu ve daha da ilginç dönemin yerel basınının bunları engellemek adına sert ve disiplinli tedbirleri öne sürdüğünü söyleyebiliriz.

⁵⁵³ Kocatepe Gazetesi, “Hırsız Çocuklar”, 25 Ekim 1939, S. 133, s. 1.

⁵⁵⁴ Kocatepe Gazetesi, “Küçük Çocukları Kahvelerine Sokan Kahvecilerle Mücadele Edilecek”, 6 Aralık 1939, S. 145, s. 1.

⁵⁵⁵ Her Yönde Türke Doğru, “Çocuk Davamız”, Mayıs 1945, S. 3, s. 13.

⁵⁵⁶ Her Yönde Türke Doğru, “Çocuk Bizden Ne İstiyor”, S. 4, s. 12-13.

5. SOSYAL HAYATTA KADIN

Eskişehir’de 1939-1945 yılları arası kadınların toplumdaki yerini, yerel basın çeşitli vesilelerle bize ulaştırmıştır. Yeni gazete, Mayıs 1939’dan itibaren bir anket düzenlemiştir. Bu ankette; “Kadın hayata karışmalı mı?, Kadının tahsil hayatına bakışı nedir?, Kadın çalışmalı mı?” gibi sorular vatandaşa sorulmuştu⁵⁵⁷. Basın ilk olarak, mesleği icra hakim muavini olan bir kadına ilgili soruları sormuştu. Soruya, kadının evinde oturmasını, çocukları ve ailesiyle ilgilenmesini olarak cevap verilmişti. Ancak maddi imkansızlıklar varsa kadınların kısa süreliğine çalışabileceği de eklenmişti. Bunun yanında kadınların kesinlikle sosyete hayatına atılmaması gerektiği vurgulanmıştı. Anketin muhatabı, batıdaki kadın anlayışı ile buradaki kadın anlayışının farklı olduğunu, ayrıca köylü kadınlarını da hesaba katmamız gerektiğini, yüksek tahsil, çalışma ve sosyete hayatının burası için uygun olmadığını⁵⁵⁸ söylemişti.

İkinci olarak bu sorular, mesleği icra memuru olan bir kadına soruldu. Cevap olarak, kadınların tahsilli olmasını, günümüzdeki ekonomik koşulların dikkate alınmasıyla kadınların da çalışması gerektiğini ifade etmişti. Kadınlarda da yüksek tahsil ve çalışma arzusu olmasını, özellikle hukuk tahsil etmeleri gerektiğini de eklemişti⁵⁵⁹.

Üçüncü olarak bu sorular mesleği avukat olan bir erkeğe sorulmuştu. Avukat, kadınlar için önceliğin ailesi ve yuvası olması gerektiğinden bahsetmiş, ailenin reisi olması gerektiğini, bunun tahsilden daha önemli olduğunu söylemişti. Hayat şartlarına bağlı olarak da kadınların çalışabileceğini de eklemişti. Örnek olarak köylü kadınların erkekler gibi çalıştığından bahsetmişti⁵⁶⁰.

Sonraki muhatap, mesleği maarif müdürü olan bir erkek idi. Kadının ev işlerine odaklanması gerektiğini, ev işlerinin yoğun olduğunu dışarıda çalışmak için yeterli zamanın olmadığını, kadının tahsil amacının, para kazanmak için değil kültür

⁵⁵⁷ *Yeni Gazete*, “Kadınlığı Alçaltan Müessesese”, 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁵⁵⁸ *Yeni Gazete*, “Anketimize Verilen Cevaplar”, 31 Mayıs 1939, S. 53, s. 1.

⁵⁵⁹ *Yeni Gazete*, “Anketimize Verilen Cevaplar”, 3 Haziran 1939, S. 54, s. 1.

⁵⁶⁰ *Yeni Gazete*, “Anketimize Verilen Cevaplar”, 7 Haziran 1939, S. 55, s. 1.

için olduğunu, ancak ihtiyaca göre kadının ev işlerini ihmal etmediği müddetçe dışarıda çalışabileceğini⁵⁶¹ ifade etmişti.

Daha sonra mesleği stajyer hakim olan bir erkeğe bu sorular sorulmuştu. Kadınının yönünün ailesi olması gerektiğini, genç kızlardaki tahsilin gelecek için değil, kültür kazanmak için olduğunu belirtmişti. Gazeteci, ankete katılan kişinin kaşlarını görünce “kadın sosyete hayatına atılmalı mı” sorusunu sormaya cesaret edemediğini ifade etmektedir⁵⁶².

Mesleği ziraat müdürü olan bir erkeğe de sorulmuş, kadının sosyal hayat ve cemiyetten uzak tutulmaması gerektiğini, ülke şartlarındaki elemansızlık da dikkate alınırsa kadınların çalışma hayatına erkekle eşit oranda katılabileceğini⁵⁶³ ifade etmişti.

Sonuç olarak farklı yaşlardan ve farklı mesleklerden hem kadınlara hem de erkeklere sorulan bu sorulara farklı cevaplar verilmiştir. Kadının sadece ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmesini söyleyen kadın olduğu gibi kadınların iş hayatına atılması ve tahsilli olmasını söyleyen erkekler de olmuştur.

Gazetenin yaptığı bu anket, bize toplumun fikirlerini yansıtmıştır. Ancak bir de kadınlarla ilgili gazete haberleri ve köşe yazılarından faydalanmak gerektiği kanaatindeyiz.

1939 yılında bir gazeteci, Eskişehir’de yaşadığı bir olayı gazeteye taşımıştı. Kalabalık bir bahçede kadının sosyal hakları üzerinde kadın ve erkeklerin tartıştığını, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunda hayatın her alanında erkeklerle aynı statüye kavuşacaklarını, bunun da erkekler tarafından engellendiğini ifade ediyordu. Kadınlar siyasete atıldığında dünya barışının yaşanacağını da eklemişti. Erkekler ise aile içinde bile barışın olmadığını, bunun için dünya barışının hayal olduğunu ve kadınla erkek arasında fizyolojik bir fark olduğunu ifade etmişler ve kadının değerinin sıfır olduğunu, ancak yanına bir(erkek) konulduğu zaman değer kazandığını eklemişlerdir⁵⁶⁴. Sonuç olarak bu yazı, yukarıdaki anketteki gibi

⁵⁶¹ *Yeni Gazete*, “Anketimize Verilen Cevaplar”, 14 Haziran 1939, S. 57, s. 1.

⁵⁶² *Yeni Gazete*, “Anketimize Verilen Cevaplar”, 17 Haziran 1939, S. 58, s. 1.

⁵⁶³ *Yeni Gazete*, “Kadın ve İstihsal”, 12 Temmuz 1939, S. 65, s. 1.

⁵⁶⁴ *Yeni Gazete*, “Kadın-Erkek Beraberliği”, 23 Ağustos 1939, S. 77, s. 1.

“kadının sadece yuvasıyla ilgilenmesi gerektiğini” ifade eden kadınların sayısının o kadar çok olmadığını göstermektedir.

Tabi ki de yerel basın zıt görüşlere de yer vermiştir. Türk’e doğru dergisinin yazarı Tahsin Atakan, kadınlar hakkında farklı fikirler dile getirmiş, Eskişehir’in bazı köylerini gezip köy kadınları hakkında yazı yazmıştı. Yazar, şehirde gördüğü ve kendince kınadığı kadın figürünün köylerde de olup olmadığını sorduktan sonra şöyle devam etmişti:

“Orada moda hükümdarının fermanı geçmiyor.

Orada kadın, ancak kocasının eşi yardımcısı ve çocuğunun anasıdır.

Orada kadın, dünlerini dans salonlarında poker masalarında geçirmiyor.

Orada kadın, tabiatın kendisine verdiği tabil(?) asil ve temiz güzelliği bir takım sun’i boyalarla sıvamak için çalışmıyor.

Orada kadın, bozkırın binlerce köyünde yaşayan milyonlarca benzeri gibi bir taraftan kavurucu güneş altında erkeğine her işte yardım ederken bir taraftan da bu yurdun ondan istediği ve beklediği, bir milletin en büyük servet ve kudret kaynağı olan nüfusu artırmak için aslan yapılı, saf ve mütevazı, fakat mayasında öz Türkün her türlü karakterini taşıyan ve belirten Mehmetçikler yetiştiriyor.”

Yazar, köylerdeki bazı kadınlarla konuştuğunu ve onların şehirde yaşamak istediklerini duyunca onları vazgeçirmek için dil döktüğünü de ifade etmişti⁵⁶⁵.

Bozkır dergisinde de benzer fikirler yazılmıştır. Yine şehirli kadınlar eleştirilmiş, kadınlığın asıl görevi olarak analık vurgusu yapılmıştır. Kadındaki zinet eşyaları, makyaj eleştirilmiş, ev hayatı özendirilmiştir. Sinemadaki kadınlara özenme vs eleştirilmiştir⁵⁶⁶.

Eskişehir’deki kadınlar ev hanımlığının yanı sıra iş hayatında da önemli bir yere sahiptiler. 1935 yılı itibariyle 29183 kadının toprak işlerinde çalıştığı görülmektedir. Üstelik bu rakam, erkeklerden yaklaşık sadece 5000 kişi eksiktir. Toprak işleri olduğundan kırsal kesim nüfusunun ağırlığı görülmüştür. Şehir merkezinde ise toprak işlerinde çalışan 450 kadın vardır. 1945 yılına geldiğimizde

⁵⁶⁵ Her Yönde Türke Doğru, “Anadolu Kadını”, Mayıs 1945, S. 3, s. 15-16.

⁵⁶⁶ Bozkır, “Kadınlara Kendini Bilen Kadın”, 20 Temmuz 1944, S.3, s. 11.

sayı azalmıştır. Toprak işlerinde çalışan 11380 kadın bulunmaktadır. Bu rakam, toprak işlerinde çalışan erkek nüfusunun yaklaşık dörtte biridir.

1935 yılı sanayi alanında çalışan kadınlar; ağaç işleme sanayinde 50 kişi, dokuma sanayinde 176 kişi, deri sanayinde 9 kişi, gıda ve tütün sanayinde 27 kişi, elbise sanayinde 378 kişi, diğer sanayi kollarında 1118 kişi olmak üzere toplam yaklaşık 1750 kişidir. 1945 yılında ise inşaat sanayinde 2 kişi, ağaç işleme sanayinde 31 kişi, makine sanayinde 36 kişi, kimya sanayinde 3 kişi, dokuma sanayinde 37 kişi, gıda ve tütün sanayinde 292 kişi, giyim imalatında 140 kişi, diğer sanayi kollarında 49 kişi olmak üzere toplam 590 kişi çalışmaktadır. Görüldüğü üzere sanayi alanında çalışan kadınların sayıları 10 yıl içerisinde azalmıştır. Bunun sebebi, savaşın Türk sanayisine verdiği zararla açıklanabilir.

1935 yılı nüfus istatistiklerinde, ticaret alanında 103, nakliye alanında 31, serbest mesleklerde 196, şahsi hizmetlerde 295 kadın olmak üzere toplam 625 kadın çalışmaktadır. 1945 yılında ise ticaret alanında 104, nakliye alanında 84, serbest mesleklerde 446 ve şahsi hizmetlerde 102 kadın olmak üzere toplam 736 kadın çalışmaktadır. Sanayi harici diğer alanlarda çalışan kadınların sayısının arttığı açıkça görülmektedir.

Bunlara ek olarak yerel basın, zaman zaman kadın işçiler için ilan vermiştir. Eskişehir Tayyare Fabrikası'nın ilanı şöyledir:

“Eskişehir Tayyare fabrikası, fabrikanın çeşitli atölyelerine kadın işçi alacaktır. Tecrübe ve tahsil ön plandadır. İş için genel direktöre dilekçe verilecektir. Sınıflar; Dikim işleri, emayit işleri, elektrik işleri, nikelaj işleri, lastik işleri, teneke işleri, takımhane işleri, depo işleri, boya işleri, perçin işleri, kaynak işleri, tayyare tamiratu, tayyare motörleri tamiratu, otomobil tamiratu, tesviyeci, tornacı, frezeci, planyacı⁵⁶⁷.”

Kadınların çalışma hayatına katılmalarında önemli bir rol üstlenen Kurs kolu, 1939 yılında biçki dikiş ve şapkaçılıktan 65 kız mezun etmiştir. Sonunda sergi yapılmış ve 19 bin kişi bu mezunların çalışmalarını büyük ilgiyle izlemiştir⁵⁶⁸.

⁵⁶⁷ Kocatepe Gazetesi, “Kadın İşçi Alınacak”, 24 Mart 1943, S. 444, s. 2.

⁵⁶⁸ Eskişehir Halkevi dergisi, “Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu”, Eylül 1939, S. 41, s.632.

6. DOĞAL AFETLERİN ETKİLERİ VE SOSYAL YARDIMLAR

1939-1945 yılları arasında Eskişehir ve Türkiye genelinde birçok doğal afet meydana gelmiştir. Bunlar sel, fırtına, yangın ve depremlerdir. Bu doğal afetlerden sonra bazen devlet bazen de vatandaşların yaptığı bağışlarla yaşanan sıkıntılar azaltılmaya çalışılmıştı.

Savaş yıllarında Eskişehir’de yaşanan depremler fazla hasara yol açmamıştı. Yerel basından öğrendiğimiz kadarıyla Eskişehir’de Ağustos 1939’da dört saniyelik küçük çaplı bir deprem yaşanmıştı. Herhangi bir hasarın olmadığı ifade edildi⁵⁶⁹. Bu depremden kısa bir süre sonra yine Ağustos ayı içerisinde Eskişehir’de deprem olmuştur. 3 Ağustos 1939 saat 14.35’te şiddetli ve sürekli olarak hissedilmiştir. Halkevi ile bir iki binanın duvarları çatlamış ve Halkevinin iki salonu geçici bir süre için kapatılmıştır⁵⁷⁰. Aynı zamanda Mihalıççık’ta daha fazla hissedilen bu deprem ulusal basında da yer almıştı⁵⁷¹. Eskişehir’de 1939 Ağustos ayının üçüncü depremi yaşanmış, ancak bu deprem herhangi bir hasara sebebiyet vermemişti. Fakat halkevinin bir önceki depremden kalan hasarından dolayı bina önlem amaçlı tamamen kapatılmıştır⁵⁷². Bunların dışında yerel basından öğrendiğimiz kadarıyla Eskişehir’de 1940 yılının Şubat ayında da küçük çaplı depremler yaşandı⁵⁷³.

Eskişehir’deki depremlerin küçük çaplı olduğunu ve fazla hasarın görülmediğini ifade etmiştik. 1939-1945 yılları arasında aynı şey ne yazık ki ülke geneli için öyle olmamıştı. Bunların arasında en başta Aralık 1939’da yaşanan Erzincan depremi sayılabilir. 7,2 şiddetinde 32962 kişinin hayatını kaybettiği bu deprem Erzincan’ı harabeye çevirdi⁵⁷⁴. Eskişehir yerel basınından öğrendiğimiz kadarıyla Eskişehir halkı bu büyük felakete duyarsız kalmamıştı. Şehirde büyük bir yardım seferberliği düzenlenmiş, halk bağış için teşvik edilmiş, bağışta bulunanlar listeler halinde gazetede yayınlanmıştır. Bu listenin en başında 200 liralık yardımla fabrikatör Süleyman Çakır geliyordu. Bu yardımı diğer fabrikatörler, belediye

⁵⁶⁹ *Yeni Gazete*, “Pazartesi Günkü Zelzele”, 2 Ağustos 1939, S. 71, s. 1.

⁵⁷⁰ *Yeni Gazete*, “Şehrimizde Zelzele Devam Ediyor”, 5 Ağustos 1939, S. 72, s. 1.

⁵⁷¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Şiddetli zelzeleler”, 4 Ağustos 1939, S. 5470, s.1-8.

⁵⁷² *Yeni Gazete*, “Yine Zelzele”, 12 Ağustos 1939, S. 74, s. 1.

⁵⁷³ *Yeni Gazete*, “Şehrimizde Şiddetli Bir Zelzele Oldu”, 24 Şubat 1940, S. 91, s. 5.

⁵⁷⁴ Osman Kubilay Gül, “27 Aralık 1939 Erzincan Depreminin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, *Zeitschrift für die welt der Türken Journal of World of Turks*, S. 3, 2011, s. 136 ; İlhan Haçın, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 88, Mart 2014, s. 40.

(kurumsal) ve belediye başkanı (şahsi), elektrik şirketi, belli başlı yöneticiler ve şehrin önde gelen esnafları takip etti⁵⁷⁵.

Eskişehir halkı, sadece Erzincan depremi için yardım seferberliği yapmamış, 27 Kasım 1943 Tosya depremi ve 1 Şubat 1944 Bolu depremi için de bağışlarda bulunmuştur. Bu depremlerde Devlet Demiryolları sanat okulu öğrencileri⁵⁷⁶, Sabri Kılıçoğlu⁵⁷⁷, bazı esnaf ve şehrin ileri gelenleri⁵⁷⁸, fabrikatörler ve doktorlar⁵⁷⁹, köyler⁵⁸⁰, okullar⁵⁸¹ yardım için öne çıkanlar olmuştur.

Diğer taraftan Haziran 1943'te Adapazarı'nda yaşanan deprem için Eskişehir'den imdat treni kalkmıştı. Bu trende 8 doktor, birçok hemşire, hastabakıcı, sıhhiye eri ile birçok ilaç-malzeme vardı. Bir buçuk saat sonra yeniden takviye doktor, hemşire ve ilaç göndermiştir. Bunlara ek olarak da ekmek, gaz ve fener de gönderilmiştir. Üçüncü imdat treniyle de ekmek, çadır, işçi, vinç, malzeme, gıda maddeleri vs sevk edilmiştir⁵⁸².

1939-1945 yılları arasında mevsime bağlı olarak zaman zaman çıkan sel ve fırtınalar da Eskişehir halkını ciddi anlamda etkilemiştir. Mart 1939'da Eskişehir'de fırtına yaşanmış, fırtına sonrası Eskişehir'i su basmış ve oluşan zararın 500 bin lira civarında olduğu ifade edilmişti. Bu sel, bazı evlerin ve ticarethanelerin bodrumuna su girmesine, bazı evlerin çökmesine sebebiyet vermişti⁵⁸³. Selden zarar gören diğer müesseseler: İzmir pazarı, tuhafiyeye mağazası, halk eczanesi, bakkallar, basımevi, lokanta ve birahane idi⁵⁸⁴.

⁵⁷⁵ *Yeni Gazete*, "Milletçe ve Hep Beraber Yardıma", 30 Aralık 1939, S. 83, s. 1.

⁵⁷⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 17 Aralık 1943, S. 590, s. 1.

⁵⁷⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 30 Aralık 1943, S. 601, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 5 Şubat 1944, S. 638, s. 1.

⁵⁷⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 12 Ocak 1944, S. 612, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 14 Ocak 1944, S. 614, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 12 Ocak 1944, S. 615, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 19 Ocak 1944, S. 618, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 22 Ocak 1944, S. 621, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 31 Ocak 1944, S. 628, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 3 Şubat 1944, S. 631, s. 1 ; *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 18 Şubat 1944, S. 644, s. 1.

⁵⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 21 Ocak 1944, S. 620, s. 1.

⁵⁸⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 28 Ocak 1944, S. 626, s. 1.

⁵⁸¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Deprem Felaketzedeleri İçin", 19 Şubat 1944, S. 645, s. 1.

⁵⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 3, Birleşim 38, 21 Haziran 1943, s. 97.

⁵⁸³ *Yeni Gazete*, "Şehrimizi Su Bastı", 9 Mart 1939, s. 1.

⁵⁸⁴ *Yeni Gazete*, "Selden Zarar Gören Diğer Müesseselerimiz", 11 Mart 1939, s. 1.

18 Haziran 1939'da Eskişehir'de yine bir fırtına görülmüştü. Fırtına sonrası Sivrihisar caddesinde bir dükkan çökmüş, bunun sonucunda bir vatandaş ölmüş ve birkaç koyun telef olmuştu⁵⁸⁵.

Fırtına ve seller en çok Porsuk çayını etkiliyor o da selin şiddetini artırıyor. Mart 1940'ta Porsuk'un Sarısu kolu kabarmış ve bazı binalar su almıştı. Gazoz fabrikası, bir dükkan, bir ardiye, bir tabakhane, üç ev ve bir ahır tamamen, bir ahır, dört ev, bir han ve bir samanlığın da kısmen harap olmuştur.⁵⁸⁶

Fırtına ve seller Eskişehir'in yayın hayatını da etkilemiş, 1941 yılında porsuk suyunun taşması sonucu Halkevi'nin matbaası su ile dolmuş, bu da derginin çıkışını birkaç gün ertelemişti⁵⁸⁷.

18 Şubat 1944'te bir kar fırtınası sonrası kabaran porsuk, Eskişehir'in bazı bölgelerinde sele sebep olmuştu. Köprübaşındaki bazı evlerin bodrumunu su bastı. Memleket hastanesinin yakınındaki köprü de yıkılma noktasına gelmişti⁵⁸⁸.

Arşiv belgelerinden öğrenildiğine göre sel, yangın ve fırtına gibi doğal afetlerden sonra devlet zarar gören vatandaşlara yardım yapmıştı. Aralık 1939'da evleri yanan Eskişehir köylülerine yeniden yapacakları ev için kerestenin parasız verilmesi kararı alındı.⁵⁸⁹ Kasım 1942'de de evleri yanan Eskişehir köylülerine ücretsiz kereste verilmesi kararı alınmıştı⁵⁹⁰.

1942'de Eskişehir'de yaşayan, dolu ve fırtınadan dolayı samanlığı harap olan bir köylüye⁵⁹¹ ve 1943'te Eskişehir'de yaşayan ve sel veya yangından dolayı ev ve samanlığı harap olan köylülere parasız kereste verilmesi kabul edilmiştir.⁵⁹²

Bunların yanında sadece doğal afetler için yardım yapılmamış, fakirlik ve eğitim için de halk seferber olmuştu. Meclis tutanaklarından öğrenildiğine göre geliri az olanların çocukları ve bulunduğu yerde okul olmayan çocuklara iâşe, kırtasiye vs masrafları için 1939 yılında 53324 lira talep edilmiş ve encümen tarafından bu talep

⁵⁸⁵ *Yeni Gazete*, "Şehrimizdeki Fırtına", 21 Haziran 1939, S. 59, s. 1.

⁵⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 10 0 0 118 828 2

⁵⁸⁷ *Eskişehir Halkevi dergisi*, "Dergi İçin Bir İki Söz", 23 Şubat 1941, S. 50.

⁵⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Su Taşkıını Durdu", 21 Şubat 1944, S. 646, s. 1; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 10 0 0 118 833 16.

⁵⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 89 119 20

⁵⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 97 109 1

⁵⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 99 78 5

⁵⁹² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 101 34 3

kabul edilmiştir. 1938 yılında da 50000 lira kabul edilmişti⁵⁹³. Yine meclis tutanaklarına göre 1941 yılında Eskişehir'deki yoksullara yapılan yardım miktarı: 500 (şehirli), 110 (köylü), bir aylık yapılan yardım 2008 (lira), bir aylık yapılan araç gereç yardımı 5125 (kilo) idi⁵⁹⁴. Bunların yanında yerel basın ikinci el kitapların çocuk esirgeme kurumuna bağışlanmasının tavsiyesi ile ilgili sık sık ilanlar yayınlamıştır⁵⁹⁵.

7. ESKİŞEHİR'DE SOSYAL PROBLEMLER

1939-1945 yılları arası Eskişehir'de başta cinayet olmak üzere hırsızlık ve şiddet gibi birçok sosyal problem yaşanmıştı. Buradaki bilgilerin tamamı dönemin gazetelerinden derlenmiştir. Diğer kaynaklara ulaşamamıştır. Basında “adli vakalar” veya “mahkemelerde” başlığı altında yer alan yazılar değerlendirilmiştir. Olaylardan bazıları bizzat gazete muhabirlerinin şahitliğinde gerçekleşmiştir.

7.1. HIRSIZLIK

Mart 1940'ta Hoşnudiye mahallesinde bir hırsızlık olayı yaşanmış, zabıta 24 saat geçmeden hırsızı yakalamıştı⁵⁹⁶.

Mayıs 1940'ta Güllük mahallesi sakini 14 yaşında bir çocuk, bakkalı soyduğu iddiasıyla yakalanarak adliyeye teslim edilmişti⁵⁹⁷.

Mayıs 1940'ta trende hırsızlık olmuş, şüpheli karakola teslim edilmişti⁵⁹⁸.

Mayıs 1940'ta Güllük mahallesi sakini, bir kırtasiyeyi soymuş ve hakkında tahkikat başlatılmıştı⁵⁹⁹.

Aralık 1945'te Hoşnudiye mahallesinde oturan karı koca hırsız, Reşadiye Camisi yakınlarında hırsızlık yaparken suçüstü yakalanmıştı⁶⁰⁰.

⁵⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 11, 12 Mayıs 1939, s.14.

⁵⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 3. Yasama yılı, C. 20, Birleşim 77, 11 Ağustos 1941, s. 270-271.

⁵⁹⁵ *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 8 Temmuz 1939, S. 64, s. 2; *Yeni Gazete*, “Dirimde Doğru Yolu Gösteren Bilgidir”, 22 Temmuz 1939, S. 68, s. 1; *Yeni Gazete*, “Dirimde Doğru Yolu Gösteren Bilgidir”, 22 Temmuz 1939, S. 69, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 5 Ağustos 1939, S. 72, s. 1; *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 16 Ağustos 1939, S. 75, s. 1; *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 19 Ağustos 1939, S. 76, s. 1; *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 23 Ağustos 1939, S. 77, s. 2; *Yeni Gazete*, “Yardım En Büyük Vicdan Zevkidir”, 26 Ağustos 1939, S. 78, s. 1.

⁵⁹⁶ *Yeni Gazete*, “Azılı Bir Hırsız Yakalandı”, 9 Mart 1940, S.93, s. 1.

⁵⁹⁷ *Yeni Gazete*, “Bir Hırsızlık Vakası”, 7 Mayıs 1940, S.151, s. 1.

⁵⁹⁸ *Yeni Gazete*, “Tirende Hırsızlık Olur mu”, 8 Mayıs 1940, S.152, s. 1.

⁵⁹⁹ *Yeni Gazete*, “Mağazayı mı Soydular”, 9 Mayıs 1940, S.153, s. 1.

⁶⁰⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Hırsız Karı Koca Suçüstü Yakalandı”, 19 Aralık 1945, s. 1.

7.2. CİNAYET, ŞİDDET VE HAKARET

9 Mart 1939'da Hoşnudiye mahallesinde bir kadın, başka bir kadın tarafından hakarete uğramış ve olay mahkemeye taşınmıştı. Sonuçta hakaret eden kadın 3 gün hapis ve para cezasına çarptırıldı⁶⁰¹.

Mart 1939'da İsmetpaşa mahallesinde Ali Osman Sarı adında bir vatandaş bıçak çektiği gerekçesiyle mahkemeye verilmişti⁶⁰².

Mart 1939'da Sivrihisar'ın Günyüzü nahiyesinde bir adam önce eşinin boğazını bıçakla kesmiş, ardından kezzap içerek intihar etmişti⁶⁰³.

Nisan 1939'da Hoşnudiye mahallesinde Huriye Ateş ve Hayriye Ercins adındaki iki kadın arasında çıkan kavga sonrasında Huriye, taşla Hayriye'yi başından yaralamış ve akabinde adliyeye götürülmüştü⁶⁰⁴.

Mart 1940'ta bir düğünde tabanca ve bıçakla adam öldürüldüğü haberi verilmişti⁶⁰⁵.

Mayıs 1940'ta Hoşnudiye mahallesinde bir adam, 13 yaşındaki bir çocuğu dövmüş ve zabıta tarafından hakkında işlem başlatılmıştı⁶⁰⁶.

Mayıs 1940'ta Hıdırellez kutlamasında içkiyi fazla kaçıranlar arasında bir kavga başlamış, bir kişi tabanca ile öldürülmüş, üç kişi de yaralanmıştı⁶⁰⁷.

Umumi ev olan "Naciye'nin Evi"nde bir kavga çıkmış ve olay büyümeden yumruk atan kişi hakkında zabıta tarafından işlem yapılmıştı⁶⁰⁸.

19 Haziran 1940'ta Porsuk'ta bir ceset bulundu⁶⁰⁹.

Haziran 1940'ta Akçalan mahallesinde sopalı kavga yaşanmış, suçlu adliyeye verilmişti⁶¹⁰.

⁶⁰¹ *Yeni Gazete*, "Hakaret Etmiş", 11 Mart 1939, s. 2.

⁶⁰² *Yeni Gazete*, "Bıçak Çekmiş", 11 Mart 1939, s. 2.

⁶⁰³ *Yeni Gazete*, "Bir Aile Faciası", 18 Mart 1939, S.35, s. 2.

⁶⁰⁴ *Yeni Gazete*, "Başını Yaralamış", 12 Nisan 1939, S.39, s. 2.

⁶⁰⁵ *Yeni Gazete*, "Mesudiye'deki Katil Suçlusu Tevkif edildi", 2 Mart 1940, S.92, s. 3.

⁶⁰⁶ *Yeni Gazete*, "Kavga Etmişler", 9 Mayıs 1940, S.153, s. 2.

⁶⁰⁷ *Yeni Gazete*, "Sarhoşluğun Sonu", 13 Mayıs 1940, S.157, s. 2.

⁶⁰⁸ *Yeni Gazete*, "Naciyenin Evindeki Kavga", 17 Mayıs 1940, S.161, s. 1.

⁶⁰⁹ *Yeni Gazete*, "Porsukta Bir Ceset Bulundu", 20 Haziran 1940, S.196, s. 1.

⁶¹⁰ *Yeni Gazete*, "Sopa İle Dövmüş", 20 Haziran 1940, S.196, s. 1.

Haziran 1940'ta Cunudiye mahallesinde sopalı kavga yaşanmış, suçlu adliyeye verilmişti⁶¹¹.

Haziran 1940'ta sarhoşluk sonrası bıçaklama vakası yaşanmış, suçlu firar etmiş, bıçaklanan kişi ağır yaralı olarak memleket hastanesine kaldırılmış, kısa müddet sonra da ölmüştü⁶¹².

Eylül 1942'de bir öğrencinin velileri ve yakınları olduğu düşünülen bir grup, öğrencisine kötü davrandığı gerekçesiyle bir adamın evini taşıyıp mektup bırakmış, fakat taşıdıkları evin yanlış kişiye ait olduğu, hedeflerindeki öğretmenin kadın olduğu yazılan mektupta ortaya çıkmıştı⁶¹³.

Ekim 1939'da Sivrihisar'da tabanca ile adam öldürülmüştü⁶¹⁴. Eskişehir'in bir köyünde yine tabanca ile adam öldürülmüştü⁶¹⁵.

7.3. SARHOŞLUK

Mart 1939'da bazı vatandaşlar sarhoşluk suçu ile mahkemeye verilmişti⁶¹⁶.

Nisan 1939'da Burhanettin Tezeroğlu sarhoş olup nara attığı gerekçesiyle tutuklanmıştı⁶¹⁷.

Nisan 1939'da Güllük mahallesinde bir fayton sürücüsü sarhoş olup mahalle arasında rezalet çıkardığı gerekçesiyle adliyeye verilmişti⁶¹⁸.

7.4. KUMAR

Gazete yazarı, su boyunda eski kıyafeti olan bir adamın basit bir kumar düzeneği kurarak (sandığın üzerine 4 çubuk dikip bunları topla devirme oyunu) kazananlara sigara veya para vadettiğine şahit olmuştu. Yazar, aynı zamanda etrafının çoluk çocuk kaydığını, belediyenin müdahale edeceğini düşündüğünü ama çevredeki zabitanın dahi oyuna bakarak hiçbir şey olmamış gibi devam ettiğini

⁶¹¹ *Yeni Gazete*, "Sopa İle Dövmüş", 21 Haziran 1940, S.197, s. 1.

⁶¹² *Yeni Gazete*, "Bıçakla Ağır Surette Yaralamış", 21 Haziran 1940, S.197, s. 1.

⁶¹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Bir Muallimin Evini Taşladılar", 19 Eylül 1942, S.392, s. 1.

⁶¹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Seyitgazide Bir Cinayet", 21 Ekim 1939, S.132, s. 1.

⁶¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Bu da Başka Bir Katil", 21 Ekim 1939, S.132, s. 1.

⁶¹⁶ *Yeni Gazete*, "Sarhoşluk", 11 Mart 1939, s. 2.

⁶¹⁷ *Yeni Gazete*, "Nara Atmış", 12 Nisan 1939, S.39, s. 2.

⁶¹⁸ *Yeni Gazete*, "Sarhoşluk", 12 Nisan 1939, S.39, s. 2.

ifade edip, bu oyunun kanun nezdinde kumar olmasa bile çirkin bir durum olduğunu da eklemiştir⁶¹⁹.

Şubat 1940'ta kumar oynatıldığı tespit edilen bir kahve 15 gün süreyle kapatılmıştır⁶²⁰.

Gazeteci, Ankara, Mersin ve Bilecik'te yasaklanan kağıt oyunlarının Eskişehir'de de yasaklanmasını temenni etmektedir⁶²¹.

Kasım 1942'de zabıta, her akşam 8-10 kişiyi kendi evlerine alarak kumar oynatan karı kocayı yakalamıştır⁶²².

7.5. ESRAR

Mart 1939'da 3 kilo esrar yakalanmış ve suçluların mahkemesine başlanılmıştır⁶²³. Mayıs ayında karar verilmiş ve para cezasına ek olarak kaçakçılardan üçü 1 sene 6 ay, diğeri de 1 sene 7 ay hapis cezası almışlardır⁶²⁴.

25 Mart 1940'ta 11 esrarkeşin(satıcı) meydana çıkarıldığı⁶²⁵, mahkemesine ise 26 Mart'ta başlanıldığı⁶²⁶ haberi verilmiş, 27 Mart'taki haberde ise maddenin tetkik için İstanbul'a götürüldüğü eklenmiştir⁶²⁷.

7.6. DİLENCİLİK

Yazara göre Eskişehir'de dilenciler sayı itibariyle fazla olmasa da vardı. Kadir'in Anası diye tabir edilen yaşlı bir kadın, çıplak ayakla meczup bir şekilde dolaştığı ve tam anlamıyla dilenmediği, etrafı rahatsız etmediği ifade edilmiştir. Şefika adında çarşıda dolaşan dilencinin de zararsız olduğu belirtilmiştir. Bunlardan başka dükkanlara ve kahvelere dalan sırnaşık dilencilerin de olduğu, ağzının rakı koktuğu, para verilmediği zaman rezalet çıkarabildiği belirtilmiştir. Yazarın gözünde bir diğer dilenci tipi de dini istismar ederek dilenenler olmuştur⁶²⁸.

⁶¹⁹ *Yeni Gazete*, "Sokak Ortasında Kumar", 14 Haziran 1939, S.57, s.1.

⁶²⁰ *Yeni Gazete*, "Bir Kahve Kapatıldı", 17 Şubat 1940, S.90, s. 1.

⁶²¹ *Yeni Gazete*, "Kağıt Oyunu Niçin Men Edilmiyor", 19 Mart 1940, S.102, s. 1.

⁶²² *Kocatepe Gazetesi*, "Bir Kumarevi Bastırıldı ve Kapatıldı", 14 Kasım 1942, S.408, s. 2.

⁶²³ *Kocatepe Gazetesi*, "Esrar Kaçakçılarının Muhakemesi", 22 Nisan 1939, S.81, s. 4.

⁶²⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Esrar Kaçakçıları Mahkum Oldu", 10 Mayıs 1939, S.86, s. 2.

⁶²⁵ *Yeni Gazete*, "Bir Esrarkeş Tekkesi Meydana Çıkarıldı", 25 Mart 1940, S.108, s.1.

⁶²⁶ *Yeni Gazete*, "Esrar Satanlar Mahkemesine Bugün Başlanacak", 26 Mart 1940, S.109, s.1.

⁶²⁷ *Yeni Gazete*, "Esrar Kaçakçılarının Mahkemesi Dün Başladı", 27 Mart 1940, S.110, s.1.

⁶²⁸ *Yeni Gazete*, "Eskişehir'de Dilencilik ve Dilenciler", 23 Ağustos 1940, S.260, s.1.

7.7. TECAVÜZ

Mayıs 1940'ta Mihalıççık köyünde 16 yaşındaki bir erkek çocuk, 9 yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz etmiş ve ölümüne sebep olmuştu⁶²⁹.

⁶²⁹ *Yeni Gazete*, "Çirkin Bir Tecavüz Sonunda 9 Yaşında Bir Kız Öldü", 13 Mayıs 1940, S.157, s.2.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE BASIN, HABERLEŞME VE ULAŞIM

1. BASIN

Eskişehir basın tarihi ile ilgili çalışmalara bakıldığında 1939-1945 yılları arası Eskişehir'de 4 gazete ve 3 adet derginin aktif olduğu görülmektedir⁶³⁰. Bunlar; Yeni gazete, Kocatepe Gazetesi, Eskişehir Gazetesi, İnkılap Gazetesi, Halkevi Dergisi, Bozkır dergisi ve Türk'e Doğru dergisidir. Fakat süreli yayınların bulunduğu kütüphanelere baktığımızda ilgili yıllarda Eskişehir'e ait 3 gazete ve 6 dergiye ulaşma imkanımız olmuştur. Bunlar; Yeni gazete, Kocatepe gazetesi, Porsuk gazetesi, Halkevi Dergisi, Bozkır Dergisi, Türk'e Doğru Dergisi, Sporcu Dergisi, Askeri Hava Dergisi ve Yeşilyurt dergisidir. Elimizde olmayan Eskişehir gazetesi ile ilgili olarak sadece Türk'e Doğru dergisinin uzantısı olduğu bilinmektedir⁶³¹. İnkılap gazetesine ise hiçbir şekilde ulaşma imkanımız olmamıştır. Bunun yanında yukarıda yer almayan ve o çalışmada yayım tarihi 1946 olarak verilmiş Porsuk gazetesinin 1945 yılına ait bazı sayıları tespit edilmiştir. Yine yerel basın tarihi çalışmasında adı geçmeyen üç adet daha dergi bulunmuştur. Bunlardan birisi, Eskişehir'in ziraatı ile ilgili yazılar yayınlayan Yeşilyurt Dergisi, diğeri de Eskişehir'in yerel spor dergisi olan Sporcu dergisidir. Eskişehir'e ait olan ancak Hava okulları komutanlığınca yerellikten ziyade genel anlamda askeri teknik bilgileri kapsayan Askeri Hava Mecmuası adıyla bir dergi daha çıkarılmıştır.

⁶³⁰ Turhan Baraz, Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1988.

⁶³¹ *Her Yönde Türke Doğru*, "Niçin Türke Doğru", Mart 1945, S.1, s. 3.

Yeni gazete, çalışmamızı içeren yıllarda yani 1939-1945 yılları arasında sadece 1939 ve 1940 yıllarında sayı çıkarmıştır. Bazen iki bazen dört sayfa çıkmaktadır. Gazetede hemen hemen her alanda haberlere yer verilmiştir. Özetleyecek olursak:

Eğitim alanında; Halkevinin faaliyetleri, okul ihaleleri, lise hakkında bilgiler, öğrencilerin sosyal hayatı, Mahmudiye ve Hamidiye kurslarının ihaleleri, öğretmenlerin terfileri, köy okulları, eğitimdeki eksiklikler vs yer almaktadır.

Spor alanında; Bisiklet yarışları, futbol müsabakaları, koşular, güreş ve atletizm haberleri yayınlanmıştır.

Ulaşım alanında; yol ihaleleri, krom yolu tartışmaları, caddelerdeki sıkıntılar, kazalar vs kamuoyuna duyurulmuştur.

Sağlık alanında; doktor reklamları, nöbetçi eczaneler, sıtma ile mücadele ve yanlış ilaç kullanımı sonrası adli vakaya dönüşen hadiseler yer almaktadır.

Eğlence alanında; sinema ve tiyatro reklamları, sinemaların eleştirileri, tiyatro ile ilgili köşe yazıları, sanat ile ilgili köşe yazıları, kumar ve kahvehane eleştirileri vs haberleri yazılmıştır.

Şehir haberlerinde de klasik yerel haberler önemli yer tutmuştur. Gazete 1940 yılında yayın hayatına son verdiği için savaş ile ilgili sıkıntılar fazla yazılmamıştır. Ayrıca gazetede, İkinci Dünya Savaşı ile ilgili haberlere de yer verilmiştir.

Kocatepe gazetesi, çalışmamızı içeren yıllarda 1940 yılı haricinde her yıl düzenli olarak sayı çıkarmıştır. Yeni gazete gibi bazen iki sayfa bazen dört sayfa yayınlanmıştır. Gazetenin verdiği haberler çoğunlukla Yeni gazetenin haberleriyle aynı sisteme sahip olmakla birlikte özellikle 1941 ve sonraki yıllarda şehrin yaşadığı sıkıntıları daha çok dile getirmeyi tercih etmiştir. Eğitim alanında, spor alanında, ulaşım alanında, sağlık alanında ve eğlence alanında Yeni gazete ile hemen hemen aynı sistemde haberler vermiştir. Ancak şehir haberlerinde özellikle 1941 yılından sonra şehirdeki ekmek sıkıntıları, elektriksizlik, içme suyu ile ilgili söylentiler, bulaşıcı hastalıklar, bazı gıda maddelerinin bulunmaması gibi konulara değinilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayın faaliyetini sürdüren diğer gazete ve dergiler ise şunlardır;

Porsuk gazetesi ise genel reklamlar ve klasik haberlerle birlikte savaş sonrası ortadan kalkan ya da hala devam eden sıkıntılar üzerinde durmuştur. Eskişehir Halkevi dergisi, şubelerinin yaptığı faaliyetler hakkında bilgiler vermiştir. Sporcu Dergisi, Eskişehir'in spor haberlerinin yanında spor ile ilgili makalelere yer vermiştir. Yeşilyurt dergisi ise Eskişehir halkını ziraat alanında bilinçlendirmek için makalelere yer vermiştir. Bu dergilerin alanı sosyal tarih açısından tek bir konu üzerine yoğunlaşmış ancak bu konularda detaylı bilgileri barındırmıştır. Türk'e doğru ve Bozkır dergileri ise yerel gazeteler gibi çeşitli konulara değinmişlerdir.

Her ne kadar ulusal basında savaş ile ilgili yazılar, bazı gazetelerin belirli bir süre kapatılmasını sağlasa da⁶³² Eskişehir yerel gazeteleri için bu durum geçerli olmamıştır. Savaş ile ilgili haberler, düşünceler ve fikirler açık açık dile getirilmiştir.

2. ESKİŞEHİR'DE HABERLEŞME

2.1. POSTA, TELEFON VE TELGRAF

1939 yılında Eskişehir'de iki adet PTT binası bulunmaktadır. Bunlardan birisinin İstasyona yakın bir bölgede olduğunu biliyoruz⁶³³, diğerinin hangi konumda olduğunu bilmiyoruz. Ancak 1941 yılında konumunu bilmediğimiz binanın yenilendiğini ve Haziran ayında başka bir yere taşındığını öğrenmekteyiz⁶³⁴. 6 Temmuz 1945 tarihinde de üçüncü bir bina yapılmıştı. Açılan yeni kurumun yeri ise Eskişehir Köprübaşı'nda Halkevinin kütüphane merkeziydi.⁶³⁵ Aynı açılış mecliste de gündeme gelmişti⁶³⁶.

Yerel basından öğrendiğimize göre posta dağıtım işini çok az sayıda memur yapmaktaydı. Eylül 1941'deki bir habere göre Eskişehir postacısının görevini bıraktığını, yerine Afyonkarahisar'dan bir postacı geleceği yazılmıştı⁶³⁷.

Telefon konuşmalarına baktığımızda, bu hususta yerel basına bazı sorunların yansıdığını görmekteyiz. Telefon başında dakikalarca beklenildiği ve aranılan kişi

⁶³² Hasan Ayhan; *İnönü Dönemi Basını*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 179.

⁶³³ *Yeni Gazete*, "İstasyon Postanesinde", 17 Nisan 1940, S. 131, s. 1.

⁶³⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Yeni Posta Telgraf Binası", 21 Haziran 1941, S. 263, s. 1.

⁶³⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehirimiz Bir Postane Daha Kazandı", [tarih okunamadı] 1945, s. 1.

⁶³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 4. Yasama yılı, C. 20, Birleşim 21, 28 Aralık 1945, s. 14.

⁶³⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Eski Mektupçu Gitti", 16 Eylül 1941, S. 288, s. 1.

meşgul yani başka birisiyle konuşma halinde ise santraldeki görevlinin yüksek sesle "kapatınız" ihtarını vermekte olduğunu öğrenmekteyiz⁶³⁸.

Telefonlardaki sorunlar, savaş boyunca devam etmiş, Temmuz 1945 hala daha telefon konuşmalarının düzgün, kolay ve çabuk olmamasından dolayı şikayet edilmiştir. Ayrıca, oradaki memurların zorluklarla çalıştığı ifade edilip, gerekirse yeni sistem ve yeni elemanların ilavesinin beklenildiği söylenmiştir.⁶³⁹

Telefon ve Telgraf hatlarına baktığımızda, 1939 Mayıs'ında meclis tutanaklarında Eskişehir-İzmir ve Samsun arasında telefon ve telgraf şebekelerinin genişletilmesi için çalışmalara başlandığı anlaşılmaktadır.⁶⁴⁰ Yine 1939 yılında, Bursa-Eskişehir telefon devresi inşaatının tamamlandığı ve konuşmaların açıldığı ifade edilmiştir⁶⁴¹. Mayıs 1943'te de Eskişehir-Ankara arasında 3'lü, Eskişehir-Bursa arasında 1'li telefon/telgraf hattı yenileme çalışmalarının olduğu tespit edilmiştir⁶⁴².

Bu bilgilerden başka Mayıs 1943'te Eskişehir'deki telefon tarifelerine zam yapılması kararının alındığını öğrenmekteyiz⁶⁴³.

3. ESKİŞEHİR'DE ULAŞIM

3.1. KARAYOLU ULAŞIMI

Şehir içi ve ilçeler arasındaki karayolu ulaşımı, sosyal hayatın vazgeçilmezleri arasındadır. Şehrin farklı noktalar arasındaki etkileşimini hızlandırdığı gibi ilçelerin şehirle olan bağlantısına da büyük katkı sağlar. Karayolları her ne kadar etkileşimi hızlarsa da İkinci Dünya Savaşı yıllarında demiryollarının gerisinde kalmıştır. Bunun sebepleri olarak ulaşımdaki çabukluk ve güvenilirlik, motorlu araç sayısının azlığı ve hükümetin devletçilik politikaları gösterilebilir⁶⁴⁴.

⁶³⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Telefon Muhaberesinde Zorluk", 8 Kasım 1939, S. 138, s. 1.

⁶³⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Telefonlar Neden Bozuk", 23 Temmuz 1945, s. 1.

⁶⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 21, 30 Mayıs 1939, s. 8.

⁶⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 10 0 0 159 117 10

⁶⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 25, 21 Mayıs 1943, s.53.

⁶⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 101 34 9

⁶⁴⁴ Gaye Ertin, *a.g.e.*, s. 31.

Tablo 30. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ülke Genelinde Karayolları Ve Demiryollarının Bütçeden Aldığı Pay⁶⁴⁵

Yıllar	Karayollarına verilen ödenek	Demiryollarına verilen ödenek
1939	2.150.538 TL	17.471.000 TL
1940	4.803.596 TL	19.781.000 TL
1941	4.310.311 TL	6.571.841 TL
1942	5.916.247 TL	6.671.841 TL
1943	6.596.049 TL	8.127.761 TL
1944	8.551.323 TL	8.097.761 TL
1945	4.978.200 TL	10.089.000 TL

Tabloya göre Türkiye genelinde 1939 yılında toplam karayolu uzunluğu 40 832 km dir. 1945'te ise 43 511 km. ye yükselmiştir⁶⁴⁶.

Tablo 31. Karayolu İstatistikleri⁶⁴⁷

Yıl	Harcama (TL)	Yeni yapılan yol (km)	Yapılan büyük köprü	Bakım altındaki yol (km)
1939	3.930.446	66	15	-
1940	9.271.867	281	8	-
1941	8.977.481	523	7	-
1942	11.383.690	357	2	-
1943	15.440.464	432	2	830
1944	15.462.424	389	-	2150
1945	8.162.724	454	5	3860

Bütün bu ödeneklere rağmen karayollarının bakımı ve yapımında önemli bir başarı görülememektedir. Bunun sebebi de yol teşkilatının olmaması ve modern olmayan tekniklerdir⁶⁴⁸. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu başarısızlık elbette ki Eskişehir'e de yansımıştır.

Coğrafi konum itibariyle hem demiryolu hem de karayollarının kesişme noktasında bulunan ve stratejik bir öneme sahip olan Eskişehir, İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu önemini arttırmıştır. Ancak iktisadi sıkıntılar büyük ölçüde demiryoluna ağırlık verilmesini gerektirmişse de Eskişehir karayolları tümünden bakımsız

⁶⁴⁵ Nuray Özdemir; *Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 89.

⁶⁴⁶ Çetin vd, a.g.m., s.129.

⁶⁴⁷ Birol Çetin, Serap Barış, Serap Saroğlu, "Türkiye Karayollarının gelişimine tarihsel bir bakış", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.2, S.1, 2011, s.131.

⁶⁴⁸ Çetin vd, a.g.m., s.131.

kalmamıştır. Özellikle ilçe yollarının yapım ve bakım çalışmaları 1939 yılından itibaren başlamış, 1941 yılında da oldukça hız kazanmıştır⁶⁴⁹.

3.1.1. Şehir İçi Ulaşım

İlçe yollarının bakımsız olduğu ve bakım çalışmalarının 1939 yılından itibaren başladığı basında belirtilmişti. Aynı bakımsızlık şehir içi ulaşım için de söylenebilir. Buna paralel olarak da 1939 yılında az da olsa çalışmaların başladığı, bazı caddelerin genişletildiği, bazı kaldırımların yenilendiği ve ikinci sınıf caddelerin de onarıldığı görülmüştür. Ancak yerel gazetelerde yolların bakımsızlığı hususundaki benzer eleştiriler, diğer yıllarda da tekrarlanarak rutin haline gelmiştir. Özellikle 1941 yılında bu eleştirilerin dozu oldukça artmıştır⁶⁵⁰.

1939-1945 arası Eskişehir’de göze çarpan ve yerel basında sürekli değinilen belli başlı on adet büyük cadde bulunmaktadır. Bunlar; İstasyon Caddesi, Bulvar Caddesi, Akarbaşı Caddesi, Mahfel Caddesi, Sivrihisar Caddesi, Muttalip Caddesi, Sakarya Caddesi, Hamamyolu Caddesi, Köprü Taşbaşı Caddesi ve Odunpazarı Caddesi’dir. Ancak yerel gazetelerde, bu caddelerdeki parkelerin eğikliği ve en ufak bir yağış sonrası çamur haline gelmesi köşe yazılarının ana konusunu oluşturmaktadır. Buna ek olarak tayyare ile bakıldığında caddelerin düzgün görüldüğü, ama yolların genel itibarıyla bozuk olduğu da yazılmaktadır. Gazete, yol bakım önerisi olarak her caddenin tamirine yönelmek yerine yıl içinde sadece bir iki caddenin tamirinin tam anlamıyla yapılmasını teklif etmiştir. Böylece her sene yapılan yarım yamalak bakım işleri yerine bir daha bakıma ihtiyaç duyulmayacak bir tamir işi sorunu kökten çözecektir. Bunların yanında hem bakım işini azaltmak, hem ekonomik tasarruf sağlamak, hem de güzel bir şehir görüntüsü vermek amacıyla bazı geniş caddelerin daraltılarak cadde kenarındaki evlerin bahçeli eve dönüştürülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yerel gazete son olarak da beton caddelerde demir tekerlekli arabaların geçmesinin yasaklanması istenmiştir⁶⁵¹.

Diğer taraftan şehir içi cadde bakım çalışmaları en çok Sivrihisar Caddesi’nde görülmüştür. 1939 yılı Ocak ayında valinin uzun süren tetkiklerinden sonra bu

⁶⁴⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Vilayetimizde Bir Yol Kalkınması Başladı”, 11 Ekim 1941, S. 295, s. 1.

⁶⁵⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehirciliğimizde Gelişme Hamlesi”, 30 Aralık 1943, S. 601, s. 1.

⁶⁵¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehirciliğimizde Gelişme Hamlesi”, 30 Aralık 1943, S. 601, s. 1.

caddeye parke döşenmeye başlamıştır⁶⁵². 1939 yılı Ekim ayında ise caddenin bir kısmında yapılan inşaat, genel trafiği uzunca bir süre etkilemişti. Zira otobüs ve otomobil trafiği açısından kalabalık olan Sivrihisar Caddesi'nin tam ortasında direkler yer alıyordu⁶⁵³.

Şehir içi cadde bakım çalışmalarında Sivrihisar Caddesi'nden sonra Muttalip Caddesi göze çarpmaktadır. Parkeleri aşınan ve kış mevsimi dolayısıyla parke tamiri mümkün olmayan Muttalip Caddesinde, Mart-Nisan 1940'ta bakım ve tamir işlerine başlanılmıştı⁶⁵⁴.

9 Kasım 1939'da Tayyare fabrikası yolu için yapılan ihalede istekli çıkmadığından yolun emaneten yapılmasına karar verilmişti⁶⁵⁵. 30 Kasım 1943'te Eskişehir İstasyonu ile Tayyare meydanı arasında beton yol inşaatında ihtiyaca binaen bazı değişiklikler gerçekleşmişti⁶⁵⁶.

Caddelerin bozulmasında kötü hava şartları da büyük bir etken olmuştur. Mayıs 1941'de yağmurlu bir havada Porsuk Çayı'nın taşması üzerine İstasyon caddesini su basması ve ortaya çıkan çamurlu görüntü şehir içi trafiğini uzun bir süre olumsuz etkilemişti. Kocatepe gazetesinde yer alan bir haberde hem Porsuk Çayı'nın hem de kuvvetli yağışların etkisiyle caddenin sele dönüştüğü ifade edilmiştir. İlaveten çamur ve bataklık sivrisek ile beraber bulaşıcı hastalıklara da yol açabileceği, belediyenin bu konuda çalışma yapması gerektiği uyarısında bulunulmuştur⁶⁵⁷.

İstasyon caddesinden başka, Eskişehir'in en tozlu caddesi olarak nam salmış Bağlar caddesi de bu tip yağışlar sonrası çamurlu bir görüntü sergilemiştir. Halk, yağış zamanı çamurdan, güneşli hava ve yaz mevsimi de tozdan şikayet etmekteydi⁶⁵⁸.

1939-1945 arası şehir içi ulaşımdaki sıkıntılar, sadece caddelerin durumuyla ilgili olmamıştır. Toplu taşımada da bazı sorunlar görülmektedir. O tarihlerde toplu

⁶⁵² *Kocatepe Gazetesi*, "Caddeye Parke", 21 Ocak 1939, S. 56, s. 2.

⁶⁵³ *Kocatepe Gazetesi*, "Sivrihisar Caddesi Kaldırım", 16 Eylül 1939, S. 120, s. 1.

⁶⁵⁴ *Yeni Gazete*, "Cadde Bakımı", 26 Nisan 1940, S. 140, s. 1; *Yeni Gazete*, "Muttalip Caddesi", 28 Mart 1940, S. 111, s. 1.

⁶⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 89 107 11

⁶⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 11 1 0 164 27 10

⁶⁵⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Yağmurlu Havada Yollar", 10 Mayıs 1941, S. 251, s. 1.

⁶⁵⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehirde Gördüklerim", 13 Mayıs 1941, S. 252, s. 1.

taşıma, eski tip at arabaları ve otobüslerle sağlanmaktaydı. At arabaları yaygın olarak istasyon caddesinde, otobüsler de Odunpazarı ve istasyon arasında çalışıyordu. İstasyon yakınlarında çalışan at arabalarının geceleri fazla fiyat istemeleri rahatsızlık yaratıyordu. Bu durumda at arabacılarını kontrol için İstasyon'da bir memur görevlendirilmesi basın tarafından önerilmiştir⁶⁵⁹. At arabaları ile ilgili gazetelere yansıyan bir başka şikayet, taşıma ücretinin sabit olmaması ile ilgili olmuştur. İstasyon hattında çalışan bazı at arabalarının, kalabalık müşterilerden daha fazla fiyat istediği iddia edilmiştir⁶⁶⁰.

Şehir içi ulaşımda sıkıntı sadece arabacılarla sınırlı kalmamıştır. Şehir otobüsleri ile ilgili haberler de o yıllarda sık sık görülmektedir⁶⁶¹. Ancak otobüslerdeki sıkıntı, daha çok teknik arızalardan kaynaklanmaktadır. 1940 yılında bir vatandaş, noterliğe gitmek istemiş, fakat otobüs yolda arıza yapmıştır. Vatandaş da noterliğe yürüyerek gitmek durumunda kalmıştır⁶⁶².

Bundan başka halkın, şehir otobüsleriyle ilgili görüşleri genellikle otobüslerin yetersiz olduğu yönündedir. Otobüsler, şehrin ihtiyaçlarına cevap verememekteydi. Ek olarak, şehir içine tahsis edilen otobüsler, Çifteler otobüsleri arasından seçiliyordu. Ancak bu otobüslerin çoğunluğu arızalı çıkıyordu. Halkın yağmurlu havalarda çamurlu bölgelerde gereğinden fazla otobüs bekledikleri eleştirisi ile de sıklıkla karşılaşılıyordu⁶⁶³.

1944 yılında otobüs hattı daha derli toplu hale gelmiştir. Buna göre 2 Mart 1944 tarihinden itibaren her gün belirlenmiş bölgelerde birkaç otobüs çalışmaya başlayacaktı. Otobüsler öncelikli olarak öğrencileri taşıyacak ve onları okullara yetiştirecekti⁶⁶⁴.

Şoförlerle ilgili bir gelişme de 2 Mart 1940'ta şoför dershanesinin açılışıdır⁶⁶⁵. 25 Mart'ta da derslere başlanılmıştır⁶⁶⁶. Buna rağmen kazalar devam

⁶⁵⁹ *Yeni Gazete*, "Arabacıardan Şikayet", 9 Temmuz 1940, S. 215, s. 1.

⁶⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehirde Gördüklerim", 17 Mayıs 1941, S. 253, s. 1.

⁶⁶¹ Bazı kaynaklarda Eskişehir'e otobüsle toplu taşıma hizmetinin 1946 yılında başladığı iddia edilse de (Ertin, *a.g.e.*, s. 32 yerel basından öğrenildiğine göre 1940-1945 yıllarında otobüslerin aktif bir şekilde halka hizmet verdiği görülmüştür.

⁶⁶² *Yeni Gazete*, "Şehir Otobüsleri Ne Halde", 20 Mart 1940, S. 103, s. 1.

⁶⁶³ *Yeni Gazete*, "Şehir Otobüsleri Ne Halde", 20 Mart 1940, S. 103, s. 1.

⁶⁶⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehir Otobüsleri Çalışacak", 2 Mart 1944, S. 655, s. 1.

⁶⁶⁵ *Yeni Gazete*, "Şoför Dershanesi", 2 Mart 1940, S. 92, s. 3.

⁶⁶⁶ *Yeni Gazete*, "Şoför Dershanesi", 25 Mart 1940, S. 108, s. 1.

etmiştir. Basında genellikle trafik kazalarının sorumlusu olarak şehir içinde aşırı hız yapan kamyon şoförleri gösterilmiştir⁶⁶⁷.

3.1.2. Krom Madeni Yolu

Krom madeni yolu, Mihaliççık yakınlarında bulunan maden ile demiryolunun bağlantısını sağlamayı amaçlamıştır. Bunun için iki ihtimal görülmektedir. Birinci ihtimal, Krom yolunun kilometre hesabı olarak demiryolu ile en kısa yolu inşa etmektir. Ancak tasarlanan bu kestirme yol, daha önce var olan eski bir yolun üzerine kurulmayacaktır. Ağaçlar kesilerek ormanın arasından yepyeni bir yol inşa edilecektir. İkinci ihtimal ise, yolun biraz uzatılarak Mihaliççık üzerinden demiryoluna ulaştırılmasıdır.

Bu iki seçeneği tercih edenler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Yeni gazete, birinci ihtimal olan en kestirme yolu haber yapmış ve yolun yapımına başlanıldığını yazmıştır. Ek olarak bu yola muhalif olanların Eskişehir milletvekili Emin Sazak önderliğinde Ankara'ya gitmek üzere bir heyet oluşturduğunu ifade etmiştir⁶⁶⁸. Hatta bu esnada Eskişehir valisi de Mihaliççık'ı ziyaret etmişti. Heyetin görüşü, yolun Mihaliççık üzerinden Sarıköy'e ulaştırılması yönündedir.

Yeni gazetede bu haberden sonra Kocatepe gazetesi de Krom maden yolunun kilometre hesabına bakılmaksızın kesinlikle Mihaliççık'tan geçmesi gerektiğini, böylece köy kalkınmasının hızlanacağını hem de ormanların tahrip edilmeyeceğini ifade etmiştir⁶⁶⁹.

Yeni gazetede ise yolun mutlaka Mihaliççık'tan geçmesi gerektiği görüşü savunmuştur. Ormanların tahrip edilmemesi ve Mihaliççık halkının kalkınmasına yardımcı olunması gerektiği belirtilmiştir. Bu hususta Kocatepe gazetesinin, yazıdan başka anlamlar çıkardığını iddia edilmiştir⁶⁷⁰. Aynı gazete 20 Mayıs'taki yazısında 10-15 km lik bir farkın olduğunu ve bunun da maliyet farkı oluşturacağını ifade etmiştir. Ancak buna rağmen yine de Mihaliççık yolunun uygunluğunu yazmıştır⁶⁷¹.

⁶⁶⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Caddelerden Geçen Kamyonlar", 7 Ocak 1944, S. 608, s. 1.

⁶⁶⁸ *Yeni Gazete*, "Kurum Madeni Yolu", 19 Nisan 1939, S. 41, s. 1.

⁶⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Krom Madeni Yolu", 3 Mayıs 1939, S. 45, s. 2.

⁶⁷⁰ *Yeni Gazete*, "Krom Madeni Yolu", 6 Mayıs 1939, S. 46, s. 1.

⁶⁷¹ *Yeni Gazete*, "Krom Madeni Yolu", 20 Mayıs 1939, S. 50, s. 1-2.

Yeni gazete, 24 Mayıs'ta vali ile görüşme yaptığını iddia etmiş⁶⁷², ancak bir sonraki sayıda vali bu görüşmeyi yalanlamıştır⁶⁷³.

Sonuç olarak 25 Ağustos 1939'da 34 kilometrelik Krom madeni yolunun ormandaki 16 kilometrelik kısmı Türk Maadin Şirketi'ne devredilmiştir.⁶⁷⁴

3.1.3. İlçe ve Şehirlerarası Yollar

Uzun yıllar bakımsız kalan Eskişehir ilçe yolları İkinci Dünya Savaşı şartlarındaki imkansızlıklara rağmen gözden geçirilmeye çalışılmıştır⁶⁷⁵. Ancak bakım işlerindeki yetersizlikler, 1941 yılında yolla ilgili şikayetleri yeniden tetiklemiştir. Köylüler, ilçe ve köy yollarında çamur ve bataklıkların çok yoğun olduğunu, bundan dolayı ulaşımın yapılamadığını ifade etmişlerdi. Özellikle Mahmudiye ve civarındaki köy yollarında sadece iki kilometrelik yol, bir saatte ve bin bir zorlukla geçilebilmekteydi. Otomobil, araba veya atla bile büyük sıkıntılar yaşanmakta idi. Eskişehir-Sivrihisar, Eskişehir-Seyitgazi, Çifteler-Emirdağ yolları harap halde bulunuyordu. Tamir ve inşa edilen şoseler, bir yıl sonra tekrar bozulmaktaydı⁶⁷⁶. O kadar ki İsmet İnönü, 21 Temmuz 1942'de yaptığı Eskişehir ziyareti esnasında yolların çok kötü olduğunu, valinin vilayeti tanımadığını defterine yazmıştı⁶⁷⁷. Ek olarak, İsmet İnönü'nün defterinde 25 Temmuz'da dönüş yolu için yeniden Eskişehir yolları gündeme gelmiş ve yolu karıştırdıklarını belirtmişti⁶⁷⁸.

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, Bozüyük şosesi yapıldı. Sivrihisar, Seyitgazi, Mihaliççik yolları yapımı da devam etti. İlçelere yakın bazı köylerde yağmur sonrası ulaşım sorunu ile ilgili çalışmalara da başlandı⁶⁷⁹.

Eskişehir-Sivrihisar Yolu

Eskişehir ile Ankara'yı birbirine bağlayan Sivrihisar yolu çalışmaları, gazetelerden edinilen bilgilere göre, Temmuz 1939'da hız kazanmıştır⁶⁸⁰. Ekim 1939'da şose, köprü yapım ve tamir çalışmalarının devam ettiği ifade edilmişti⁶⁸¹. 6

⁶⁷² *Yeni Gazete*, "Yol Hakkında Son Söz", 24 Mayıs 1939, S. 51, s. 1.

⁶⁷³ *Yeni Gazete*, "Şehir Haberleri", 27 Mayıs 1939, S. 52, s. 1.

⁶⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 88 82 11

⁶⁷⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Vilayetimizde Bir Yol Kalkınması", 11 Ekim 1941, S. 295, s. 1.

⁶⁷⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Yollarımız Ne Zaman Bitecek", 1 Mart 1941, S. 231, s. 1.

⁶⁷⁷ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C. 1, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 324.

⁶⁷⁸ İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s. 329.

⁶⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Vilayetimizde Bir Yol Kalkınması", 11 Ekim 1941, S. 295, s. 1.

⁶⁸⁰ *Yeni Gazete*, "Eskişehir-Mihaliççik Şosası", 22 Temmuz 1939, S. 68, s. 1.

⁶⁸¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Bir Yıl İçinde Eskişehir", 28 Ekim 1939, S. 134, s. 1.

Nisan 1939⁶⁸², 10 Nisan 1939⁶⁸³, 15 Nisan 1939⁶⁸⁴, 29 Nisan 1939⁶⁸⁵, 26 Ağustos 1939⁶⁸⁶, 4 Ekim 1939⁶⁸⁷, 7 Ekim 1939⁶⁸⁸, 14 Ekim 1939⁶⁸⁹, 27 Mayıs 1940⁶⁹⁰, 12 Haziran 1940⁶⁹¹, 15 Nisan 1941⁶⁹², 19 Nisan 1941⁶⁹³, 26 Nisan 1941⁶⁹⁴ tarihlerinde Eskişehir-Sivrihisar yolundaki yapım ve tamir işleri için açık eksiltme ilanları verilmiştir.

Eskişehir-Sivrihisar yolu ihalesi, ulusal basında da yer almıştır. 19 Ağustos 1939 tarihiyle Cumhuriyet gazetesinde yer alan ilan şöyledir ⁶⁹⁵.

“Eskişehir Valiliğinden

Sivrihisar-Eskişehir yolunun 3 + 280 – 13 + 000 kilometreleri arasında 22.262 lira 75 kuruş keşif bedelli şose esaslı tamiratı için kapalı zarf usulü ile yapılan eksiltmesinde taliplerin teklifatı muvafık görülmediğinden 2490 numaralı kanunun 40 ncı maddesine tevfikan 4/9/939 tarihine müsadif pazartesi günü saat 14.15’e kadar pazarlığa çıkarılmıştır.

Evvelce ilan edilen şerait dahilinde Vilayet Daimi Encümenine müracaatleri“

Halkevi dergisine göre Temmuz-Ağustos 1943’te Eskişehir-Sivrihisar, Sivrihisar-Ankara yolu inşaatlarında üç bin adet işçi çalışmaktadır. Özellikle kış aylarında büyük sıkıntıların yaşandığı ve yolculuk yapılamadığı 97 küsur kilometrelik bu yolun sadece 7 km lik kısmının kaldığı haberi verilmişti⁶⁹⁶.

Eskişehir-Seyitgazi Yolu

Eskişehir Seyitgazi yolu çalışmaları, gazetelerden edinilen bilgilere göre, Temmuz 1939’da hız kazanmıştır⁶⁹⁷. Ekim 1939’da şose ve köprü yapım ve tamir

⁶⁸² *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 6 Nisan 1939, S. 76, s. 3.

⁶⁸³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 10 Nisan 1939, S. 77, s. 2.

⁶⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 15 Nisan 1939, S. 79, s. 2.

⁶⁸⁵ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 29 Nisan 1939, S. 44, s. 2.

⁶⁸⁶ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Valiliğinden”, 26 Ağustos 1939, S. 78, s. 2.

⁶⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 4 Ekim 1939, S. 128(127?), s. 2.

⁶⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 7 Ekim 1939, S. 128, s. 2.

⁶⁸⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 14 Ekim 1939, S. 131, s. 2.

⁶⁹⁰ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 27 Mayıs 1940, S. 172, s. 2.

⁶⁹¹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 12 Haziran 1940, S. 188, s. 2.

⁶⁹² *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 15 Nisan 1941, S. 244, s. 2.

⁶⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 19 Nisan 1941, S. 245, s. 2.

⁶⁹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 26 Nisan 1941, S. 247, s. 2.

⁶⁹⁵ *Cumhuriyet gazetesi*, “Eskişehir valiliğinden”, 19 Ağustos 1939, S. 5485, s. 8.

⁶⁹⁶ *Eskişehir Halkevi dergisi*, “Eskişehir’de Yol Durumu”, Temmuz-Ağustos 1943, S. 63-64, s.15.

⁶⁹⁷ *Yeni Gazete*, “Eskişehir-Mihalıççık Şosası”, 22 Temmuz 1939, S. 68, s. 1.

çalışmalarının devam ettiği ifade edilmiştir⁶⁹⁸. Ayrıca, 13 Ağustos 1940⁶⁹⁹, 18 Ağustos 1940⁷⁰⁰, 24 Ağustos 1940⁷⁰¹ tarihlerinde tamirat için açık eksiltme ilanları verilmiştir.

Mihalıççık-Sarıköy Yolu

Eskişehir'in ilçesi Mihalıççık'ı Sarıköy tren hattına bağlayan ve 20 km olan bu yolun, yapımına daha önceden başlanılmıştı⁷⁰². Ekim 1939'da şose ve köprü yapım ve tamir çalışmalarının devam ettiği ifade edilmiştir⁷⁰³. 19 Mayıs 1939⁷⁰⁴, 26 Ağustos 1939⁷⁰⁵, 4 Ekim 1939⁷⁰⁶, 7 Ekim 1939⁷⁰⁷, 14 Ekim 1939⁷⁰⁸ tarihlerinde tamirat için açık eksiltme ilanları verilmiştir.

Sarıköy yolu için verilen ihale aşağıdaki şekilde ulusal basında da yerini almıştır⁷⁰⁹:

“Eskişehir Valiliğinden

Sarıköy-Mihalıççık yolunun 4 + 400 – 13 + 293 kilometreler arasında 11708 lira 27 kuruş keşif bedelli yeni şose ve sınaî imalat inşaatının kapalı zarf usulü ile yapılan eksiltmesinde talip zuhur etmediğinden 2490 numaralı kanunun 40 nci maddesine tevfi kan 4/9/939 tarihine müsadif pazartesi günü saat 14.30'a kadar pazarlığa çıkarılmıştır.

Taliplerin evvelce ilan edilen şerait dahilinde Vilayet Daimi Encümenine müracaatleri“

Sarıköy-Mihalıççık yolu ihalesi, 22 Ağustos 1939'da⁷¹⁰, 25 Ağustos 1939'da⁷¹¹ ve 28 Ağustos 1939'da⁷¹² ulusal basında tekrar edilmiştir.

⁶⁹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Bir Yıl İçinde Eskişehir”, 28 Ekim 1939, S. 134, s. 1.

⁶⁹⁹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 13 Ağustos 1940, S. 250, s. 2.

⁷⁰⁰ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 18 Ağustos 1940, S. 255, s. 2.

⁷⁰¹ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 24 Ağustos 1940, S. 261, s. 2.

⁷⁰² *Yeni Gazete*, “Eskişehir-Mihalıççık Şosası”, 22 Temmuz 1939, S. 68, s. 1.

⁷⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, “Bir Yıl İçinde Eskişehir”, 28 Ekim 1939, S. 134, s. 1.

⁷⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 19 Mayıs 1939, S. 89, s. 2.

⁷⁰⁵ *Yeni Gazete*, “Eskişehir Valiliğinden”, 26 Ağustos 1939, S. 78, s. 2.

⁷⁰⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 4 Ekim 1939, S. 128(127?), s. 2.

⁷⁰⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 7 Ekim 1939, S. 128, s. 2.

⁷⁰⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir Nafia Müdürlüğünden”, 14 Ekim 1939, S. 131, s. 2.

⁷⁰⁹ *Cumhuriyet gazetesi*, “Eskişehir valiliğinden”, 19 Ağustos 1939, S. 5485, s. 8.

⁷¹⁰ *Cumhuriyet gazetesi*, “Eskişehir valiliğinden”, 22 Ağustos 1939, S. 5488, s. 4.

⁷¹¹ *Cumhuriyet gazetesi*, “Eskişehir valiliğinden”, 25 Ağustos 1939, S. 5491, s. 8.

⁷¹² *Cumhuriyet gazetesi*, “Eskişehir valiliğinden”, 28 Ağustos 1939, S. 5494, s. 9.

Diğer yollar

Eskişehir il sınırları içerisinde çalışmaları süren ve 1939-1945 tarihleri arasında önemli bir yere sahip iki yol daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hamidiye-Afyon yolu, diğeri de Eskişehir-Bilecik yoludur. Gazetelere yansıyan haberlerde Hamidiye Afyon yolunun çok kötü bir durumda olduğu görülmektedir. Mahmudiye'ye iş için kendi otomobiliyle giden bir vatandaş yolların olumsuz durumu hakkında bilgi vermiştir⁷¹³. Ayrıca Afyon-Eskişehir yolu inşaatı için ek tahsisat talep edilmiştir.⁷¹⁴

Eskişehir-Bilecik yolu, açık eksiltme ilanlarından anlaşıldığı kadarıyla 1939-1940 yıllarında devam etmiştir. 13 Aralık 1939⁷¹⁵, 13 Haziran 1940⁷¹⁶, 25 Haziran 1940⁷¹⁷ tarihlerinde yolun tamirâtı için eksiltme ilanları verilmiştir.

3.2. DEMİRYOLU ULAŞIMI

Karayolu ulaşımına göre daha ucuz maliyet ve daha az bakım isteyen demiryolu ulaşımı, 1939-1945 yıllarında Türkiye genelinde karayollarına oranla ön plandadır⁷¹⁸. Bu yıllarda yeni demiryolu yapımı yerine yolların bakımı üzerinde durulmuştur. Dönemin ulaştırma bakanı Ali Çetinkaya'nın ifadesiyle 1939 itibariyle, savaş esnasında yıpranan demiryollarının raylarının değiştirilmesi, yenilenmesi ve tamirâtı gerekmiştir. İstasyonların hava şartlarına göre düzenlenmesini, kış aylarında, yaz aylarında ve yağmur mevsiminde hava şartlarına uygun hale getirilmesi çalışmaları da devam etmiştir. Ayrıca tren tarifelerinin geçmişe oranla ucuzladığı bildirilmiştir.⁷¹⁹ Demiryollarının uzunluğu, 1934'te 400 küsür km⁷²⁰, 1939'da 7324 km iken 1945'te ancak 7515 km ye kadar çıkmıştır⁷²¹.

Bu yıllarında Türkiye genelindeki demiryolu taşımacılığındaki rakamlara bakarsak:

⁷¹³ *Yeni Gazete*, "Mahmudiye Yolu Neden Bozuktur", 21 Mart 1940, S. 104, s. 1.

⁷¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 100 104 15

⁷¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Yol İhalesi", 13 Aralık 1939, S.147, s. 2.

⁷¹⁶ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Nafia Müdürlüğünden", 13 Haziran 1940, S. 189, s. 2.

⁷¹⁷ *Yeni Gazete*, "Eskişehir Nafia Müdürlüğünden", 25 Haziran 1940, S. 201, s. 2.

⁷¹⁸ Efdal As, *Cumhuriyet dönemi ulaşım politikaları (1923-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006. s. 245.

⁷¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 11, 12 Mayıs 1939, s. 59.

⁷²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 11, 12 Mayıs 1939, s. 59.

⁷²¹ As, a.g.e., s. 246.

Tablo 32. Demiryolu Taşımacılığı⁷²²

Yıllar	Yolcu sayısı (1000)	Yolcu-km. (milyon)	Taşınan eşya (1000 ton)	Ton-km. (milyon)
1939	30.646	1430	5371	1319
1940	30.326	2113	6585	2005
1941	37.678	2653	6915	2040
1942	43.026	2902	6925	2215
1943	43.727	2668	3399	2546
1944	44.177	2470	8458	2647
1945	29.339	1545	4876	1356

Tabloya baktığımızda demiryolu ulaşımında yolcu sayısının 1939'dan 1944'e kadar arttığını, ancak 1945 yılı itibariyle sayının azaldığını görmekteyiz. Bunun en önemli sebebinin değişen hükümet politikaları olduğu düşüncesindeyiz. Hükümet demiryollarına verdiği ağırlığı 1945 yılı itibariyle karayollarına vermeye başlayacaktır.

Demiryollarının kesiştiği bir kavşak noktasında olan Eskişehir'de de 1939-1945 yılları arasında demiryolu ulaşımı ön plandadır.

Eskişehir'deki demiryolu, 19. Yüzyılın sonlarında İzmit, Ankara ve Konya illeri arasında yapılmıştır. 1939-1945 yılları arasında herhangi yeni bir yol çalışması yapılmamış, ancak yenileme ve bakım çalışmaları devam etmiştir. 17 Nisan 1940'ta meclis tutanaklarında Eskişehir-İzmit demiryolunda 80 kilometrelik kısmın yenilenmesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.⁷²³ Kasım 1941'de ise Karaköy-Eskişehir demiryolu hattının yenilenmesi ile ilgili çalışmaların yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır.⁷²⁴ Yerel basına göre bu yıllarda demiryollarındaki sorunlar; istasyon binasındaki yetersizlikler, tren tariflerindeki değişiklikler ve tren gecikmeleri olarak özetlenebilir.

Demiryolu ulaşımının yoğun olduğu Eskişehir'de, 1941 yılı Haziran ayı itibariyle tren tarifeleri aşağıdaki gibidir⁷²⁵.

Tablo 33. Tren Tarifeleri

No	İstasyonlar	Varma		Durma	Kalkma		Trenle Telaki	Mülahazat
		S	D	D	S	D		

⁷²² As, a.g.e., s. 248.

⁷²³ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 10, Birleşim 41, 17 Nisan 1940, s. 98.

⁷²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 4. Yasama yılı, C. 21, Birleşim 9, 28 Kasım 1941, s. 19.

⁷²⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Tren Tarifeleri", 7 Haziran 1941, S.259, s. 1.

Tablo 33 'ün Devamı:

1	Ankara-H.Paşa	0	45	25	1	10	Ekspres	Her gün
2	H. Paşa-Ankara	3	36	16	3	52	Ekspres	Her gün
3	M.Ekbez-H.Paşa	12	32	13	12	45	Toros	Cumartesi, Pazartesi, Perşembe
4	H.Paşa-M.Ekbez	18	21	14	18	35	Toros	Cuma, Pazartesi, Çarşamba
5	Samsun-H.Paşa	3	14	30	3	44		Her gün
6	H.Paşa-Samsun	0	59	35	1	34		Her gün
9	Erzurum-H.Paşa	22	08	39	22	47		Her gün
10	H.Paşa-Erzurum	6	17	35	6	52		Her gün
7/207	D.Bakır-H.Paşa	5	48	42	6	30		Her gün
8/208	H.Paşa-D.Bakır	22	10	45	22	55		Her gün
209	Balıkesir- Eskişehir	23	59					Pazartesi, Çarşamba, Cumartesi
210	Eskişehir- Balıkesir				4	42		Salı, Cuma, Pazar

İzmir yolcuları Eskişehir'den 8/208 katara ilave edilen İzmir vagonları ile seyahat ederlerdi. Eskişehir'den Isparta'ya, Salı, Çarşamba, Cumartesi günleri 208 katarda direkt ulaşım sağlanıyordu. Diğer günlerde aktarma ile yolcu nakliyatı yapılıyordu⁷²⁶.

Demiryolu ulaşımındaki fiyatlara baktığımızda Eskişehir'de diğer bölgelere oranla fiyatın daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Eskişehir milletvekili İzzet Arukan Eskişehir ile Polatlı demiryolunun diğer yollara oranla daha pahalı olduğunu ifade etmiştir. Çankırı ile Irmak arasınının 104 kilometre, fiyatının 32 kuruş, Eskişehir ile Polatlı arası mesafenin 40 kilometre, fiyatın 80 kuruş olduğunu belirtmiştir. Ancak, kastettiği durağın Eskişehir merkezi mi yoksa arada başka bir istasyon mu olduğu anlaşılamamaktadır. Esasen Polatlı ile Eskişehir şehir merkezi arasındaki uzaklık yaklaşık 150 kilometredir. Ancak bu fiyat yine de pahalıdır. Ulaştırma bakanı Ali Çetinkaya, vekile hak vermekle birlikte halkın otobüs tercihi, otobüslerin eski

⁷²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Tren Tarifeleri", 7 Haziran 1941, S.259, s. 1.

olması, kötü hava şartları ve sonrasında yolda kalma, kazalar gibi bazı sebeplerden dolayı, bazı bölgelerde fiyatın ucuzlatıldığını ifade etmiştir.⁷²⁷

Görüldüğü üzere, Eskişehir'deki demiryolu ulaşımı oldukça yoğundur. Nitekim Kocatepe gazetesinde yer alan bir haberde istasyon binasındaki yolcuların balık istifi durumuna işaret edilmiştir. Yolcuların havasız bir ortamda oldukları ve salgın hastalıkların yayılma tehlikesi bulunduğu ifade edilmiştir. Saatlerce tren beklerken içki içen horlayan yolculardan, peronların darlığından, durakların sıkıntılı olmasından yakınılmıştır⁷²⁸.

⁷²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 10, Birleşim 41, 17 Nisan 1940, s. 68-69.

⁷²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Yol ve Geçit Derdimiz", 13 Ocak 1945, S.843, s. 1.

ALTINCI BÖLÜM

SAVAŞ YILLARINDA ESKİŞEHİR'İN YAŞADIĞI SORUNLAR

1. EKMEK SORUNU

İkinci Dünya Savaşı'nın yayılmasıyla birlikte Türkiye de savaş ihtimalini düşünerek buğday konusunda bazı tedbirler almaya başladı⁷²⁹. Bundan sonra resmi dairelerin buğday ihtiyaçlarını Toprak Mahsulleri Ofisi, kar yapmadan karşılayacaktı⁷³⁰.

Savaşın başlarında Türkiye genelinde buğday, hububat ve bakliyat üretimi yeterli düzeyde olmamakla birlikte⁷³¹ bu Eskişehir için geçerli değildi. Antalya milletvekili Rasih Kaplan'ın ifadesiyle 1939'da ülke genelinde en iyi ziraat Eskişehir'de yapılmakta idi⁷³². 1939 yılında İstanbul'un un ihtiyacının üçte birini Eskişehir karşılamaktaydı. Ancak Nisan ayında Eskişehir'in de un sıkıntısı yaşamaya başlaması üzerine verilen un miktarı azaltılmıştı.⁷³³

1939 yılında Eskişehir'deki ekmek sorunları, zamlarla başlamıştır. 6 Mayıs 1939'da un fiyatlarının yükselmesi sonucu ekmek fiyatlarına yirmi para zam gelmişti⁷³⁴. Aralık ayına kadar ekmekle ilgili herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır.

⁷²⁹ Şinasi Sönmez, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 12, S. 47, Bahar 2001, s. 610.

⁷³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 030 18 01 02 85 118 16.

⁷³¹ Yenal Ünal, "1940-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme", *Tarih Okulu*, S.3, 2009, s. 74.

⁷³² TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 1. Yasama yılı, C. 2, Birleşim 20, 29 Mayıs 1939, s. 363.

⁷³³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 87 47 19

⁷³⁴ *Yeni Gazete*, "Ekmek Yükseldi", 6 Mayıs 1939, S.46, s. 1.

Ancak Aralık ayında buğday fiyatlarında artış olmamasına rağmen ekmeğe yine zam gelmişti⁷³⁵. Haziran 1940'ta da bir kuruş zam daha gelmişti⁷³⁶.

Öte yandan ulusal basında Mayıs 1940'ta İstanbul'da yaşanan un sıkıntıları için Eskişehir'den takviyeler yapılacağı yazılmıştı⁷³⁷

Haziran ayında ekmeğe zam kararı alan belediye bir gün sonra bu adımdan vazgeçmiş ve birinci ve ikinci çeşit ekmek⁷³⁸ fiyatları yirmi para indirilmiştir⁷³⁹.

25 Haziran 1940 akşamı Eskişehir fırınlarında ekmek yokluğu baş göstermiş, fırınlara ekmek almaya giden halk ekmek bulamamıştır. Yetkililer Köprübaşı'ndaki bir fırının makinesinin bozulduğunu açıklasa da sadece bir fırının arızalanması, bütün şehirde ekmek sorununa yol açamayacağından gazeteciler farklı bir problemin olmasından şüphelenmişlerdi⁷⁴⁰. Daha sonra anlaşıldığı üzere daimi bir kıtlığın yaşanmadığı, şehirde pazarın kurulma günü olduğundan köylerden birçok kişinin gelmesi, bununla beraber fırınlardan birinin arızalanması üst üste geldiğinden bir günlüğüne ekmek sıkıntısının yaşandığı belirtildi⁷⁴¹.

Ülke genelindeki ekmek sıkıntısı için alınan tedbir olarak, 1940 Aralık ayında, çiftçiler hububat ürünlerini devlete zorunlu olarak satmaya başlayacaktı⁷⁴². Şubat 1941'de aralarında Eskişehir'in de bulunduğu bazı illerde çiftçilerin 5 gün içerisinde hububat miktarlarını beyan etmeleri istenmişti⁷⁴³. 12 Şubat 1941'de Eskişehir valiliğine ihtiyaç fazlası buğday, arpa, çavdar ve yulafa el konulması emri verilmiştir⁷⁴⁴.

18 Şubat 1941 itibariyle ekmeklerde tek tip uygulaması başlamıştır⁷⁴⁵. Ancak bu uygulama sadece İstanbul, Ankara ve İzmir için geçerli kılınmıştır. Bu tarihlerde Eskişehir'de iki çeşit ekmek satılmaktadır. Ankara ve İstanbul'da uygulanan tek

⁷³⁵ *Yeni Gazete*, "Ekmek Pahalılaştı", 20 Aralık 1939, S.81, s. 1.

⁷³⁶ *Yeni Gazete*, "Ekmek Fiyatı Meselesi", 11 Haziran 1940, S.187, s. 1.

⁷³⁷ *Cumhuriyet gazetesi*, "Eskişehir valiliğinden", 14 Mayıs 1940, S. 5749, s. 2.

⁷³⁸ 1939 yılından 1940 yılına kadar Eskişehir'de iki çeşit ekmek satılıyordu. Bu ekmeklerden birisi, diğerine göre daha kaliteli idi. İkinci kalitede olan ekmeği dar gelirli almaktaydı.

⁷³⁹ *Yeni Gazete*, "Birinci ve İkinci Nevi Ekmek Fiyatları 20 Para İndirildi", 12 Haziran 1940, S.188, s. 1.

⁷⁴⁰ *Yeni Gazete*, "Ekmek Buhranı", 26 Haziran 1940, S.202, s. 1.

⁷⁴¹ *Yeni Gazete*, "Şehrimizde Daimi Bir Mahiyet Arz Eden Bir Ekmek Buhranı Mevzubahis Değildir", 27 Haziran 1940, S.203, s. 1.

⁷⁴² Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi uygulaması", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5, Spring 2013, s. 197.

⁷⁴³ Dokuyan, a.g.m., s. 197.

⁷⁴⁴ Sönmez, a.g.m., s. 614.

⁷⁴⁵ Dokuyan, a.g.m., s. 198.

ekmek usulünün ülkeye tasarruf sağladığı düşüncesiyle Eskişehir Valisi ve Belediye Başkanı bu konu hakkında görüşerek tek çeşit ekmeğe dönülmesi kararını almışlardı. Bu kararlar fiyatın da ucuzlayacağı fikri hakimdi⁷⁴⁶.

Basın, bu tek tip ekmeğin uygulamasına muhalif olmuş ve bu uygulamanın sonuçlarının beklenildiği düzeyde olmadığını, karaborsaya sebep olabileceğini ve fakir halkın sıkıntı yaşayabileceğini eklemiştir⁷⁴⁷.

Yerel basın, öncelikle Ankara ve İstanbul'da uygulanan tek çeşit ekmeğin haberini vermiş, fakat sonradan bu uygulamanın fakir halkı olumsuz etkileyeceği düşüncesine kapılmıştır. Belediyenin fakir halk için farklı bir uygulamayı düşündüğü ifade edilmiştir. Fakir halkın, evlerinde pişirecekleri ekmekler için ofisten yeterli miktarda buğday satın alabileceği belirtilmiştir⁷⁴⁸.

1941 Nisan ayı itibarıyla Eskişehir'de de tek ekmeğin usulü yürürlüğe girdi. Birinci ve ikinci nevi ekmeklerin üretimine son verildi. Çıkan tek ekmeğin kilosu 12 kuruş olarak belirlendi⁷⁴⁹. Diğer taraftan Mayıs 1941'de fakir halkın, kara değirmenlerinde un yapmak için satın alacağı buğdayın, belediyeye teslim edildiği haberi duyuldu⁷⁵⁰.

Haziran 1941'de ekmeğe çavdar ve arpa karıştırmak suretiyle ekmekte tasarrufa gidilmiştir⁷⁵¹. Basın ironiyle karışık bu haberi okuyucusuyla paylaşmıştır⁷⁵². Görüldüğü üzere artık sadece fiyattaki artışlar değil, ekmeğin kalitesine bağlı yaşanan sorunlar da baş göstermiştir. Halk ise bazı hastalar için az bir miktar francalanın çıkması gerektiği düşüncesinde idi⁷⁵³. Yeni ekmeğin una, yüzde on beş oranında çavdar, yüzde otuz oranında arpa karıştırılarak elde ediliyordu⁷⁵⁴.

Ancak 6 Ağustos 1941'de yayınlanan Başbakanlık tarafından alınan karar ile bu uygulamaya son verilmiştir. *“Toprak mahsulleri ofisi tarafından imal edilen unların çavdar ve arpa katılmaksızın yalnız buğdaydan imali takarrür etmiştir. Bu yeni tip unlar yüzde doksan randımanlı olacaktır. Muhterem halkımızın furunlardan(fırınlardan) aldıkları*

⁷⁴⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimizde Tek Ekmek Usulü”, 22 Mart 1941, S.237, s. 1.

⁷⁴⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Tek Ekmekten Başka Halk Ekmeği”, 29 Mart 1941, S.239, s. 1.

⁷⁴⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Belediye Ekmek İşiyile Meşguldür”, 29 Mart 1941, S.239, s. 1.

⁷⁴⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Tek Ekmek Çıktı”, 8 Nisan 1941, S.242, s. 1.

⁷⁵⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Halkın Buğday İhtiyacı”, 31 Mayıs 1941, S.257, s. 1.

⁷⁵¹ Dokuyan, a.g.m., s. 198.

⁷⁵² *Kocatepe Gazetesi*, “Tek Tip Ekmek Tekemmül Etti”, 7 Haziran 1941, S.259, s. 1.

⁷⁵³ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Ekmek Çıktı”, 10 Haziran 1941, S.260, s. 1.

⁷⁵⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Ekmek Tipi ve Köylülerimiz”, 14 Haziran 1941, S.261, s. 1.

ekmeklerde görecekları her kusuru derhal mahalli belediyeye haber vermelerini bilhassa rica ederim.”⁷⁵⁵ Böylelikle ekmekte kısa süreli de olsa çavdar ve arpa karıştırılacak tasarruf sağlanmış, akabinde de tekrar eski sisteme dönülmüştür. Ekmeklerin yeniden kalitesinin yükseldiği görülmüştür⁷⁵⁶.

1942 yılının başlarında büyük şehirlerde ekmek karnesi uygulaması başlamıştır⁷⁵⁷. Ancak her ilde uygulanmamıştır⁷⁵⁸. Eskişehir’de de bir müddet uygulanmış, Eylül 1942 itibariyle de ekmek karnesiz ve serbest olarak satılmıştır. Karnesiz olduğu için bir izdiham beklendiği ve ekmek almak için geç kalınmaması gerektiği ifade edilmiştir⁷⁵⁹.

Buğday sıkıntısına rağmen karnesiz ekmek uygulamasının zararları da görülmüştür. İlk önce sabah erken kalkıp günlük ekmeğini alanlar herhangi bir sıkıntı yaşamamalarına rağmen birazcık gecikenler ekmek bulamamakta idiler. Normal şartlar altında Eskişehir’e yetmesi beklenen ekmeklerin, bazıları tarafından ihtiyaçtan fazla alındığı, bu ekmekleri de karne uygulaması yapan illerde satmaları şehre ayrılan ekmeklerin sayısını azaltmıştı⁷⁶⁰.

24 Eylül 1942 tarihinde Eskişehir’de halkın önemli bir kısmı ekmeksiz kalmıştır. Yerel basın, bunun sorumlusunun Eskişehir Belediyesi olduğunu ifade etmektedir. Ticaret Vekaleti, daha önceden şehre verilmesi gereken unun azalacağını bildirmiş ve belediyenin tedbirler alması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat belediye, un satın alma işlerini diğer vilayetlere nazaran ağırdan almış ve böyle bir sorunla karşılaşmıştı⁷⁶¹. Bütün bunların yanında fiyatlar da sürekli artıyordu. Ekim 1942’de buğdayın kilosu 43 kuruşa yükseldi⁷⁶². Ekim’in ortasına gelindiğinde buğdayın kilosunun 60 kuruşa kadar çıktığını görmekteyiz⁷⁶³.

1 Ekim 1942’den itibaren Eskişehir halkına yeniden karneyle ekmek verilmeye başlanmıştı. Fakat belediyenin fırınlara unu zamanında vermemesinden

⁷⁵⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Başvekaletin Mühim Bir Tamimi”, 6 Ağustos 1941, S.276, s. 1.

⁷⁵⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Ekmeklerimiz Güzelleşti”, 6 Ağustos 1941, S.276, s. 1.

⁷⁵⁷ Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, çev: Gülayşe Koçak, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 69 ; İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, 2. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 1483.

⁷⁵⁸ Dokuyan, a.g.m., s. 199.

⁷⁵⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Ekmek Bugün Serbest Satılacak”, 1 Eylül 1942, S.387, s. 1.

⁷⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Ekmek İşini Halletmek Lazımdır”, 15 Eylül 1942, S.391, s. 1.

⁷⁶¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Perşembe Günü Ekmeksiz Kaldık”, 26 Eylül 1942, S.394, s. 1.

⁷⁶² *Kocatepe Gazetesi*, “Buğdayın Kilosu 43 Kuruşa Yükseldi”, 3 Ekim 1942, S.396, s. 1.

⁷⁶³ *Kocatepe Gazetesi*, “Belediyelerin Buğday Alışları”, 15 Ekim 1942, s. 1.

dolayı ekmek darlığı yeniden ortaya çıktı. Halk fırınların önünde saatlerce beklemiştir⁷⁶⁴.

Şehirdeki ekmek sorununa bir tedbir olarak, Milli Koruma kanununun 18. Maddesine istinaden Eskişehir’de Un Fabrikası olan Hamdi Gamgam’ın bu fabrikasına el konulup Toprak Mahsulleri Ofisine devredilmiştir⁷⁶⁵.

Hükümetin düşük gelirli görevli ve memurlara, yetimlere, dullara, şehit ve gazi yakınlarına ucuz ekmek temin etme kararı almıştı. Kararın Eskişehir’de de uygulanması için vilayet liste hazırlama çalışmalarına başladı⁷⁶⁶.

Kasım 1942’de belediye, buğdayı 68 kuruştan alıyordu, ekmeğin adedi ise 42 kuruş oldu. Bununla bağlantılı olarak yerel basın, yoksullar için yardım cemiyetlerinin ve halkevi yardım kollarının olaya dahil olması gerektiğini uyarısında bulundu⁷⁶⁷. Ekmeğin 600 gramının 42 kuruştan satılmasından itibaren ekmek satışları ciddi oranda azalmıştır. Fırınlarda bekleyen halk artık görülmemektedir. Fakir halk, ekmeği azaltmak zorunda kalmıştır⁷⁶⁸.

Aralık 1942’de Buğday fiyatları düşmüştü. Bir hafta önce kilosu yetmiş kuruşa satılan buğday artık elli, elli beş kuruş arasında satılmaktadır. Ekmek fiyatları da kırk kuruşa kadar düşmüştü. Fiyatın otuz beş kuruşa düşürülmesi için çalışmaların yapıldığı haberi verilmişti⁷⁶⁹.

Belediyenin tedbirlerinden sonra buğday fiyatlarında artış görülmemiştir. Şehre gelen buğday miktarı azdır ve gelenleri de en önce belediye satın almaktadır. Diğer taraftan belediye, şehirdeki ucuz ekmek alabilecek yoksulları da tespit etmiştir⁷⁷⁰. Böylece birkaç ay önce yaşanan pahalılık, ekmek darlığı gibi sorunlar geride kalmıştır.

1943 yılının başından itibaren ekmek alamayan dar gelirli için özel karne çıkarılmıştı⁷⁷¹. Akabinde Eskişehir’de, dar gelirli için ekmek alırken kullandığı karnelerde bazı sorunlar tespit edilmiştir. Normalde fırına karne verilir, fırıncı

⁷⁶⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehirde Ekmek Derdi”, 3 Ekim 1942, S.396, s. 1.

⁷⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 100 99 16

⁷⁶⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeni Ekmek Fiyatı”, 3 Kasım 1942, S.405, s. 1.

⁷⁶⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Memur ve Müttekaitlere Ucuz Ekmek Verilecektir”, 7 Kasım 1942, S.406, s. 1.

⁷⁶⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Ekmek Satışı Hızını Gaybetti”, 17 Kasım 1942, S.409, s. 1.

⁷⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Buğday Fiyatı Düşüyor”, 29 Aralık 1942, S.420, s. 1.

⁷⁷⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Buğday Fiyatları Yükselmiyor”, 16 Ocak 1943, S.425, s. 1.

⁷⁷¹ Dokuyan, a.g.m., s. 201.

kuponu kesip karneyi iade eder. Ancak bazı vatandaşlar, fırıncıya karneyi değil sadece kestiği kuponu vermektedir. Bu konu hakkında fırıncılar uyarılmıştır⁷⁷².

Ekmeğin fiyatları Mart 1943 itibarıyla 36 kuruşa kadar düşmüştü. Belediyenin ekmeğin fiyatını 32 kuruşa kadar düşürmek için çalışmalarına başladığı bilgisi yerel basın tarafından duyurulmuştu⁷⁷³. Ancak beklenildiği gibi olmamış, belediye, ekmeğin fiyatını düşürmeye çalışırken buğday fiyatlarındaki yeni bir artış sonucu, bu çalışmalara ara verilmiştir. Bununla birlikte ekmeğin fiyatı 39 kuruş 50 santime⁷⁷⁴ yükselmiştir⁷⁷⁵. Mart ayının sonunda da buğdayın kilosu 100 kuruşa ulaşmıştır. Yerel basın bunun sorumlusunun köylünün kendisine stok yapması olduğunu, belediye ve yetkililerin yeni tedbirler alması gerektiğini ifade etmiştir⁷⁷⁶.

Vilayet ve Belediye, 1 Nisan 1943'ten itibaren Eskişehir'de de ekmeğin yeniden karne ile verilmesi kararını aldı. Belediye, hala ekmeği kara değirmenlerde yapmakta ve 38,5 kuruşa satmaktadır. Buğday fiyatlarının yükselmesiyle ekmeğe yeniden zam gelme ihtimaline karşı belediye stok yapmıştır⁷⁷⁷.

Bununla birlikte buğdaydaki fiyat artışı devam etmekte idi. 20 Nisan 1943'te buğday fiyatları 115 kuruşa⁷⁷⁸ kadar yükseldi⁷⁷⁹. Ayrıca eleştiriler sadece fiyat yönünden olmamış ekmeğin kalitesinin düşmesi de dile getirilmişti. Yerel basın, ekmeğin taşlı, kumlu ve hamur olarak çıktığını yazmıştır. Şikayetler yetkililere iletildiğinde bunun sebebinin ekmeğin kara değirmenlerde yapılması cevabı alınmıştır. Yerel gazete, Eskişehir halkının yıllardan beri kara değirmen unu kullandığını, ancak bu zamana kadar hiçbir şekilde ekmeğin kum ve taş bulunmadığını ifade etmiştir. İstanbul, Isparta ve Kütahya gibi illere göre ekmeğin oldukça kalitesiz olduğunu, satın alınan buğdayların temizlenmeden değirmene verildiğini belirtilmişti⁷⁸⁰. Mayıs 1943'e gelindiğinde buğday fiyatları doksan kuruşa kadar düştü⁷⁸¹.

⁷⁷² *Kocatepe Gazetesi*, "Ucuz Ekmeğin Kartı İle Ekmeğin Alanların Nazarına", 23 Şubat 1943, S.436, s. 1.

⁷⁷³ *Kocatepe Gazetesi*, "Belediye Ekmeği Ucuzlatacak", 2 Mart 1943, S.438, s. 1.

⁷⁷⁴ 100 santim = 1 kuruş.

⁷⁷⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Ekmeğin Fiyatı Yükseldi", 9 Mart 1943, S.440, s. 1.

⁷⁷⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Buğdayın Kilosu 100 Kuruş", 30 Mart 1943, S.446, s. 1.

⁷⁷⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Ekmeğin Karne İle Verilecek", 27 Mart 1943, S.445, s. 1.

⁷⁷⁸ Bazı yerlerde 130 kuruşa kadar yükselmiştir.

⁷⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Buğday Neden Pahalılandı", 20 Nisan 1943, s. 1.

⁷⁸⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Ekmeğin Taşlı mı Hamur Mu?", 20 Nisan 1943, s. 1.

⁷⁸¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Buğday Fiyatları Düşmeye Başladı", 1 Mayıs 1943, S.455, s. 1.

Ekim 1943 itibariyle Eskişehir’de un fabrikaları yeniden çalışmaya başlamıştı. Ancak hem halkın kış için tedbirler alması hem de Bursalı tüccarların Eskişehir’deki undan fazlaca satın alması sonucu fiyatlarda düşme görülmemiştir⁷⁸².

Mayıs 1944 itibariyle buğday ve unda darlık görülmemiştir. Ancak halk, ekmeklerin bozulduğunu şikayet etmiştir⁷⁸³.

Haziran 1944 itibariyle Eskişehir’de ekmek kalitesi yeniden bozulmuştur. Bunun yanında yaygın bir şekilde karnesiz ekmek satıldığı hatta karne hırsızlığı vakalarının da görüldüğü ifade edilmiştir⁷⁸⁴.

1945 yılına gelindiğinde ekmeklerin iki çeşitte yapıldığı, ekmek miktarının artırıldığı, beyaz ekmek yapımına izin verildiği görülmektedir. Ancak bu serbestlik, fırıncıların itirazlarına sebebiyet vermiştir. Belediyenin önerdiği; bir çuval undan iki yüz yirmi beş ekmek çıkması ve fiyatın aşağı çekilmesi olmuştur. Ancak fırıncılar bir çuval undan bu kadar ekmek çıkmayacağını, fiyatın da Bursa ve İstanbul’a göre çok düşük olduğunu ileri sürmüşlerdir⁷⁸⁵.

Basında yer alan Ağustos 1945 tarihli bir haberde tek tipteki ekmeklerin kalite olarak birbirinden farklı olduğu, bazı fırınlardaki bir kısım ekmeklerin hamur olduğu haberi verilmektedir. Bunun sebebi olarak da belediyenin fırıncılara verdiği unların farklı kalitelerde olduğu ifade edilmiştir⁷⁸⁶.

Eylül 1945’te Eskişehir’de bir gazeteci ekmeklerin pis kokulu bir çöp arabasında taşındığını haberini yapmıştı⁷⁸⁷. Hijyen ve temizliğe özen gösterilmesini istemiştir.

Yine Kocatepe gazetesinde yer alan Ekim 1945 tarihli bir yazıda ekmeğin kumlu olması şiddetle eleştirilmiştir. Eskişehir halkının iki günden beri kumlu ekmek yediğini, 1942-1943 yıllarında savaşın kızıştığı dönemlerde halkın bir şekilde bu hususu kabullendiğini, ancak artık savaşın bittiğini ve hala bu tip olayların

⁷⁸² *Kocatepe Gazetesi*, “Un Fabrikaları Çalışmaya Başladı”, 16 Ekim 1943, S.543, s. 1.

⁷⁸³ *Kocatepe Gazetesi*, “Ekmekler Yine Bozuldu”, 26 Mayıs 1944, S.725, s. 1.

⁷⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Karnesiz Ekmek Verilmeyecek”, 30 Haziran 1944, S.742, s. 1.

⁷⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Fırıncıların İtirazları”, 30 Ocak 1945, S.857, s. 1.

⁷⁸⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Bozuk Ekmekler”, 6 Ağustos 1945, s. 1.

⁷⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Çöp Arabasında Ekmek”, 19 Eylül 1945, s. 1.

yaşanmaması gerektiğini uzun uzun anlatmıştır⁷⁸⁸. Görüldüğü üzere 1945'te de şehirde ekmek sorunları devam etmektedir.

Sonuç olarak savaşla beraber ithalat azalmış, ihtiyaçlar iç pazardan sağlanmıştır. Bunun sonucunda devlet buğday, arpa, yulaf, çavdar gibi ürünleri stoklamaya başlamıştır⁷⁸⁹. Hem devletin stok yapması hem de savaş endişesiyle halkın stoklaması beraberinde 1939-1945 yıllarında karaborsacılığın yaygınlaşmasına sebep olmuştur⁷⁹⁰. Buğday ve un üretiminde Türkiye'nin önde gelen bölgelerinden olan Eskişehir'de dahi ekmek sıkıntıları yaşanmıştır.

2. DİĞER GIDA SIKINTILARI

Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir'de ekmeğin yanında bazı gıda maddelerinde de sıkıntılar yaşanmıştır. Bu hususta en temel bilgi yine Eskişehir basınıdır.

1939 yılında Eskişehir'de çay 350-375 kuruş arasındaki bir fiyatla satılıyordu. Aralık ayında çayın kilosu 600 kuruşa çıkmıştı⁷⁹¹. Şubat 1944 itibariyle Çay dağıtımı normale dönmüş, halka aylık kişi başı 25 gram çay verileceği duyurulmuştur⁷⁹².

20 Aralık 1944'teki habere göre şehirde zeytinyağı kıtlığı meydana gelmişti⁷⁹³. Aralık 1945 itibariyle de şehirde zeytinyağı sıkıntısının sona erdiği ifade edildi⁷⁹⁴.

Eylül 1939'da bira fiyatlarının düşürülmesi ve bira tüketiminin artması sebebiyle şehirde biranın oldukça azaldığı, hatta bulunamadığı haberi verilmişti⁷⁹⁵.

Eskişehir'de zaman zaman maden suyu kıtlığı da yaşanmıştır. Mart 1941'de şehirde maden suyu bulunamaz olmuş ve fiyatı yükselmiştir. Yetkililer bunun sebebinin İstanbul ve Ankara'dan Eskişehir'e maden suyu getirilemeyişi ve şişe azlığı olarak göstermişlerdir⁷⁹⁶.

⁷⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Yine Kumlu Ekmek Yedik", 5 Ekim 1945, s. 1.

⁷⁸⁹ Selçuk Özkan ve Abidin Temizer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, 2009, s. 320.

⁷⁹⁰ Özkan, a.g.m., s. 320.

⁷⁹¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Çay 600 kuruş", 16 Aralık 1939, S.148, s. 1.

⁷⁹² *Kocatepe Gazetesi*, "Çay Tevziatı Yoluna Giriyor", 9 Şubat 1944, S.636, s. 1.

⁷⁹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Piyasamızda Zeytinyağı Bulunamıyor", 20 Aralık 1944, S.822, s. 1.

⁷⁹⁴ *Porsuk Gazetesi*, "Zeytinyağı Geliyor", 31 Aralık 1945, S. 3, s. 1.

⁷⁹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Bira Yok", 20 Eylül 1939, s. 1.

⁷⁹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Maden Suyu Yine Bulunmuyor", 29 Mart 1941, S.239, s. 1.

1939'dan 1941 ortalarına kadar Eskişehir'de yağ ve peynir sıkıntısı hiç görülmemiştir. Ancak 16 Ağustos 1941'de şehre tereyağı ve peynir az miktarlarda gelmişti. Bunun yanında Gaziantep ve Diyarbakır'dan gelen sızdırılmış yağların fiyatı 152 kuruşa kadar yükselmişti⁷⁹⁷.

Sıkıntısı çekilen bir gıda da portakal olmuştur. Basında belirtildiğine göre Mart 1943'te Eskişehir'de portakal bulunamamakta idi⁷⁹⁸.

Savaşın şiddetli olduğu dönemlerde üretimi yasaklanan pasta, börek, simit vs gıdaların imali Kasım 1944 itibariyle serbest bırakılmıştır. Bu konudaki Ticaret Bakanlığının duyurusu şu şekildedir:

“Ticaret vekaletinden bildirilmiştir:

Toprak Mahsulleri Ofisinin elindeki stoklar unlu gıda maddeleri istihlakini mümkün kılacak bir duruma ulaşmış olduğundan 1 sonteşrin 1944'te resmi gazete ile çıkacak olan K/547 sayılı karar gereğince unlu gıda maddeleri üzerindeki imal ve satış yasağı bazı kayıtlarla kaldırılmıştır.

1 – Pasta, çörek, simit, börek, baklava ve benzeri unlu gıda maddelerinin imali için lüzumlu hububat ve un vilayetlerce bildirilecek ihtiyaç miktarına göre toprak mahsulleri ofisince temin edilecek ve bunların satış fiyatları toprak mahsulleri ofisinde hububat ve un satış fiyatlarına göre mahalli belediyelerce tespit olunacaktır.

2 – Makarna, bisküüt, peksimet, şehriye, nişasta, unlu çocuk gıda maddeleri gibi bir fabrika veya imalathanede imal edilen unlu gıda maddeleri için lüzumlu hububat ve un toprak mahsulleri ofisince verilecek ve bunların imalatçı ve perakendeci satış fiyatları ticaret vekaletince tespit edilecektir.

3 – Simit, çörek ve peksimetin imali(n)de kullanılacak un şehir ekmek ihtiyacı için verilen un randımanında olacaktır.

4 – Hububat ve un satışı serbest olan yerlerde imal edilecek unlu gıda maddelerine lüzumlu hububat ve un serbest pazarlardan temin olunabilecek ancak bunların satış fiyatlarına esas olan hububat ve un fiyatları toprak mahsulleri ofisinin satış fiyatlarından yukarı olmayacaktır.

5 – Toprak mahsulleri ofisince yukarıda yazılacak ihtiyaçlar için verilecek hububat ve unlar yalnız tahsis edilen ihtiyaçlar için kullanılacaktır.

⁷⁹⁷ Kocatepe Gazetesi, “Yağ ve Peynir Sıkıntısı”, 16 Ağustos 1941, S.279, s. 1.

⁷⁹⁸ Kocatepe Gazetesi, “Portakal da Yok”, 13 Mart 1943, S.441, s. 1.

Karara uygun hareket etmeyenler hakkında Milli korunma kanununa göre takibat yapılmakla beraber ayrıca kendilerine tahsis edilen hububat ve unun bir (?) verilmemesi cihetine de gidilecektir.

6 – Makarna, şehriye, bisküüt gibi imali zaman ve bazı tedbirlerin alınmasına bağlı olan maddelerin imaline başlandıktan bir miktar stok vücuda getirilmek suretiyle bunların geniş ölçüde piyasaya arzı temin olunacaktır.

7 – Unlu gıda maddelerinin istihlaki halkı koruyacak surette emniyet altına alınmış bulunduğundan kararın ilk tatbikat sıralarında zati ihtiyaçlar fevkinde satın alarak bu maddelerin kıtlaşmasına sebebiyet verilmemesi vatandaşlara rica olunur.”⁷⁹⁹

Bu kararın ardından halk simit ve pasta türü gıdaları yeniden tüketmeye başlamıştır. Bir gazeteci söz konusu kararın duyurulmasını takiben bir simitçi görüp hemen simit aldığını, ancak simidin tadının çok kötü olduğunu ve eski simitlere hiç benzemediğini ifade etmiştir⁸⁰⁰.

Et konusunda da bazı sorunlar yaşanmıştır. Basında yer alan bir haberde, bir kasaptan alınan ete hayvan pisliklerinin bulaştığını görüldüğü, kasabın suç mezbahaneye attığı belirtilmiştir⁸⁰¹

3. KAHVE SORUNU

Şubat 1941’de Eskişehir’e on çuval kahve gelmiş, ancak bu kahveler kısa süre içerisinde tüketilmiştir. Mart ayında şehirde kahve kıtlığı başlamış, vatandaş kahveye alternatif olarak fındık kabuğu tüketmiştir. Bazı vatandaşlar da arpa ve nohuda tercih etmiştir⁸⁰². Mart ayının ortasında beş çuval kahve daha gelmiş ancak bu kahveler de 48 saat içerisinde tükenmiştir. Kahve kıtlığı yeniden başlamıştır⁸⁰³. Bu kahve kıtlığı aralıklarla yaşandığı için Eskişehir’e gelen kahvenin nüfus ile orantılı olarak elli çuvala çıkacağı haberi verilmiştir⁸⁰⁴.

Haziran 1941’de şehrin iki aylık kahve ihtiyacı olarak tespit edilen 172 çuval kahvenin şehre geleceği haberi verilmiştir⁸⁰⁵. Ancak Haziran ayı bitiminde bile 172 çuval kahvenin şehre hala gelmediği görülmüştür. Bu arada şehirde bir kahve

⁷⁹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Pasta, Börek, Simit ve Baklava Yiyebileceğiz”, 3 Kasım 1944, S.794, s. 1-2.

⁸⁰⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Simitler Göründü”, 6 Kasım 1944, S.795, s. 1.

⁸⁰¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Çöp Arabasında Ekmek”, 19 Eylül 1945, s. 1.

⁸⁰² *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimizde Kahve Bulunmuyor”, 1 Mart 1941, S.231, s. 1.

⁸⁰³ *Kocatepe Gazetesi*, “Gelen Kahve Bitti”, 25 Mart 1941, S.238, s. 2.

⁸⁰⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Yeniden Kahve Gelecek”, 12 Nisan 1941, S.243, s. 2.

⁸⁰⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “172 Çuval Kahve Geliyor”, 14 Haziran 1941, S.261, s. 1.

dolandırıcısı ortaya çıkmıştır. Şehre tüccar görünümünde gelen bu adam, elinde bir çuval kahve olduğunu söyleyerek kahvecileri kandırmış, 480 lira kahve parası alınca hemen istasyona gidip başka bir kente kaçmıştır⁸⁰⁶.

Kocatepe gazetesinin 5 Temmuz 1941 tarihli sayısında yukarıda bahsi geçen 172 çuval kahvenin hala daha gelmediği ve İskenderun limanında olduğu yazılmıştır⁸⁰⁷.

Bu arada 19 Temmuz'da şehre "bir miktar" kahve geldiği ifade edilmiştir. Buradaki bir miktardan anlaşıldığı kadarıyla gelen kahve miktarı oldukça azdır⁸⁰⁸. Temmuz sonunda da gelen kahvenin dağıtımına başlanmıştır⁸⁰⁹. Yukarıda 172 çuvallık kahve, nihayet Eylül ayında Eskişehir'e gelmiştir⁸¹⁰. Sonuç olarak Haziran 1941'de sipariş verilen kahve Eylül 1941'de ancak gelebilmiştir.

Kahve sıkıntısı 1942 yılında aralıklarla devam etmiş, halk zaman zaman kahvesiz kalmıştır. Ancak yerel basın bu konuya çok fazla değinmemiştir. 1943 yılının başında yeniden kahve kıtlığı başlamıştır. Tedbir olarak Ocak ayında piyasaya ilave kahve gelmiştir⁸¹¹.

1944 yılında kahvenin⁸¹², karneyle verilmesine başlanmıştır. Buna göre Nisan 1944'te "değişmez gelirlilere" 50 gram kahve dağıtılmıştır⁸¹³. Bu tarihten itibaren yerel basında kahve darlığı haberine rastlanmamıştır. Ancak 30 Ocak 1945'te bir kahve darlığı zannıyla halk şehrin kahve stoklarını eritmiş ve hiç yoktan bir kahve darlığı ortaya çıkmıştır⁸¹⁴.

Sonuç olarak Eskişehir'deki kahve kıtlığı 1941 ile 1944 yılları arasında yaşanmıştır. 1945 yılında da panik halinde yapay bir kıtlık daha yaşanmıştır.

4. SİGARA SORUNU

Gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla Eskişehir'de 1939-1942 yılları arasında belirli aralıklarda sigara kıtlığı yaşanmıştır. 2 Ocak 1942'de basında, şehre yeni

⁸⁰⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Kahve Tüccarının Madrabazlığı", 26 Haziran 1941, S.265, s. 1.

⁸⁰⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Kahve Gelmedi", 5 Temmuz 1941, S.267, s. 2.

⁸⁰⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Nihayet Kahve Geldi", 19 Temmuz 1941, S.271, s. 1.

⁸⁰⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Kahve Tevziyatına Başlandı", 2 Ağustos 1941, S.275, s. 1.

⁸¹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Ağustos ve Eylül Kahveleri", 2 Eylül 1941, S.284, s. 2.

⁸¹¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Piyasaya Kahve Geldi", 16 Ocak 1943, S.425, s. 1.

⁸¹² Çay ile birlikte

⁸¹³ *Kocatepe Gazetesi*, "Çay ve Kahve Tevziyatı", 7 Nisan 1944, S.683, s. 1.

⁸¹⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Kahve Darlığı Var mıdır?", 30 Ocak 1945, S.857, s. 1.

sigaraların geldiği müjdesi verilmiştir. Halkın bu sigara kıtlığına karşı köylü sigarası adıyla bir sigara kullandığı yazılmaktadır⁸¹⁵.

1943 Şubat ayı itibariyle uzun süren sigara kıtlığı yeniden baş göstermiştir. Halkın sigara kıtlığında kullandığı köylü ve asker sigaraları dahi kalmamıştır. Bununla birlikte köylü sigarasının el altından yüksek fiyatlarla satıldığı da görülmüştür. Basında, “vitrinlerde Amerikan radyoları dolu, ancak bir sigara bile bulamıyoruz” şeklinde sitemkar haberler yer almıştır⁸¹⁶.

Şehirde 1943 Mart ayında da sigara kıtlığı yaşanmıştı. Ancak 13 Mart'ta gelen yeni sigaralarla sorun çözülmüştür.⁸¹⁷

1943 Aralık ayında da yaklaşık on günlük sigara kıtlığı yaşanmış, şehre sadece köylü sigarası gelmiştir. 2 Aralık'ta başlayan bu kıtlık⁸¹⁸ yaklaşık 13 gün devam etmiştir. Köylü sigarası da az miktarda gelmiştir. Gazete, Sivrihisar'da birkaç yüz sandık sigara olduğunu, bunun bir miktarının şehre getirilmesi gerektiğini ifade etmiş, İstanbul'dan sigaranın gelmediğini belirtmiştir⁸¹⁹.

İnhisarlar başmüdürü bu konu hakkında İstanbul'daki yetkililerle görüşmüş ve İstanbul'dan Eskişehir'e sigaraların geleceği müjdesini vermiştir. Bu haber üzerine depolardaki son sigaralar dağıtılmış ve kısa sürede sigaralar tükenmiştir⁸²⁰. Ancak Kocatepe Gazetesinin 21 Ocak 1944'teki haberine göre böyle bir sigara gelmemiş ve kıtlık bir ayı geçmiştir. Halk Kütahya'dan, Bozüyük'ten, Sivrihisar'dan kendi imkanlarıyla sigara getirtmeye başlamıştır. İstanbul'da bol miktarda sigara bulunmasına rağmen Eskişehir'e getirilememesi nedeniyle İnhisarlar İdaresi açıkça eleştirilmiştir⁸²¹.

5. GENEL PAHALILIK VE DİĞER PROBLEMLER

Eskişehir'deki pahalılığa değinmeden önce Milli Korunma Kanunu ve Varlık vergisi hakkında bilgi vermek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri hissedilmeye başlamış, TBMM'nin 18 Ocak 1940'da onayladığı Milli Korunma

⁸¹⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Nihayet Sigara Gelebildi”, 2 Ocak 1942, S.421[321?], s. 1.

⁸¹⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Vitrinlerde Amerikan Radyoları Dolu”, 23 Şubat 1943, S.436, s. 1.

⁸¹⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Nihayet Sigara Geldi”, 13 Mart 1943, S.441, s. 1.

⁸¹⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehirde Sigara Yok”, 3 Aralık 1943, S.582, s. 1.

⁸¹⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Sigara Hala Gelmedi”, 15 Aralık 1943, S.588, s. 1.

⁸²⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Sigara Derdimiz”, 16 Aralık 1943, S.589, s. 1.

⁸²¹ *Kocatepe Gazetesi*, “İnhisarlar İdaresine Açık Mektup”, 21 Ocak 1944, S.620, s. 1.

Kanunu ile Türkiye’de savaş ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır.⁸²² Bu kanun hükümete, fiyatları belirleme, ürünlere el koyma, zorunlu çalışma gibi yetkiler vermiştir. Varlık vergisi ise Kasım 1942’de çıkmış⁸²³ ve olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek karlılığı vergilemeyi amaçlamıştır.

Varlık vergisinin Eskişehir’e yansımaları yerel basında tüm detaylarıyla görmek mümkündür. Kocatepe gazetesince isim isim verilen listede en çok vergiyi ödeyenler: Yasin Çakır Fabrikası 45000 Lira, Hamdi Gamgam 35000 lira, Gümülcineliler Un Fabrikası 32000 lira, Kurt Sait kapan 30000 lira, Yusuf Cemal Ticarethanesi 22500 lira, Sabri Kılıçoğlu 17000 lira, Halim Gürgenci 13000 lira, Kurt Kiremit 11615 lira, Mehmet Ali Alanyalı 10000 lira, Hakkı Üçer 10000 liradır. Listenin geri kalanı ise 10000 liradan 500 liraya kadar gelirleri ile orantılı bir şekilde vergi ödeyen Eskişehir esnafını oluşturmaktadır⁸²⁴.

1939-1945 Eskişehir’inde Genel pahalılık ve tasarrufla ilgili bilgiler genel olarak arşivlerde, mecliste ve yerel basında görülmüştür. Yerel basın, genel pahalılık haberleri⁸²⁵ nin yanında halkı tasarruf konusunda bilinçlendirmiştir⁸²⁶. 1940’tan 1944 sonuna kadar karaborsa⁸²⁷, esnafın bazı kanunsuz uygulamaları⁸²⁸ ve gereksiz vergiler yerel basında yer almıştır. Bunların yanında bir de Eskişehir’den imzasız bir mektup ile milletvekili Emin Sazak şikayet edilmiştir. Habere göre Emin Sazak’ın, nüfuzundan istifade ederek hükümetten ucuza aldığı petrol ve çimentoları halka yüksek fiyatta sattığı iddia edilmiştir⁸²⁹.

⁸²² Ünal, a.g.m., s. 73 ; Sefer Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 2004, s. 76 ; Sina Akşin vd, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul 2007, 9. Baskı, s. 170 ; Ed. Temuçin Faik Erten, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 268-269.

⁸²³ Cemil Koçak, a.g.e., s. 369.

⁸²⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehrimiz Varlık Vergisi Listeleri Asıldı”, 22 Aralık 1942, S.418, s. 1; *Kocatepe Gazetesi*, “Varlık Vergisi Mükellefleri”, 29 Aralık 1942, S.420, s. 1.

⁸²⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Hayat Pahalılığı”, 6 Nisan 1943, S.448, s. 1.

⁸²⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Maddi ve Manevi Bir Tasarruf ve Dikkat Günüdeyiz”, 29 Nisan 1941, S.248, s. 1; *Kocatepe Gazetesi*, “Tasarruf Ruhunun Yerleşmesi”, 31 Mayıs 1941, S.257, s. 1; *Kocatepe Gazetesi*, “Tasarruf”, 18 Ağustos 1942, S.383, s. 1.

⁸²⁷ *Kocatepe Gazetesi*, “Karaborsada Neler Yok”, 13 Aralık 1943, S.586, s. 1.

⁸²⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “İki Taraflı Etiket”, 17 Ekim 1942, S.400, s. 1; (Bazı esnaflar bir mal veya ürün için çift etiket yapıştırmıştır. Tam ürünü satın alırken daha yüksek fiyatı gösterir etiketle karşılaşan müşterinin malı esnafa iade etmesi gerektiğini ifade etmiştir.)

⁸²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 10 0 0 5 26 15

Aralık 1944 itibariyle Eskişehir’de ucuzluk başlamıştır. Bu ucuzluk hem gıda⁸³⁰ maddelerinde hem de temizlik maddelerinde çok daha fazla hissedilmiştir⁸³¹. Hemen akabinde de ucuzluk giyim kuşama da yansımıştır⁸³².

Ancak arşiv belgelerinden öğrenildiğine göre 1945 yılında kuraklık meydana gelmiştir. Eskişehir valiliği, 1945 yılı kuraklığının köylülere etkisi hakkında bakanlığa ve ilgili kurumlara bilgi vermiştir. Buna göre kötü hava şartlarının en çok Alpu ve Sivrihisar’ı etkilediğinden, çiftçilerin hayvan yemi bulamama ihtimalini düşünerek hayvanlarını 4-5 misli ucuza sattığından, köylerde işsizliğin arttığından bahsedilmiştir.⁸³³

6. ELEKTRİK SORUNU

Eskişehir’e elektrik 1928 yılında gelmişti. Fransız şirketi tarafından bir jeneratör tesis edilmiş, elektrik üretimine ve dağıtımına başlanmıştır⁸³⁴.

1940-1944 yılları arasında Eskişehir, savaşın getirdiği sıkıntılar sebebiyle birçok defa karanlıkta kalmıştır. Mazotun bulunamaması, makinelerin eski olması, yedek parça temininin yapılamaması ve belediyenin ihmali en başta gelen sebeplerdi. Tabi bu sorun sadece Eskişehir’de yaşanmamış, ülke genelinde 1941-1945 yıllarında petrol ürünlerinin temininde sıkıntı çekilmiştir⁸³⁵.

6 Haziran 1940’ta saat 12:30’da Eskişehir şehir elektriksiz kalmıştır⁸³⁶. Bu sebeple şehir, radyo haberlerini dinleyememişti⁸³⁷.

5 Temmuz 1940’ta saat 12:50’de şehir elektriksiz kalmıştır. Halk, bu elektrik kesintilerinin radyonun yayın saatleri dışında yapılmasını temenni etmiştir.⁸³⁸.

Sivrihisar ilçesi elektriğinin ihtiyat mazotu da tüketilmiştir. Sivrihisar belediye başkanı durumu Eskişehir’e bildirmiş, vilayet de mazot temini için

⁸³⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Et Ucuzladı”, 1 Ekim 1945, s. 1.

⁸³¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Piyasa Düşüyor”, 7 Aralık 1944, S.811, s. 1.

⁸³² *Kocatepe Gazetesi*, “Giyecek Ucuzluğuna Doğru”, 8 Aralık 1944, S.812, s. 1.

⁸³³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 10 0 0 65 437 3

⁸³⁴ Muharrem Tabak, “Eskişehir’de Elektriğin Dünü Bugünü Yarımı”, TMMOB Eskişehir Kent Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 28-29 Şubat 2008, Eskişehir 2008, s. 166. Bu husus hakkında iki farklı tarih bulunmaktadır. Mehmet Karayaman, “Ankara Elektrik Türk Anonim Tarihçesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 16, S. 1, 2014, s. 51. göre elektrik Eskişehir’e 1919 yılında gelmiştir.

⁸³⁵ Ahmet Demir, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1, 1980, s. 7.

⁸³⁶ *Yeni Gazete*, “Şehrimizin Bir Kısmı Dün Elektriksiz Kaldı”, 7 Haziran 1940, S.183, s. 1.

⁸³⁷ O dönemde radyo, belirli saatlerde açılıyordu.

⁸³⁸ *Yeni Gazete*, “Vakitsiz Sönen Elektrikler”, 6 Temmuz 1940, S.212, s. 1.

İstanbul'a telgraf çekmiştir. Eğer Sivrihisar'a mazot yetişmezse ilçenin elektriksiz kalacağı belirtilmişti⁸³⁹.

Belediye tarafından işletilecek olan şehir elektriği Haziran ayından itibaren ucuzlatılacağı öngörülmüştü. 22,5 kuruştan verilen elektrik 5 kuruş azaltılacağı planlandı⁸⁴⁰.

1942 yılına kadar elektrikler zaman zaman kesintiye uğramıştır. Belediyelerin, savaş sıkıntıları sebebiyle kömür getirmediği, arızalanan makinelerin tamirini yaptıramadığı, mazot getirmediği müşahede edilmiştir. Ayrıca elektrik arıza ve bakım işlerinin makineleri durdurarak yapılması da elektrik kesintisinin bir başka sebebini oluşturuyordu. Belediyenin elektriği ne zaman keseceğini halka bildirmemesi de sorun teşkil ediyordu⁸⁴¹.

18 Ekim 1942'den beri yaklaşık iki gündür Eskişehir'in büyük bir kısmı elektriksiz kalmıştır. Halk büyük sıkıntılar yaşamıştır⁸⁴². Basında Elektrik santralinin kömür ihtiyaçlarını karşılamadığı ifade edilmiştir⁸⁴³.

1942 yılında Eskişehir elektrikleri sık sık kesilmekte, vatandaşların tasarruf etmesi istenmekte idi. Yerel gazetedeki ifadeler şu şekilde devam eder: *“Normal zamanlarda olduğu gibi sabahdan akşama kadar radyomuzun başına oturup bütün dünya istasyonlarının neşriyatlarını dinlemek, elbiselerimizi elektrikli ütü ile ütölemek, küçük odaları elektrik sobaları ile ısıtmaya kalkmak, elli mum yerine yüz elli mumluk ampuller kullanmak ve daha bunlara benzer sarfiyat, fazla enerji kullanılmasını mucip olmakta, belediye ise zorlu bir mevkiye düşmektedir. Hatta belediyelerin gece 24'ten sonra sokakları aydınlatmasını bile faydasız buluyoruz. Gerek evlerde ve gerek sokaklarda cereyan saat 1'den sonra kesilmeli, saat yedide açılmalıdır. Saat dokuz ile on iki arasında da evlere cereyan vermeye lüzum yoktur. Bu suretle hasta ve kırık makineler dinlenmiş, kısmen az kömür sarf edilmiş olur. Bugün tamamıyla karanlıkta kalmaktansa elimizdeki ışığı azar azar ve uzun müddet kullanmak daha hayırlıdır sanırız.”*⁸⁴⁴ Görüldüğü üzere elektrik kesintileri o kadar yaygın hale gelmiş ki şehirde artık kapsamlı tasarruf fikirleri tartışılmaktadır.

⁸³⁹ Kocatepe Gazetesi, “Sivrihisar Elektriğine Mazot”, 3 Mart 1941, S.231, s. 1.

⁸⁴⁰ Kocatepe Gazetesi, “Elektrik Ucuzluyor”, 29 Nisan 1941, S.248, s. 1.

⁸⁴¹ Kocatepe Gazetesi, “Elektrikler Ne Zaman Yanar Ne Zaman Söner”, 19 Eylül 1942, S.392, s. 1.

⁸⁴² Kocatepe Gazetesi, “Nihayet Karanlıkta Kaldık”, 20 Ekim 1942, S.401, s. 1.

⁸⁴³ Kocatepe Gazetesi, “Elektrik Santrali Kömür Bulamıyor”, 24 Kasım 1942, S.411, s. 1.

⁸⁴⁴ Kocatepe Gazetesi, “Elektriklerden Tasarruf Zamanı Gelmiştir”, 22 Aralık 1944, S.418, s. 1.

Ocak 1943'te Eskişehir'e gaz gelmiş ve karanlıkta kalan vatandaşlar bir nebze olsun rahatlamışlardı⁸⁴⁵.

Mart 1943 itibariyle jeneratördeki sıkıntılardan ve kömürün azlığından dolayı belediye, Eskişehir'i ikiye bölmüş ve sıra ile aydınlatılması kararını almıştır. Bundan sonra gerekli mazot bulununcaya kadar bir gün Odunpazarı, bir gün de aşağı mahalleler mıntikasına yetecek kadar elektrik verilecekti. Diğer taraftan, halkın alım gücü olsa dahi şehirde gazın bulunmaması, halkın karanlığa karşı almayı düşündüğü tedbirleri de olumsuz etkilemiştir⁸⁴⁶. Bundan kısa süre sonra kömürle çalışan jeneratör de arıza yapmış, mazotun olmamasından diğer jeneratörler de devreye girememiş, sonuç itibariyle de bütün şehir elektriksiz kalmıştır. Belediye az da olsa jeneratöre mazot tedarik edebilmiştir. Bu sayede geceleri sadece şehrin çarşı kısmına elektrik verilebilmiştir. Bu da şehrin fabrikaları, matbaaları ve diğer kurumların çalışmasına olanak vermemiştir⁸⁴⁷.

Nisan 1943 itibariyle gidip gelen Eskişehir elektriğinde yine uzun süreli kesintiler gündeme gelmiştir. Ancak yerel gazetenin haberine göre belediyenin bazı memurları, makine işini halletmek için Suriye'ye gitmişler ve makinenin iki yüz bin lira karşılığında olduğunu ifade etmişlerdi⁸⁴⁸. Ancak daha sonra bu işle ilgili bir haber geçmemiştir. Mayıs ayına gelindiğinde ise Eskişehir'de elektriğe zam yapılması kararı alınmıştı.⁸⁴⁹ 1943 yılının Eylül ayında elektriksizlik yüzünden yerel gazete sadece tek bir sayı çıkarabilmiştir. Büyük jeneratörün arızalanması, küçük jeneratörlerin de mazotla çalışması, buna bağlı olarak mazot miktarının da az olması, belediyenin bazı tasarruflara yönelmesini sağlamıştır. Eylül ayı sonu itibariyle elektriğin akşam 19'dan 24'e kadar verileceği ifade edilmiştir⁸⁵⁰.

Bu sıkıntılar sonrasında şehirde elektrik santrali için açık eksiltme yapılmıştı. Daha sonra yine elektrik meseleleri için şehir dışından gelen partililerin de katılımıyla toplantılar düzenlenmiştir⁸⁵¹.

⁸⁴⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Gaz Geldi", 26 Ocak 1943, S.428, s. 1.

⁸⁴⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Sıra İle Karanlıkta Kalacağız", 2 Mart 1943, S.438, s. 1.

⁸⁴⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Nihayet Susuz ve Işıksız Kaldık", 9 Mart 1943, S.440, s. 1.

⁸⁴⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Elektrik Yine Sönmek Üzere", 6 Nisan 1943, S.448, s. 1.

⁸⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 101 34 9

⁸⁵⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Elektrikler 19'dan 24'e Kadar Yakılacak", 25 Eylül 1943, S.527, s. 1.

⁸⁵¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Üç Saat Süren Görüşmelerden Sonra", 26 Ekim 1943, S.551, s. 1.

Ulusal bir gazetede Eskişehir’i ziyaret eden bir gazetecinin şehrin elektriksiz kalması hakkında bir yazı yazmış ve yerel basın da bunu alıntılamıştır⁸⁵². *“İlk nazarı dikkatimi celbeden cihet şehrin ışıksızlığı oldu. Meğer bir aydan beri şehir hem susuz hem elektriksizmiş. Şehrin bir aydan fazla zamandan beri elektriksiz ve susuz kalmış olması, elektrik cihazlarının pek çok eskimiş bulunmasına atfediliyor. Doğrudur fakat bu vaziyet şehrin ışığını ve suyunu temin ile mükellef olan belediyeyi katiyen temize çıkaramaz. Belediye elektrik cihazlarının eskidiğini önceden görerek tedbir almış olsaydı bugün 80 bin vatandaşı haftalarca karanlıkta bırakmak suçunu yüklenmemiş olurdu. Eskişehir’de “Eskişehir” adında bir gazete çıkıyor. Bilhassa Vatan gazetesinin 80 bin halka tercüman olan neşriyatına karşı Belediyenin avukatlığını yapan bir baş makale neşretti. Bizim bildiğimiz gazetecinin ve gazetenin vazifesi efkar-ı umumiyenin mümessili halinde hakkı müdafaa ederek halka tercüman olmaktır. Fakat Eskişehir, başmuharriri gazeteciliği bizden herhalde daha başka türlü anlamış olmalı ki kendi tedbirsizliğiyle çaresizlik içinde kıvranan haksız bir belediyenin beceriksizce avukatlığını ve kendi tabiriyle meddahlığını yapıyor.”*⁸⁵³

Eskişehir’deki mühendisler, Aralık 1943’te Elektrik Santralini tamir için çalışmalarda bulunmuştur⁸⁵⁴. Bu ay itibariyle elektriğin verilmesi ile ilgili sorunlar ortadan kalkmış gözükmektedir. Ancak bu defa da zam haberleri gündeme gelmiştir. Yerel basında bu haberlerin asılsız olduğunu ifade edilmiştir. Türkiye’de elektriğe en fazla para veren yerin zaten Eskişehir olduğu ifade edilmiştir⁸⁵⁵.

4 Ocak 1944’te Eskişehir’de yine elektrik kesintisi yaşanmıştır⁸⁵⁶. Bundan sonra yıl sonuna kadar yerel basında elektrik sorunu ile ilgili herhangi bir haber görülmemiştir. Ancak Eskişehir’deki elektrik sorunu mecliste gündeme gelmiştir. Haziran 1944’te Eskişehir’de sekiz aydan beri elektrik olmadığı, olan elektriğin ikişer saatliğine mahallelere pay edilip verildiğine değinilmiştir. Bunun üzerine Eskişehir elektrik şirketinin, belediyeye satılması görüşülmüştür.⁸⁵⁷

Yılsonunda ise 16 Aralık 1944’te bütün şehirde elektrik kesintisi olacağı önceden haber verilmişti. Elektrik kesintisinin 17 Aralık 1944’te saat 00:00’dan 17:00’a kadar süreceği ifade edilmiştir.⁸⁵⁸

⁸⁵² Ankara’daki bu gazeteci, sadece belediyeyi değil yerel basını da eleştirmiştir.

⁸⁵³ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir’in Yürekler Acısı Hali”, 29 Kasım 1943, S.578, s. 1.

⁸⁵⁴ *Kocatepe Gazetesi*, “Elektrik Santralindeki Tamir İşleri”, 3 Aralık 1943, S.582, s. 1.

⁸⁵⁵ *Kocatepe Gazetesi*, “Bu da Nereden Çıktı”, 14 Aralık 1943, S.587, s. 1.

⁸⁵⁶ *Kocatepe Gazetesi*, “Dün Elektrikler Yine Söndü”, 5 Ocak 1944, S.606, s. 1.

⁸⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 2. Yasama yılı, C. 11, Birleşim 73, 16 Haziran 1944.

⁸⁵⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Yarın Şehre Elektrik Cereyanı Verilmeyecektir”, 16 Aralık 1944, S.819, s. 1.

Mayıs 1945'te Eskişehir'in elektrik sorunu mecliste yeniden gündeme gelmişti.⁸⁵⁹ 6 Ağustos 1945'te Eskişehir Elektrik Santrali'ndeki büyük makine arızalanmıştı. Tamir işleri başlamış, tamir bitene kadar şehrin büyük bir kısmına elektrik verilmeyeceği ifade edilmişti⁸⁶⁰.

Eskişehir'e Eylül 1945'te yeni elektrik makinesinin geleceği haberi verilmişti. Belediye, gerekli çalışmaları ve incelemeleri başlatmıştı⁸⁶¹. Ancak daha sonraki tarihlerde bununla ilgili haber verilmemiştir. Aralık ayında ise belediyenin yine arayışlarda olduğu ve İngiltere'den yedek parça temini için döviz müsaadesi çalışmalarından bahsedilmiştir⁸⁶². Bir taraftan bu girişimler olurken diğer taraftan da şehirde hala elektrikler sık sık kesilmektedir⁸⁶³. Görüldüğü üzere savaşın bitmesine rağmen Eskişehir'in elektrik derdi bir türlü bitmemiştir.

Nisan 1940 itibariyle elektriği olmayan Sivrihisar ilçesinde elektrik çalışmaları hızlanmıştır. Fabrikanın motorları Sivrihisar'a getirilmiş, elektrik direklerinin dikilmesi işlemine çarşıdan başlanmıştır⁸⁶⁴. Bunun haricinde yerel basında Sivrihisar'ın elektriği ile ilgili sadece zam haberi verilmişti. O da Temmuz 1943'te de Sivrihisar'da elektriğe zam yapılması kararının olmuştur⁸⁶⁵.

7. SU SORUNU

Eskişehir'de yaşanan problemlerden birisi de su sıkıntısıdır. Ancak, su sorunu sadece savaş yıllarında yaşanmamıştır. Şehirde 1939 yılından önce de su sıkıntısı çekilmiştir. Bir haberde Aralık 1939'da şehrin işlek yeri olan Köprübaşı'nda bir çeşmenin bulunduğu, esnafın ve bölge halkının su ihtiyacını buradan karşıladıkları ve belediyenin kısa süre önce o çeşmeyi yıktığı ifade edilmiştir. Yine, Safa otelinin önünde bir sıcak su çeşmesi olduğu, ancak bu çeşmenin artık mevcut olmadığı yazılmıştır⁸⁶⁶.

⁸⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, 3. Yasama yılı, C. 17, Birleşim 61, 24 Mayıs 1945.

⁸⁶⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimiz Elektrik Santrali Tamir Ediliyor", 6 Ağustos 1945, s. 1.

⁸⁶¹ *Kocatepe Gazetesi*, "Yeni Elektrik Makinası", 19 Eylül 1945, s. 1.

⁸⁶² *Kocatepe Gazetesi*, "Belediye Reis Vekili Geldi", 26 Aralık 1945, s. 1.

⁸⁶³ *Kocatepe Gazetesi*, "Belediye Reis Vekili Geldi", 26 Aralık 1945, s. 1.

⁸⁶⁴ *Yeni Gazete*, "Sivrihisar'da Elektrik İşleri", 15 Nisan 1940, S.129, s. 1.

⁸⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi 30 18 1 2 102 48 2

⁸⁶⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Su Derdi", 9 Aralık 1939, S.146, s. 1.

Mayıs 1941 tarihinde Kalabak⁸⁶⁷ suyunun azaldığı, zaman zaman da kesildiği ifade edilmiştir⁸⁶⁸. Haziran 1941’de su kesintileri yeniden yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum rahatsızlık yaratmış, en azından suların ne zaman kesileceğinin halka haber verilmesi yetkililerden talep edilmiştir. İnsan vücudunun suya olan ihtiyacının yanı sıra suyun temizlik açısından önemine de dikkat çekilmiştir⁸⁶⁹.

Havaların soğukluğu sebebiyle kaplanlı suyunun donduğundan ve çeşmelerden akmadığından bahsedilmektedir⁸⁷⁰.

Ulusal basın, Eskişehir’in susuz kalmasına tepki göstermiştir: “*Eskişehir gazetesi, Eskişehir halkının hakikati yazdığına şahit olduğu Vatan gazetesine çatarak, suyu kesilmiş olan semtlerin, şehrin en konforlu mahalle ve sokakları olduğunu, bu sudan ancak 1000 kişinin istifade ettiğini, geri kalan 79000 vatandaşın bu su ile alakası olmadığını müdafaa sadedinde ileri sürüyor. Evvela şunu arzetmek isterim ki, Eskişehir’de konforlu semt, konforlu mahalle, konforlu sokak, konforlu apartman diye bir şey mevcut değildir. Ben burada iki gün bir dostumun evinde kaldım. O da evinde kuru bir musluğu olan bahtiyar(?) lardandı. Fakat henüz yağmur mevsimi bile başlamamış olduğu halde bu dostumun evine çamurlara bata çıka gidebildim. Yağmur yoksa çamur nereden oluyor diyeceksiniz. Evlerden atılan pis sulardan. Ve işte sayın meslektaşımızın konforlu(?) Eskişehir sokakları bu haldedir. Bir de belediyenin varidatı olmadığından bahsediliyor. Belediye yok ki varidatı olsun...*”⁸⁷¹ Görüldüğü üzere belediye, su işleri ile ilgili çalışmalarını oldukça aksatmıştır.

Temmuz 1944’te de artan sıcaklıklarla birlikte su kesintileri yaşanmıştır. Zira, Kaplanlı Suyu ve Sıcak Sulardaki kaynaklarda su miktarı azalmış idi.⁸⁷²

Ağustos 1944 itibariyle Eskişehir’in su sorunu devam etmiştir. Su sıkıntısının başlıca sebebi kuraklık idi. İlâveten suyun kurumlara verilmesindeki adaletsizlik ve kurumların yaptığı israflar da problemi büyütüyordu. Ayrıca, içme suyu ile bahçelerin sulanması, içme suyu ile temizlik suyunun ayrılmaması sorun oluşturuyordu.

⁸⁶⁷ Eskişehir’in içme suyu

⁸⁶⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Kalabak Suyu Neden Kesiliyor”, 20 Aralık 1941, s. 1.

⁸⁶⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “Sular Yine Kesildi”, 10 Haziran 1941, S.260, s. 1.

⁸⁷⁰ *Kocatepe Gazetesi*, “Nihayet Susuz ve Işıksız Kaldık”, 10 Haziran 1941, S.260, s. 1.

⁸⁷¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Eskişehir’in Yürekler Acısı Hali”, 29 Kasım 1943, S.578, s. 1.

⁸⁷² *Kocatepe Gazetesi*, “Susuz Kaldık”, 7 Temmuz 1944, S.745, s. 1.

Basında belirtildiğine göre belediyenin su politikası da yanlıştı. Zira, içimi kaliteli olan Kalabak (Kaplanlı) suyu çeşmelere verilip temizlik ve ihtiyaç suyu olarak da kullanılıyordu. Oysa Kalabak suyu sadece içme suyu olarak tüketilip temizlik suyu için başka kaynaklardan yararlanılırsa Eskişehir'in su sorunu halledilmiş olurdu. Yine Eskişehir'deki bazı çeşmelerin suyu tek bir depoda toplanıp şehre dağıtımını temin edilebilirdi. Bütün bu tedbirler yetmez ise Porsuk çayından da faydalanılabilirdi⁸⁷³.

Ağustos 1945'te sıcaklar yüzünden kalabak suları azalmış ve halk susuz kalmıştır⁸⁷⁴.

Ulusal basın, Kasım 1945'te Kaplanlı suyunun kirli olduğunu, bu suların Ankara'da içilmesinin bakanlıkça yasaklandığını ifade etmiştir. Ancak daha önceden bakanlık, Kaplanlı suyu ve sıcak suların içilebilir olduğunu tespit etmişti. Basında Eskişehir'in uzun yıllardan beri bu suyu içtiği belirtilerek bakanlığın elindeki rapor tedbiren değil de verilere dayanıyorsa bu yasağın Eskişehir için neden uygulanmadığı yazılmıştır. Ayrıca, özel çeşmelerde tifo mikrobunun bulunduğu ve buralardan su alınmadığında tifonun ortadan kalktığı bildirilmiştir⁸⁷⁵. Gazetenin bu talebi üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı şu cevabı vermiştir:

"Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 10/11/1945 gün ve Hıfzıssıhha işleri dairesi başkanlığı 502/17939 sayılı yazısı örneğidir.

Eskişehir Valiliğine

Eskişehir'deki içme ve kullanma sularının son bakteriyolojik muayeneleri neticesinde birçok arının bulaşık olduğu anlaşılmıştır.

Bu durum karşısında Eskişehir halkının büyük bir kısmının susuz kalması ihtimalini göz önünde bulunduran Bakanlığımız, muayenede temiz olduğu tespit olunan kaplanlı suyunun bu tehlike ortadan kalkıp diğer suların temizliği temin olununcaya kadar ihracın durdurulması ve yalnız iliniz ihtiyacına sarf edilmesi uygun görülmüştür.

Halkın umumi sağlığını koruma bakımından şimdiye kadar bir ticaret vasıtası – istifade edilen bu suyun bu suretle şehir ihtiyacına tahsisine – ehemmiyetle rica ederim."⁸⁷⁶

⁸⁷³ Kocatepe Gazetesi, "Su Derdinin Hal Çaresi", 23 Ağustos 1944, S.765, s. 1.

⁸⁷⁴ Kocatepe Gazetesi, "Sular Gene Azaldı", 17 Ağustos 1945, s. 1.

⁸⁷⁵ Kocatepe Gazetesi, "Kaplanlı Suyu Pis midir?", 19 Kasım 1945, s. 1.

⁸⁷⁶ Kocatepe Gazetesi, "Kaplanlı Suyu Temizdir", 25 Kasım 1945, s. 1.

Demek oluyor ki bakanlığın Eskişehir halkı için uyguladığı bu tasarruf, ulusal gazete tarafından çarpıtılarak haber yapılmıştır.

8. ŞEKER SORUNU

1939-1945 yılları arasında şeker sorunu, ülke genelinde yaşanmıştır. Kimi zaman şeker bulunmamış, kimi zaman da ardı ardına gelen zamlarla⁸⁷⁷ halk, şeker almakta güçlük çekmişti. Eskişehir şeker konusunda biraz şanslıdır. Zira burada bir şeker fabrikası bulunmaktaydı. Bu yüzden baktığımızda fabrikanın Eskişehir’de olması sebebiyle burada şeker, bazen serbest olarak satılmış, bazen de kontrollü bir biçimde satışı yapılmıştır.

Ekim 1942’de Eskişehir’de şeker darlığı görülmüştü⁸⁷⁸. Ancak Kasım ayında verilen habere göre şehre iki yüz elli ton şekerin geldiği, bunun altmış tonunun ihtiyata saklandığı ve gelecek aylar için elde tutulduğu, otuz tonunun Sivrihisar’a gönderileceği, on tonunun Mihaliççık’a, yedi buçuk tonunun da Seyitgazi’ye ve 17 tonunun da nahiyelere gönderileceği ifade edilmiştir. Kantinlere, Muhallebicilere ve Kahvecilere tahsis edilen şeker miktarı da 20 tondur. 25 ton Devlet Demiryolları kooperatifine, beş ton vilayet memurlar kooperatifine ve otuz ton ise şekerlemecilerle helvacılara gönderilmiştir. Eskişehir halkına ise sadece 32 ton ayrılmıştır⁸⁷⁹. Yerel basın 32 tonun günlük olarak kişi başı iki buçuk adet kesme şeker ettiğini ifade edip durumu eleştirmiştir⁸⁸⁰. Ancak bu bilgiye rağmen 17 Kasım 1942’de şeker satışı serbest bırakılarak fiyatlar belirlenmiştir. Toz şekerin 480 kuruş, kesme şekerin ise 500 kuruşa satılacağı tespit edilmiştir⁸⁸¹. Şekerin fiyatının bu kadar yükselmesi sonucu şekeri önceden tedarik eden şekerlemecilerin yüksek miktarda kar elde ettikleri gözlenmiştir. Belediye söz konusu haksız kazancı on iki bin lira olarak tespit etmiş ve bu fiyat farkının yoksullara verilmesi için çalışmalar başlatmıştır. Yerel basın şekerlemecilerin bu işi memnuniyetle(!) karşıladığını ifade etmiştir⁸⁸².

⁸⁷⁷ Feridun Ergin, “Türkiye Harp Maliyesi (1939-1945)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 4, S. 2, 1943, s. 157.

⁸⁷⁸ *Kocatepe Gazetesi*, “Şehirde Şeker Darlığı”, 3 Ekim 1942, S.396, s. 1.

⁸⁷⁹ *Kocatepe Gazetesi*, “İki Yüz Elli Ton Şeker Verildi”, 7 Kasım 1942, S.406, s. 1.

⁸⁸⁰ Şekerin o dönemde zararları çok fazla kestirilememiş olacak ki gazeteci sürekli olarak şekerin evlerde şifa amaçlı kullanıldığının altını çizerek paylaşımı eleştirmiştir.

⁸⁸¹ *Kocatepe Gazetesi*, “Şeker Satışı Serbest Bırakıldı”, 17 Kasım 1942, S.409, s. 1.

⁸⁸² *Kocatepe Gazetesi*, “Şekerlemecilerin Kar Fazlaları”, 24 Kasım 1942, S.411, s. 1.

Eskişehir'de de zaman zaman şeker istifçiliği ile de karşılaşmıştır. Bu yüzden basına istifçilerin yakalanması ile ilgili haberler de yansımıştır.⁸⁸³

Mayıs 1943 itibariyle şeker fiyatları düşmüş, toz şekerin fiyatı 245 kuruş, kesme şekerin fiyatı 253 kuruş olmuştur⁸⁸⁴.

9. YAKIT SORUNU

1939-1945 yıllarında yakıt sorunu, Eskişehir'in bitmek bilmeyen meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bir taraftan kömür darlığı, fiyatların artması ve kömürün toz haline gelmesi, diğer taraftan da odun fiyatlarının yükselmesi basında olsa gündeme gelmiştir. Şehrin yakıt dağıtımını bazen belediye, bazen Devlet Demir Yolları, bazen de Etibank üstlenmiştir.

Kasım 1939 itibariyle Eskişehir'de kömür fiyatlarının pahalı olduğu, bir ton kömürün 78 liraya satıldığı görülmüştür⁸⁸⁵. Mart 1941 itibariyle de kömürün aniden ucuzladığını, belediyenin kömürün kilosunu 1 kuruşa indirdiği haberi alınmıştır⁸⁸⁶. Bu da kömürün 1939 yılına oranla yaklaşık sekiz kat daha ucuza satıldığını gösterir.

Ocak 1942'de kış sebebiyle şehrin yakıt ihtiyacı gündeme gelmiştir. Belediyelerin ve müteşebbislerin, Devlet Demir Yollarının yardımıyla vagonla odun getirtebileceği ifade edilmiştir⁸⁸⁷.

1942 yılında Eskişehir'e senelik bin beş yüz ton kömür ayrılmış ve bu da 1942 yılı Haziran'ından Ağustos ayına kadar Eskişehir'de kömür kıtlığına sebebiyet vermiştir. Kömürler, bütün Türkiye'ye eşit dağıtılmamakta, İstanbul ve Ankara şehirlerine öncelik tanınmaktaydı⁸⁸⁸. Ekim ayına gelindiğinde ise kömür sıkıntısının azalmış olduğu, Eskişehir'e yeni kömürler geldiği ve kömür dağıtım işinin planlandığı haberleri verilmiştir⁸⁸⁹. Mart 1943'te Eskişehir'e beş yüz ton kok kömürü gelmiş ve dağıtım işleri için çalışmalara başlanılmıştır⁸⁹⁰.

Ancak 1945 yılının sonlarında Eskişehir'in kömür probleminin hala devam ettiği ifade edilmiştir. Kömür sorunu hem kömürün olmaması, hem kömürün

⁸⁸³ *Kocatepe Gazetesi*, "Şeker İstifçileri Yakalanıyor", 21 Kasım 1942, S.410, s. 1.

⁸⁸⁴ *Kocatepe Gazetesi*, "Perakende Şeker Fiyatı", 15 Mayıs 1943, S.459, s. 1.

⁸⁸⁵ *Kocatepe Gazetesi*, "Kömür Fiyatları Bahalı mı?", 29 Kasım 1939, S.142, s. 1.

⁸⁸⁶ *Kocatepe Gazetesi*, "Linyit Kömürü Ucuzladı", 8 Mart 1941, S.233, s. 1.

⁸⁸⁷ *Kocatepe Gazetesi*, "Belediyelere Odun Vagonu Veriliyor", 2 Ocak 1942, S.421 [321?], s. 1.

⁸⁸⁸ *Kocatepe Gazetesi*, "Eskişehir'in Kömür Derdi", 25 Ağustos 1942, S.384, s. 1.

⁸⁸⁹ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimize Kömür Geldi", 20 Ekim 1942, S.401, s. 1.

⁸⁹⁰ *Kocatepe Gazetesi*, "Şehrimize Kömür Geldi", 13 Mart 1943, S.441, s. 1.

kalitesinin düşük olması ile ilgilidir. 19 Kasım 1945'te yerel basın ısrarla bu konuyu gündeme getirmiş ve depoda kömür yerine kömür tozlarının bulunduğunu, şehrin kömür gelmediği taktirde kış mevsiminde büyük sıkıntılar yaşayacağı ifade edilmiştir⁸⁹¹. Bu sorun Aralık ayına kadar devam etmiş, Aralık 1945'te şehre Linyit kömürü gelmeye başlamıştır⁸⁹².

29 Aralık 1945'te yeni çıkan Porsuk gazetesi savaş zamanı kömür meselesini, son durumu ve basının kömür meselesindeki rolünü özetler nitelikte şu yazıyı yayınlamıştır: *“Gazetemizin henüz çıkmadığı günlerde şehrimizde çıkan Kocatepe ve Eskişehir arkadaşlarımızın temas ettikleri bir kömür meselesi vardır. Etibank kömür tevzi müessesesinin yazın getirip depo ettiği yüzlerce ton linyit kömürü hava tesirlerinden hemen hemen toz haline gelmiştir. İşte arkadaşlarımız toz toprakla karışık bu kömürlerin halka dağıtımını haklı olarak protesto etmişlerdir. Bu arada bu işe önem veren ve takip eden Etibank kömür tevzi müessesesi başkontrolörü Sadettin Pirioglu'nu yerinde incelemeler yapmak üzere Eskişehir'e göndermiştir. Sadettin Pirioglu'nun bu işi esasından inceleyerek kesin şekilde halledip etmediğini bilmiyoruz. Ancak çok samimi bir hava içinde cereyan ettiği bildirilen bir gazeteciler toplantısı tertiplendiği yazılmıştır. Başkontrolörün Eskişehir basınına ve basın mensuplarına gösterdiği bu ilgiyi takdire değer bulmaktayız. Yalnız bir noktayı açıklamakta fayda vardır. Samimi bir hava içinde geçen bir toplantı şeklinde gösterilen bu buluşma haber aldığımızı göre alelade bir toplantı değil bir ziyafettir ve yine öğrendiğimize göre gece geç vakitlere kadar devam eden bu sözlü, sohbetli, içkili, külfetli bir ziyafettir ve Göksu lokantasında verilmiştir. Bu ziyafetin epeyce toplu olan harcı aziz ve basınsever misafirimiz Sadettin Pirioglu'ndan ödendiğine göre; Sayın başkontrolör zaten ağızlarında bakla ıslanmayan gazetecileri coşturup konuşurmak mı istedi dersiniz?”*⁸⁹³ Görüldüğü üzere yerel basın kömür meselesinde eleştiriyi biraz daha yumuşatmış, ekmek sorunu kadar fazla üzerine gitmemiştir. Ancak yeni çıkan Porsuk gazetesi, meseleye farklı bir şekilde değinmiştir.

⁸⁹¹ Kocatepe Gazetesi, “Kömür Derdimiz Ne Olacak”, 19 Kasım 1945, s. 1.

⁸⁹² Kocatepe Gazetesi, “Linyit Kömürü Geldi”, 12 Aralık 1945, s. 1.

⁸⁹³ Porsuk Gazetesi, “Kömür Meselesi”, 29 Aralık 1945, S.2, s. 1.

SONUÇ

1939-1945 yıllarında Eskişehir İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntıları fazlasıyla hissetmiştir.

Savaşın ilk yıllarında ve savaş şiddetinin arttığı yıllarda, daha önceki yıllara göre okul sayısında bir artış görülmemiş, sadece 1945 yılında Köy Enstitülerinin etkisiyle kırsal kesim içinde okullaşma faaliyetlerine rastlanmıştır. Eğitim, hem okul binalarının eskiliği ve noksanlığından hem de başta ders kitapları olmak üzere okul gereçlerinin eksikliğinden dolayı düşük kalitede verilmiştir. Bir de bu süreç içerisinde öğrenci sayısındaki artış, sınıfların kalabalık olmasına sebep olmuştur. Ancak bunların yanında öğretmenlerin de sayısının artması sebebiyle eğitimler tam günden, sabah ve öğle olmak üzere iki aşamalı sisteme geçilmiş, bu sayede en azından bu hususta, öğrencilerin eğitim kalitesi artırılmaya çalışılmıştır.

Sağlık alanında Eskişehir'de, mevcut hastanelerine ek olarak Hava Hastanesi'nin inşaatına başlanılmıştır. O tarihlerde Memleket Hastanesi, Devlet Demiryolları Hastanesi gibi faal olan birçok hastane olmasına rağmen detaylı bilgi bulunamamıştır. O dönemde Türkiye genelinde görülen bulaşıcı hastalıklar Eskişehir'de de görülmüş, yetkililer bu hususta yoğun bir çaba sarf etmiştir. Kırsal bölgede sıtmaya sebebiyet veren bataklıklar kurutulmaya çalışılmıştır. Bölgeye dispanserler açılmış, doktorlar ve hemşireler tek tek köyleri ziyaret etmiş, hastalıklar tedavi edilip fakirlere parasız ilaçlar verilmiştir. Bunların yanında Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşanan depremler sonucu Eskişehir, halk olarak depremzedelere büyük yardımlar toplamıştır.

Savaşa rağmen şehirdeki sportif faaliyetler ve halkın bunlara ilgisi aynen devam etmiştir. Futbol müsabakaları devam etmiş, gerek yerel liglerde oynanan maçlar gerek gruplar arası oynanan elemeler eksiksiz devam etmiştir. Hatta Eskişehir Demirspor 1939-1940 sezonunda Eskişehir Ligi şampiyonluğunu, Milli Küme harici Gruplar şampiyonluğunu ve 1940 yılında Türkiye Futbol Şampiyonasını kazanmıştır. 1941 yılında da Milli Kümeye katılmıştır. Ancak aynı başarılar Eskişehir'in diğer takımları için geçerli olmamış, bu kulüpler ekonomik sorunlarla ilgilenmekten çoğu kez maçlara bile nizami kadro çıkaramamıştır. 1941 yılında ise maddi durumları kötü

olan Eskişehirspor, Eskişehir İdman Yurdu ve Eskişehir Türk Gücü kulüpleri birleşerek Eskişehir Gençlik kulübünü oluşturmuşlardır. Bu çalışma aynı zamanda Eskişehirspor adını taşıyan bir kulübün 1939-1941 arası yıllarda faal olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Futboldan başka şehir bisiklet yarışlarına da ilgi duymuş özellikle 1939 ve 1940 yıllarında yoğun seyircinin katıldığı yarışlar düzenlenmiş ve Eskişehir ülke çapında dereceler kazanmıştır. Savaş yıllarında atletizm müsabakalarına da devam edilmiştir.

Şehrin eğlence hayatına bakıldığında sinema ve tiyatroların aktif olduğu, ancak halkın büyük çoğunluğunun tiyatroya gidiş sebebinin kültür/sanat faaliyetleri dışında olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanında Eskişehir, özel günleri ve bayramları da bütünleşerek, büyük bir coşkuyla ve her kesimden halkın katıldığı törenlerle kutlamıştır. Ancak şehir, eğlence hayatının yanında bazı sosyal problemlerle de karşılaşmıştır. Çalıştırılan çocuk işçiler, sokak çocuklarının durumu, çocukların vaktini kahvelerde harcaması, cinayet, kumar, uyuşturucu, dilencilik ve hırsızlık gibi adli vakalar yerel basın tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

Savaş yıllarında şehir içi ulaşımına bakıldığında genellikle at arabalarının aktif olduğu, bunun yanında şehir içi otobüslerinin de yolcu taşıdığı görülmüştür.

Savaşın Eskişehir'e etkilerine bakıldığında birçok konuda şehrin büyük sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. İlk olarak ekme sıkıntılarının yaşandığı, ekmeğin zaman zaman karne ile verildiği, karne ile verilmediğinde çevre illere kaçak olarak satıldığı, bazı günlerde şehirde ekme kalmadığı, savaşın şiddetini arttırdığı yıllarda ekmeğin kalitesinin düşürüldüğü, 1944'e kadar ekme harici simit pasta gibi unlu gıdaların yapılmasının yasaklandığı görülmüştür. 1945 yılı itibariyle ise ekme problemi çözülmeye başlamıştır. Ekmeğin yanında çay, yağ, kahve, sigara, maden suyu, portakalda da zaman zaman kıtlıklar yaşanmış, hatta kahve bile karneyle verilmeye başlanılmıştır. Şehrin bir diğer sorunu da şeker olmakla birlikte, diğer şehirlere oranla Eskişehir'de şeker kıtlığı daha az hissedilmiştir. Şehirde daha çok şeker istifçiliği görülmüştür.

Savaşın getirdiği sorunlardan bir diğeri de elektrik olmuştur. Yalnız elektrik sorunu, ekme sorunu gibi savaşın sonlarında halledilmemiş, 1945 yılı boyunca şehir zaman zaman elektriksiz kalmıştır. Bu olay en çok fabrikaları etkilemiştir. Aynı

sorun yakıt için de geçerli olmuş şehir 1945 yılının sonlarında dahi kömür ihtiyacını karşılayamamıştır. Elektrik ve yakıtın yanında Eskişehir savaş yıllarında su sıkıntısı da yaşamıştır. Hatta bu sorun ulusal basında dahi gündeme gelmiştir. Bununla birlikte o yıllarda çeşmelerden de akıtılan kalabak suyunun şehir ihtiyaçlarına yetmediği anlaşılmış, şehrin uzun süreler susuz kaldığı görülmüştür. Bunun yanında içme suyunun kirli olması da Eskişehir halkını, özellikle salgın hastalıklar konusunda sıkıntıya düşürmüştür.

Görüldüğü üzere İkinci Dünya Savaşı, Eskişehir'e gıda, elektrik, su, yakıt, ulaşım gibi birçok konuda sorun yaşatmıştır. Ancak Eskişehir, bunların yanında eğitim, sağlık, spor gibi alanlarda da ülke standartlarının üzerine çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

2. Diğer Kaynaklar

1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, Yeni Cezaevi Basımevi, Ankara 1944.

21 *Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Eskişehir İli*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Ankara 1949.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul 1976.

AKŞİN, Sina vd, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2007.

AKYÜZ, Ayfer, *Salnamelerde Eskişehir*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2009.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000-MS 2013*, Pegem Akademi Yayınları, 25. Baskı, Ankara 2013.

ALBEK, Suzan, *Doryleum'dan Eskişehir'e*, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir 1991.

ARIKAN, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 23, 1999, s. 261-281.

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih, 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

AS, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi ulaşım politikaları (1923-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006.

AYHAN, Hasan; *İnönü Dönemi Basını*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

AYSAL, Necdet, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu Köy Enstitüleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 9, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

BALKIR, Süleyman Edip, *Eski Bir Öğretmenin Anıları*, Arı Kitabevi, İstanbul 1968.

BARAZ, Turhan, *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1988.

- BAŞGÖZ, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- BATIR, Betül ve GIORGETTİ, Filiz Meşeci, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 13-14, 2008, s. 27-56.
- BAYRAM, Feridun, *Eğitmenler, Öğrenmeyi Öğretme Ustaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- BEROJKOV, Valentin, *Tahran 1943*, çev: Hasan Ali Ediz, Bilgi Yayınları, Ankara 1970.
- BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, 2. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, C. 1, Ankara 2009.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.
- BODUR, Feyyaz, "Eskişehir Sinemalarının Dünü ve Bugünü", *Kurgu Dergisi*, C. 8, S. 1, Temmuz 1990, s. 203-221.
- Bozkır Dergisi
- BOZKURT, Birgül, "Türkiye'de Milli Şef Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Belgi Dergisi*, C. 1, S. 2, Yaz 2011, s. 183-204.
- BURGAÇ, Murat; *Çifteler Köy Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004.
- CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihsel Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.
- Cumhuriyet Gazetesi
- Cumhuriyet'in 15. Yılında Türkiye, C.3, Yayına Haz. İzzet Öztoprak vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.
- ÇAMURCU, Hayri ve TAŞ, İbrahim, "Cumhuriyet Döneminde Eskişehir Nüfusunun Seyri", 1. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, (ed. Oya Beklan Çetin vd.), *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir 2005, s. 257-269.
- ÇETİN, Birol, BARIŞ Serap, SAROĞLU Serap, "Türkiye Karayollarının gelişimine tarihsel bir bakış", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.2, S.1, 2011, s. 123-150.
- ÇINAR, Serhat; *Eskişehir Eğitim Tarihi (1876-2004)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2005.
- DALLAT, Louis, *Siyasi Tarih*, çev: Oktay Bal, Tan Matbaası, 1966.

- DEMİR, Ahmet, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 35, S. 1, 1980, s. 107-127.
- DEMİR, Engin ve ŞEN, Şenay, “Cumhuriyet Dönemi Mesleki ve Teknik Eğitim Reformları”, *Ege Eğitim Dergisi*, C. 10, S.2, 2009, s. 39-58.
- DERİNGÖL, Yasemin, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminden Günümüze İlköğretim Öğretmenleri Yetiştirilmesinin Tarihsel Boyutu ve Eğitimcilerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, 2007, s. 17-20.
- DOĞRU, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir 2005.
- DOKUYAN, Sabit, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi uygulaması”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5, Spring 2013, p. 193-210.
- EFE, Ayla; *Eskişehir Demiryolu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1998.
- ELMALIOĞLU, Elçin; *Geçmişten Günümüze Eskişehir’de Tiyatro*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006.
- ERDEM, Çiğdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte Dönüşümü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitim Kursları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.10, S.3, 2008, s. 187-200.
- ERGİN, Feridun, “Türkiye Harp Maliyesi (1939-1945)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 4, S. 2, 1943, s. 148-170.
- ERİŞ, Metin(Ed.), Eskişehir, Eskişehir Valiliği, Acar Basımevi, İstanbul 2014.
- ERŞAN, Mesut, *Eskişehir Halkevi, (1932-1951)*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir 2015.
- ERŞAN, Mesut, “Eskişehir Halkevi ve Halkevi Dergisi”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Güz 2010, s. 101-124.
- ERTEN, Temuçin Faik (Ed.), *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2012.
- ERTİN, Gaye, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1994.
- ERTUĞRUL, Kurtuluş; *TBMM’deki Yansımalarına Göre Köy Enstitüleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010.
- Eskişehir Halkevi Dergisi

- GÜL, Osman Kubilay, “27 Aralık 1939 Erzincan Depreminin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, *Zeitschrift für die welt der Türken Journal of World of Turks*, S. 3, 2011, s. 135-145.
- GÜLBOY, Burak, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2004.
- GÜMÜŞ, Nevzat, “Eskişehir’in Kentsel Gelişimi ve Kent Tipolojisi (Sınıflandırması)”, 1. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (ed. Oya Beklan Çetin vd.), *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2005.
- GÜNEŞ İhsan ve YAKUT Kemal, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Eskişehir*, T.C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2007.
- GÜNEŞ Muharrem ve GÜNEŞ Hasan, *Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003.
- GÜVEN, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yayınları, Ankara 2010.
- HAÇİN, İlhan, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 88, Mart 2014, s. 37-69.
- HART, Liddell, *II. Dünya Savaşı Tarihi I*, çev: Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Her Yönde Türke Doğru Dergisi
- IŞIK, Cahit ve ŞANLIER, Kenan, *Sosyo-Ekonomik Gelişmede Eskişehir*, ETO, Eskişehir 1988.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Yayına hazırlayan: Sebahattin Selek, Ankara 1985.
- İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, C. 1, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- JACOBSON, Hans Adolf, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, çev: Em. Kur. Albay İbrahim Ulus, ATASE Yayınları, Ankara 1989.
- JAESCHKE, Gotthard, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, çev: Gülayşe Koçak, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- KALAYCI, Tuba; *Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli Olarak Köy Enstitülerinin Etkileri: Eskişehir-Çifteler Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.
- KAPLUHAN, Erol, “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 26, 2012, s. 172-194.
- KARADAĞ, Nurhan, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- KARAYAMAN, Mehmet, “Ankara Elektrik Türk Anonim Tarihçesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 16, S. 1, 2014, s. 50-72.
- KARTAL, Sadık, “Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2008, s. 23-36.

- KEEGAN, John, *İkinci Dünya Savaşı*, çev: Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2016.
- KESKİN, Orhan, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001.
- KIRIMER, Neşe, “Tarihi Sıhhat Eczanesi, Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 12, S. 1, 2010, s. 1-5.
- KIRPIK, Güray vd, *Türk Eğitim Tarihi*, Otorite Yayınları, Ankara 2012.
- KOCAER, Remzi, *Türkiye Eczacılar Almanacağı*, İstanbul Hüsniyat Basımevi, 1949.
- Kocatepe Gazetesi
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma)*, C. 2, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1996.
- KOYLU, Zafer, *Esareten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir*, ETO Yayınları, 3. Basım, Eskişehir 2015.
- KOYLU, Zafer ve BİRGÜN, Melis, *Eski Bir Şehrin Hikayesi (1923-1938)*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir 2015.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Anadolu Tarihi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Konya 2007.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi, Bursa 2006.
- OĞUR, Necmettin; *Eskişehir Şeker Fabrikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015.
- ÖNDER, Selahattin; *Cumhuriyet Devrinde Eskişehir (1923-1973)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir 1986.
- ÖNDER, Selahattin ve KIRLI, Engin, “Osmanlı Döneminde Eskişehir’e Göçler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, Haziran 2005, s. 129-144.
- ÖZDEMİR, Nuray; *Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- ÖZDEMİR, Yavuz ve AKTAŞ, Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e kadar)”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 45, 2011, s. 235-262.
- ÖZKAN Selçuk ve TEMİZER Abidin, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S.9, Sonbahar 2009, s. 319-325.
- PARKER, R. A. C., *İkinci Dünya Savaşı*, Dost Kitabevi Yayınları, Çev: Müfit Günay, Ankara 2005.
- Porsuk Gazetesi
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2003.
- Sakarya Gazetesi

- SANDALCI, Mert, *Eskişehir Eczacılık Tarihi*, Eskişehir Eczacı Odası Yayını, İstanbul 2013.
- SARIKOYUNCU, Ali, vd.; *Milli Mücadelede Eskişehir*, Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 2002.
- SARIOĞLU, Mehmet, *Türk Eğitim Tarihinden Esintiler*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2012.
- SARUHAN, Zeki, *Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü I.*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984.
- SONYEL, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1995.
- SÖNMEZ, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 12, S. 47, Bahar 2001, s. 599-629.
- Sporcu Dergisi
- ŞAHİN, Cemile; *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet; *Milli Mücadelede Mitingler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1986.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı”, *KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1996, s. 131-143.
- ŞENER, Sefer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, 2004, s. 73-92.
- TABAK, Muharrem, “Eskişehir’de Elektriğin Dünü Bugünü Yarını”, TMMOB Eskişehir Kent Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 28-29 Şubat 2008, Eskişehir 2008.
- TANELİ, Baha ve ŞAHİN, Hatice, *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Ülkemizde Hastaneler, Çocuk Hastaneleri ve Tıp Eğitimi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2003.
- TAŞKAYA, Serdarhan Musa ve AKBAŞLI, Sait, “Okuma Yazma Öğretiminde Köy Enstitülerinin Yeri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2008, s. 14-22.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 10.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 18.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 20.

- TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 21.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 14.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 17.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem, C. 20.
- TOKER, Metin, *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, Akis Yayınları, Ankara 1971.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi”, *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C. 32, S. 4, Aralık 2008, s. 351-359.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Verem Mücadelesi ve propaganda Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 13-14, Mayıs 2012, s. 1-26.
- TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2003.
- TURFAN, Selahattin, *Eskişehir Folkloru*, Eskişehir Yayınları, Eskişehir, 1973.
- Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, C. 1.
- Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 2. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999.
- Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 3. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1966.
- Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 4. Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974.
- Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 5. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973.
- Türk İstiklal Harbi*, 2. Cilt, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü; *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Eskişehir İli*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1937, s. 5.
- ÜNAL, Yenal, “1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme”, *Tarih Okulu*, S.3, 2009, s. 69-107.
- ÜSKÜDAR, Şerife; *Eskişehir’in Kültür Turizmi Potansiyeli ve Yerli Turistlerin Buna İlişkin Alguları Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2012.
- Yeni Gazete
- Yeni Sabah Gazetesi

YEŐILKAYA, Neşe G., *Halkevleri; İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

YILDIRIM, İsmail, Milli Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920), Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir 1998.

EKLER

EK 1: Eskişehir vatandaşlarını kapsayan Varlık vergisi listesi:

“Yasin Çakır Fabrikasından 45000 Lira, Hamdi Gamgam 35000, Gümülcelineliler Un Fabrikası 32000, Kurt Sait kapan 30000, Yusuf Cemal Ticarethanesi 22500, Sabri Kılıçoğlu 17000, Halim Gürgenci 13000, Kurt Kiremit 11615, Mehmet Ali Alanyalı 10000, Hakkı Üçer 10000, Sadıkoğlu Mazhar Doğan 8500, Halil Yasin 8000, Abdullah Yüksel 7500, Mustafa Özen 7500, Murat Atılgan 7500, İplikçi Hakkı 7500, Kamil Erdem 7500, Mustafa Karamusal 7000, Abdürreşit Atar 7500, Kerim ve Nurettin Gökay 6000, Kerim ve Şaban Gezen 6500, Hasan ve Cemal Doğru 5000, Hulusi ve Abdullah Şeker 5000, Galip Erden ve Ahmet Çakır 5000, Mehmet Yazıcı 5000, Kazım Esin 5000, Hacı Hamit Ülken 5000, Orman İşletmesi 5635, Hüseyin Çıkıllı 5000, Hamdi ve Hilmi Arpacı 5000, Hasan Tozman 5000, İsmail Küflü 4500, İbrahim Ener ve Emin Haskök 4000, Ahmet Ünler 4000, İbrahim Özpoyraz 4000, Rüştü Yazıcı 4000, Abdullah Üzberkan Hasan Çıkıllı ve Oğulları 4000, Eskişehir Bankası 3685, Ahmet Azizim Malatyalıoğlu 3500, İsmail Şener ve Ahmet kına 3500, Refik Şıbar 3500, Hüseyin Çınar 3500, Arif Alp ve Şükrü Yalçın 3500, Ethem Şekersoy 3500, Halil İbrahim ve Mehmet Alioğlu 3000, Bekir ve Emin Kiraz 3000, Mehmet ve Ömer Basmacı 3000, Hasan Tahsin Karayapak 3000, Kasım oğlu Abdullah Tabak 3000, Yusuf Önder 3000, Mahmut Önder 3000, Bekir ve İsmail Hüseyin Dikbaş 3000, Kazım Ünalın 3000, M Lütfi Erger 3000, Kazım ve Memduh Baker 3000, Fahrettin Tayman 3000, Mehmet ve Ahmet Yüceler 3000, Muammer Göksu 3000, Mehmet Kocamaz 3000, İbrahim Güner 3000, Nikola İstalbavvi 3000, Halit Çatalorman 3000, Halil Tarık 2500, Ali Rıza Heper 2500, Hacı Mustafa ve Halil Tabak 2500, Zekerya Çadırcı 2500, Hüseyin Cambaz 2500, Hüseyin ve Latif Tiftikçi 2500, İsa Heperden ve İbrahim Erden 2500, Mehmet Dost 2500, Mehmet ve Mahmut Nalyor 2500, Ali Sölpük 2500, Mehmet Yasin (İrad) 2500, Rasim ve Alaeddin Dülger 2500, İsmail Akçacı 2000, Emin Bozan 2000, Mustafa İşçibaşı 2000, Abdullah Yasin ve Sıddık Candan, Ali Rıza Zeydan 2000, Mesut Zeytunoğlu 2000, Mustafa Akaydın 2000, Hasan Alanya 2000, Yakup Soygenç 2000, Mahmut ve ortakları 2000, Habib Hakkı Veresesi(İrad) 2000,

Hüsnü Fırat ve Şehabettin Yazıcı 1650, Veli Başar 1500, Yunus Şenay 1500, Hasan ve Abdurrahman Özcan 1500, Hasan Ergi 1500, Mehmet ve Rahmi Güner 1500, İsmail Cangül 1500, İbrahim Camgöz 1500, Mehmet Orkinay 1500, Necip Yaşar 1500, Ethem Berksov 1500, Eşref ve Ömer Yurttaş, Mehmet Özdamar 1500, İsmail ve Kerim Yöntemli 1500, Mehmet Kaynarca 1500, Mehmet Erkinay 1500, Abbas Hilmi Ünügür 1500, Ferhat [okunamadı] 1500, Ahmet Tevfik Üstün 1500, Fehmi Ünlükçü 1500, Bevar Ünügür 1500, Kadir Candemir 1500, Recep Konuşkan 1500, Sabri Akçay 1500, Zeynel Karagöz 1500, Mehmet Özdamar 1500, Ali Özerden 1250, Abdülkadir Sevmeli 1250, Hakkı Akbaşlı 1250, İbrhim Mistan 1250, Süleyman Çakır(İrad) 1150, Osman Özsoy 1000, Hızır İsmail Batmaz 1000, Mestan Boysal 1000, Tevfik Demirkan ve Osman Malak 1000, Mustafa Çakır 1000, Murat Gürsan 1000, Niğdeli Hasan 1000, Mustafa Ulukan 1000, Muhiddin Gönüllüler 1000, Hakkı Oğuz 1000, Mehmet Oğuz 1000, Ali Mutlu 1000, Habip Taştaban 1000, Arif Ünler 1000, Fazıl Günday 1000, Zahide Yürek 1000, Mehmet Akar 1000, Derviş Toköz 1000, Mehmet ve Ahmet Kurtoğlu 1000, Faik Aşıcı 1000, Latif ve Ali Yücel 1000, Muhsin Türkün 1000. İbrahim Oysak 750, Yahya Çetinkaya Mustafa Karabacak 500, Salih Dinç ve Arif Uğur 750, Mehmet Emin ve M Tevfik Pak 750, Kamil Kurşungöz ve Hüsnü Zeytinoğlu 1000, Ali Rıza Karato 500, Hüsnü Özşen ve Hüsmen Giray 500, Halil Avul 500, Ali Şekerci Odunpazarı 500, Mehmet Göksaçan 500, Abdürrahim Ünalın 500, Hüseyin Küçükakın (Tabak) 500, Hasan Tahsin, Bekir Kemal ve Mahmut Güvenç 500, Mehmet Çatalyürek 500, Hasan Vuran 500, İsmail Sayın 500, Bekir Oktal 500, Hüsnü Entan 500, Hilmi Çorapçı 750, Ali Sarbakır 500, Necib Atikel 750, İsmail ve Hayrullah Sözlü 500, Salahaddin Tüfekçioğlu 500, Akdem Özenli 500, Halid Kayalı 750, Mehmet Semizoğlu 750, Kamil Sinangun 500, Sadri Şaylan 700, Şakir Gökaltın 500, Remzi Bora 500, Şemsi Tarlan 500, Cafer Şişeci 1250, Hüseyin Birlik 1000, Tahir Üçersoy 700, Sabri Görgülü 500, Eşref Uncu 500, Hüseyin Tunalı 500, Ahmet Özenbay 500, Burhan ve Cemalettin Soğancı 750, Şevket Baldemir ve Yusuf 500, Şeref Küçük Aysal 500, Ahmet Özgüve 500, Halil ve İsmail Atıl 500, Sabri Bolkol 750, Süruri Acar 500, Aziz Sandıkçı 500, Mehmet İnhisarlı 500, Halil Çelikörs 500, Ahmet ve Abdullah Soyugül 500, İbrahim Uysak ve oğulları 750, Abdülhalim Aydı 500, Murad Çatırgal 500, Hakkı ve Cafer 750, Muharrem Rıfkı 750, Nuri Lofçalı 750, Abdullah Ön Doğan 500, Mahmut

Alanya 500, Celalettin Alıncalı 500, Muzaffer Büyükcan 500, Veli Sarılğan 500, Cevdet Derici 500, T. M. D. Şenay 750, Bekir Yelkovan 600, Ahmet Hamdi Arman 500, Mustafa Necati Doral 500, Abdülhalim ve Fazıl Günday 500, Hüseyin Öndoğan 1250, İbrahim Dikmen 500, Salih Yerkan 700, Hamdi Aytaç 500, İsmail Gürbüz, İsmail Güvendi 500, Reşat Çakır 500, Ali Rıza Tüfekçi 500, Nuri Ertaş 500, Ali Baykal, Mehmet Bilgiç 500, Ahmet Faik Alan 500, Ali Nevzat İplikçi 700, Şükrü ve Ahmet Doğramacı 500, Hamdi Kurşungöz 500, Naci Türkkın 500, Hasan Tahsin Ekmekçioğlu 500, Ahmet [okunamadı] 750, Mustafa Akgün Zeki Adal 500, Zeki Meriçli 500, Mustafa Güvenç Mustafa ALkay 500, Edhem Düzel 600, Şevket Ünlü 500, Mustafa Yünlüer 500, Yakup Ayşegen 500, M. Salih Örnekal 600, Kemal Özmütlu 500, Sıdika Sipahi 500, Mustafa Abdullah Yalaman 750, Ahmet Abdu ve Mehmet Özkardeşler 750, Erdinç Gülay ve Emin Özarıcı 500, Cavit Eyioglu 500, Osman Yalama 500, Abdullah Öndoğan 500, Ali Osman Kavkim 500, Nazil Er 500, Osman Nuri ELbir 500, Mustafa Güvenç 500, M Salahaddin Arslan 500, Sadettin Gürel 500, Müslim YEdisan 500, Abdurrahman ve Yahya Türe 500, Yahya Çetinkaya ve Mustafa Karabacak 500, Hilmi Özayan 500, Mehmet Göğüşçene Muharrem Demiryontar 500, Abdurrahman Önaltan 500, İbrahim Tetik 500, İbrahim Çanakçı Sinemacı 800, Ali Yücel 500, Halil Erdoğan 500, Salih Serger ve Abdullah Sarpal 500, Zekeriya Demirsüren 500, Abdurrahman Molbay 500, Eşref Zeytinoğlu Yusuf Sert 500, İsmail Kuşul Ömer Demirci Ziya 500, Emin Yalaman500, Ali Özaydemir 500, Şerif Bayrakytar 500, Hamdi Yeşin 500, Durmuş Akaydın Şükrü Sütgöl 500, Feyziyeden: Salim Ersöz 5000, Murat çolpan 3000, Mahmudiye'den: Canbolat Polat 1000, Salih Zeki 1000, Çifteler'den Sıddık Bayar 2500, Mecit Özmen 600, Rauf Güner 600, Çardakbaşından: İbrahim Yılmaz 1000, Hayım Yolukar Peynirci 2500, Bozan'dan: AliYetişmişer 750, İbrahim Oklum 500, Alpuköyden İbrahim Katırcıoğlu ve Kerem Erler 3000, Ahmet Semiz 1000, Gökçeoğlundan Cafer Gökçeoğlu 3000.

EK 2: Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın, nüfuzundan yararlanarak ucuza aldığı petrol ve çimentoları halka fahiş fiyatla sattığına dair şikayet

TÜRKİYE
RİYASETİCUMHUR
UMUMİ KATIPLIĞI

⁵ Ankara: 29/VII/1943 .

130

4-734 I

Sayın Şükrü Saraçoğlu
Yüksek Başvekil

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Eskişehir Mebusu Emin Sazak'ın nüfuzundan
istifade ederek hükümetten ucuza aldığı petrol ve çimentoları
halka fahiş fiyatla sattığına vesaireye dair Eskişehir'den
ve yüksek huzura arz edilerek zatidevletlerine takdimi emir
buyurulan 17/7/1943 tarihli imzasız bir yazının bilece sunuldu-
ğunu en derin saygılarımla arz ederim .

Umumi Kâtip

K. Gökçe

1000	30		5	26	15
------	----	--	---	----	----

3 -

5
130

Biricik Millî şefimiz, Reiscumhurumuz sayın
İsmet İnönü'nün yüksek huzurlarına:

Zatî devletlerine Eskişehir mantıkasındaki feodal bir
âlenin vatandaşların zararına olarak nasıl icrayı hüküm ettik-
lerini, bu mantıkada yaşıyan biz müstahsillerin, binlerce vatandaşın
dileklerine tercüman olarak arz ediyorum. Bu âile hemen haber vere-
yim: Sazak derebeyleridir. yani: Emin Sazak (meb'us), kaimpederi saffet
Avdan, ve Habib bey.

Emin Sazak: Meclis kürsülerinde hamiyetli, vatsever olarak görünen
fakat bütün maksat ve gayeleri menfaat şahsiye ve âilesi efradını
hedef tutmaktan başka bir işe yaramayan bu egoist adama, halâ Millet
meclisinde nasıl yer veriliyor, bilmiyoruz. zira mebusluk nüfuzunu
kullarak:

1- büyük zürrah yım diye vaganla gazyağı alır, tnekesinin biz
zavallılara el altından 80-100 liraya kadar satar, mebus olduğu için
her hususta işini merkezde beğeniyor tabii... kombinezonda usule
uygun: paçar eliyor, bilenem arazi sulatacağım diye 0 gazyağı alı-
yor, bizler lambamıza bile litre ile bulamıyoruz... Sade kendine olsa
nâyse, fakat birde âilesi efradı için verdiriyor...

2- Hamiyetli mebus beyin kaimpederi saffet Avdanın, Beylikahur
daki deşirmenin bentlerinin temiriri için Emin Sazak'ın Ankaradan
emir çıkartmak sureti e. İktisat Vekâletince 37 ton çimento veril-
miştir. tonu 48 liradan ki, torbası 170 kuruşa, hiçte yerinde olarak
verilmemiş bu çimentolar ne oluyor: Beylikahurdaki deşirmende, küçük
gelecek memurları aldatmak için bir inşaat taslağı, tuzağı kurulmuş
çimentolar burası için demek için. Halbuki hakikatte çimentolar, tor-
bası 15-18 liraya satılıyor. 170 kuruşa, Devletten binbir şeytanat ile
Emin beyin mütemediyen bu hususdaki sahibi salâhiyet emirleri kandi-
rarak alınan çimentoların torba başına onbeş-20 lira kârla zavallı
ve nekadar yazık ki hakikaten ihtiyacı olanlara satılması ne acıdır.
Sayın paşamız bunları bilse ve duysa hiç şüphesiz âmillerinin ceza-
sız bırakmazlar ama, yüksek makamınıza bunları kim duyurabilir ki..

3- Beylikahur'daki ve civarındaki âzim bataklık 100, 150 lira
gibi küçük bir masrafla bertaraf edilir. ve bu hayırlı işte, bütün bu
bölgedeki insanları tehdit eden sivrisinek ve sıtmanın önünü alır.
diğer cihetten, bol yağmurlu zamanlarda bu bataklık tren hattında
tehdit etmektedir. buda hayatî bir mesele.

Bu bataklığın kurutulmasına Emin Sazak ve âilesi razı değil,

5
10
030

030	10		5	26	15
-----	----	--	---	----	----

5
140

hatta mani olmaktadır.sebebi yine menfaati şahsiye.zira,haniyetli geçinen mebus emin bey,geçensene bu bataklıklarda ve sazrak kısmında hüdayı nebit parazit yetişen sazları,ot balyeleri şekline sokarak maattessüf millî müdafaya ot olarak satmıştır.Meclis kürsüsünden hep iyi veche göstermek emelile rol oynayan bu haniyetli mebusa soralsä, bu yaptığında bir haniyetaidir.

Bu adamın takibinden,büyüklerimizi ikna etmesinden o derece korkuyoruzki,binlerce vatandaş namına arz eylediğimiz bu şikâyetneme mize imza dahi atılmaktan çekiniyoruz,çünkü bu adam sonra buralarda canımıza okur,..

Yalnız,sayın paşanızdan ricamız,şikâyetnemenimizin,bir hakikat olduğunu meydana koymak için,şikâyet mevzuunu gizli bir şekilde son- daj yaptırmamı,tahkiki kâfidir.ancak,tahkike memur olanlarıan,Emin sazrak'ın tesir ve takibinden şâde bir surette yapılmasının temini şartile..

Bu hususta yüksek himmet ve emirlerin izin tecellisini bekler,saygile ellerinizdeniz öperiz muhterem paşanız.

18/7/1948

İmza:

Ürünüze kurban olmaktan çekinmiyecekte
bir müstahsil

EK 3: Eskişehir ilinin 1945 yılı üretiminin düşük olduğuna dair

12/7/1945

72

T. C.
BAŞBAKANLIK
YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ

G. No: 4/3358
Özel No: 4/3358
Eki:

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Eskişehir'in istihlal durumu vali tarafından diğer ilgili bakanlıklara da bildirilmiş olduğuna göre yapılacak işi olmadığından saklanması yüksek tasviplerine arz olunur .

Yazı İşleri ve Sicil
Müdürü y.
Z. C. C. C.

Saklanması
13.7.1945

-3-

030	10		65	437	3
-----	----	--	----	-----	---

1

T. C.
MALİYE VE HAZİNE BAKANLIĞI
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Ankara, 11/3.7.1945

SAYI
39114-6
1112

Başbakanlık Yüksek Makamına

ÖZÜ:

Ek:

Eskişehir İli'nin 1945 yılı istihsal durumu hakkında adı geçen İl Valiliğinin 12.6.1945 tarihli ve 1419-10 sayılı yazı ile bildirilen malûmat şayanı ehemmiyet görülmüş olduğundan mezkûr yazıdan hülâsa edilerek hazırlanan not ilişikte sunulmuştur.

Derin saygılarımla arz ederim.

Maliye Bakanı

Yazı İş. M.
12.7.1945

030	10		65	437	3
-----	----	--	----	-----	---

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ
11-7-1945 2258/1

25.Haziran.1945

(Ö r n e k)

N O T :

Vilâyet dahilinde hava ve iklim şartları 1945 istihsal yılı için hiç uygun geçmemiştir. Merkez kazanın Eskişehir ovası istihsal çevresinde ekim durumu fena değildir. Alpu ovasında kuraklık daha fazla tesirini göstermiştir. Sivrihisar köylerinden bazısından kat'iyen mahsul alınamayacaktır.

Kuraklığa maruz mntakalar çiftçilere hayvan yemi bulamamak endişesile ellerindeki irat ve iş hayvanlarını tahallükle ellerinden çıkarmağa başlamışlardır. Hayvan fiyatları pek düşkündür. Bir ay evvel 450-500 lira eden bir at 100 lira,

bir çift öküz 120 liradır. Bir kuzunun beş liraya satıldığı müşahade edilmiştir. Çiftçiler hayvan kadrosunu azaltmağa ve yardımcı yavaşmalarını işten çıkarmağa başlamışlardır. Bu sene vilâyetin buğday istihsalı 40 bin tondur. Geçen sene 104 bindi. Bu sene vilâyetin tohumluk ve yemeklik ihtiyacını karşılayamayacaktır. Vilâyet dahilinde 125 bin çiftçi nüfuzu vardır. Yemeklik ve tohumluk ihtiyacı 70 bin tondur. 40 bin ton mahsul alınacağı tahmin edildiğine göre 30 bin tona ihtiyaç vardır. Toprak Ofisteki stoklardan ayrılması icabeden hayvan yemi olarak 10 bin ton arpa ve yulafın vilâyet hesabına stoklardan ayrılması iktiza eder. Bu kuraklık dolayısıyla istihsal durumunun husule getirdiği yoksuzluk bazı vergilerin tahsiline, Ziraat Bankası borçlarının ödenmesine, mektep inşaatı faaliyetinin tadiline sebep olacaktır. Köy halkı arasında işsizlik ihtimalleri tahmin edilmektedir. Bu suretle vilâyetin 1945 yılı istihsal durumunun kat'iyen iyi olmadığı ve hatta bazı kısımlarda endişe verici bir durum hasıl ettiği görülmektedir.

Keyfiyet Ticaret Bakanlığına, Toprak Ofisi Umum Umum Müdürlüğüne, Dahiliye, Maliye, Maarif, Tarım Bakanlıklarına bilgi edinilmek üzere arz edilmiştir.

030	10			65	437	3
-----	----	--	--	----	-----	---

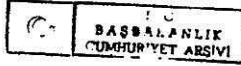
3

Ek 4: Bursa Eskişehir telefon hattı

T.C.
NAPİA VEKÂLETİ
Posta, Telgraf ve Telefon
Umumi Müdürlüğü
Telefon İş. B.Ş. - Bursa
İşletme Kalemi
18 / 3 / 1939
N 61 - K 12-5

167

Mühür (No. 681)
Bursa - Eskişehir
tele. on devresi Hak.
Mebutat

Yüksek Başvekâlete

Telefon işleri programına dahil bulunan 160 kilometre
uzunluğunda Bursa - Eskişehir telefon devresi inşaatının ikmal
edilerek konuşmalara açıldığını saygılarımla arz ederim .

B. Ş.

ur

H. Ş.
20-3-1939

Nafia Vekili

H. Ş.

030	10		159	117	110
-----	----	--	-----	-----	-----

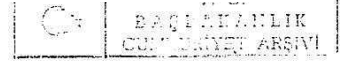
Ek 5: TMO'ca İstanbul piyasasına satılan günlük 300 ton buğdayın
100 tonunun Eskişehir ve Karaköy değirmencilerine satılması

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2

11091

Kararname

9/4/939 tarih ve 2/10718 sayılı kararnameye ekdir:

İstanbul değirmencilerine Toprak mahsulleri ofisi tarafın-
dan piyasadan daha düşük fiyatlarla buğday verilmeğe başlanılması üze -
rine İstanbulun Un ihtiyacının üçte birini temin eden Eskişehir ve Ka -
raköy değirmencilerinin müşkil bir vaziyette kaldıkları anlaşıldığından
Toprak mahsulleri ofisince Eskişehirdeki depo veya siloda teslim edil-
mek, istihsâl olunacak unlar İstanbula yollanmak ve 2/10718/^{sayılı} kararname
ile İstanbul piyasasında satılması kabul edilen günde 300 tonluk buğ-
daydan mahsup edilmek kayıtlarile her gün yüz ton kadar buğdayın Agus-
tos/1939 sonuna kadar yumuşak cinsin kilosunun 5,175 ve sert mahlut
cinsin kilosunun 4,875 kuruştan bahsi ^{geçen} Eskişehir ve Karaköy değirmenci-
lerine satılması; Ticaret Vekilliğinin 22/5/939 tarih ve 1363/3070
sayılı teklifi üzerine 3491 sayılı kanunun 2 inci maddesinin B. fıkrası-
na tevfiakan İcra Vekilleri Heyetince 25/5/939 tarihinde tasvip ve
kabül olunmuştur.

25/5/939

REİS CÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mu. Mü. V. Ti. V.
050 18 01 02 87 47 19

Ek 6: Eskişehir'in Çiçeros köyünde evleri yananlara parasız kereste

BAŞVEKÂLET
KARAR DAIRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2

12540

Eskişehir vilâyetine bağlı Çiçeros köyü halkından olup muhtacdinden oldukları anlaşılan ve evleri yanmış bulunan Mehmet Yeler ve sekiz arkadaşının yeniden yaptırılacakları evleri için adı geçenlere ilişik listede hizalarında gösterilen miktarda cemen 95 metre mikap gayrimamul kerestenin parasız olarak verilmesi ; Ziraat Vekilliğinin 16/12/939 tarih ve 25518 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 3116 sayılı kanunun 17 inci maddesine tevfiğın İcra Vekilleri Heyetinece 20 KANUN EV 1939 tarihinde kabul olunmuştur .

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
K. P. Kayaoglu Fehri Özyaz İ. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
M. V. Yücel A. F. Çelbeson Kadu D. H. Akar
G. İ. V. Zr. V. Mu. Mü. V. Ti. V.
F. Karademir N. Y. Y. A. Çelbeson A. Çelbeson

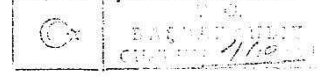
0.180 18 01 02 89 119 20

Ek 7: Eskişehir'de Hamdi Gavgam'a ait un ve irmik fabrikası

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı

2
19085

Kararname

Hamdi Gavgam'a ait Eskişehirdeki Un ve İrmik fabrikasına el ko-
nulması hakkındaki ilişik K/410 sayılı kararın meriyete konulması; İcra
Vekilleri Heyetininin 26/II/1942 tarihli toplantısında kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmail Hün.

Bş. V.

S. Sarıoğlu

Ad V.

A. N. N. N.

M. M V.

A. B. N. N.

Da. V.

R. P. N.

Ha. V.

M. N. N.

Ma. V.

A. N. N.

Mf. V.

Y. N. N.

Na V.

A. F. N. N.

İk. V.

Y. N. N.

S. İ M. V.

S. N. N.

G. İ V.

R. N. N.

Zr. V.

S. R. N. N.

Mü. V.

F. N. N.

Ti. V.

A. N. N.

030 18 01 02 100 99 16

1.- Millî Korunma Kanununun muaddel 18 inci maddesine istinâden Eskişehir'de kâin (Hamdi Gamgam Eskişehir un ve irmik fabrikası) na, Bina ve müstemiât ve tesisat, Makine, Alât ve edevatı ile birlikde el koymaya ve bu fabrikayı Toprak Mahsulleri Ofisinin idaresi altında işletmeğe Ticaret Vekilliği salâhiyetlidir.

2.- Fabrika sahibine müessesenin 1941 takvim yılı için Maliyeye tevdi eylediği bilânçoya (bu bilânçodaki amortisman nisbetleri hiç bir suretle kazanç kanunundaki nisbet hadlerini tecavüz edemez) nazaran kırmacılıktan temin eylediği (ticarî muamelâ-tından meydana gelen kazanç hariç) safi kâr tazminat olarak verilir.

Bu tazminat, mezkûr esas dairesinde Eskişehir Valisinin Reisliği altında Defterdar, Belediye ve Ticaret Odası Reisleri ve Toprak Mahsulleri Ofisi Mümessilinden müteşekkil bir heyet tarafından tesbit olunur.

Senelik olarak tesbit edilecek bu tazminat, Fabrikanın Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından işletildiği müddetce, aylık müsavi taksitlerle ödenir.

3.- İkinci maddede yazılı heyet, birinci madde mucibince elkonan fabrikanın bina, müstemiât, tesisat, makina alât ve edevatın elkonma tarihindeki vaziyetlerini gösterir müfredatlı ve ikişer nüsha bir envanter defteri tanzim eder. Bu defterin tanzimi sırasında müessesenin salâhiyetli mümessili de hazır bulunur ve defterler kendisine imza ettirilir. Mümessil tarafından defterlerin muhteviyatına her hangi bir itirazda bulunulursa bu itirazlar da ayrıca kaydedilir. Defterlerin birer nüshası makbuz mukabilinde müessese mümessiline tevdi olunur ve diğer nüshası Ticaret Vekilliğine gönderilir. Fabrika sahibinin mümessil tayin etmesi ve tayin edilen mümessilin hazır bulunmaktan veya defterleri imzalamaktan istinkâf etmesi heyetin mesaisini tehir veya tâdil etmesini mucip olmaz. Envanter defterinin tanzimi için istifade edilmek üzere müesseseden istenilecek bilumum defter, evrak ve vesaikin gösterilmesi ve talep olunacak her türlü malûmatın verilmesi mecburidir.

4.- Toprak Mahsulleri Ofisi, ikinci maddede yazılı heyetin mesaisinin sonunu beklemeden müesseseyi derhal tesellüm ederek işletmeğe başlar.

5.- İşbu karar neşri tairhinden itibaren meridir.

080	18	01	02	100	99	16
-----	----	----	----	-----	----	----

Ek 8: Eskişehir'deki cemiyetlerin listesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
C. H. P. CUMHURİYET ARŞİVİ Eskişehir
ESKİŞEHİR 8 / I / 1944
VİLAYET İDARE HEYETİ REİSLİĞİ

SAYI: 6 Cumhuriyet Halk Partisi
Sayın Genel Sekreterliğine

Eki: 6

Ankara

I/12/943 gün ve 9/2483 sayılı yüksek buyuruk karşılığdır .

Vilâyetimiz dahilinde 3512 sayılı 'Cemiyetler - kanunu' Hükümlerine göre teşekkül etmiş olup halen faaliyet halinde bulunan Cemiyet ve şubeleri hakkında örneğine göre istenilen malûmatı havi cedveller ilişik olarak sunulmuştur .

Bu teşekküller hakkında cedvellerdeki malûmata ilâve edilecek arzı sağan bir mütalaamız olmadığını derin saygılarımla arzeylerim.

C.H.P. Vilayet idare .H.

Reisi

Mustafa Karamusal

19 I 1944
C. H. P. Genel Sekreterliği
T.4105 15 Ekim 1944
N. Eki: 6

7-
490 01 595 56 5

C. H. P.
Eskişehir
VİLAYET İDARE MEYETİ REİSLİĞİ

(I)

Eskişehir

/ / 194

SAYI: -----

Cemiyetin : Maksadı----- : Merkez ve yatı : Teşekkül: İdare heyeti reis
adı . sūbe olduđu : sayı : tarihi . ve asaları partiyli
olup olmadıkları

Lizil ay Sosyal yardım Sūbe 150 339
cemiyeti Eskişehir Reis : Sadettin gūnal Partiylidir
as Başkan : DE.M.Risa erksan " " "
Muhasip : İbrahim erden " " "
Veznedar : Kemal seytin Oğlu " " "
Katip : Mustafa Yalman " " "
asa : Mehruze Kamar Lise Öğretmeni
" : Ekrem Gürkan Partiylidir
" : Şerif nimet bener Emniyet MÜdürü
" : Sadık alpsan Partiylidir
" : V.M.Koca türk Lise MÜdürü
" : Kadri Altuğ(Memleket)hastane emsacisi
" : Baha gūngör Partiylidir
" : Sait Kurt kapan " " "
" : Kazım Esin " " "
" : Şevket Turan (Turan) Bağ Öğretmeni
Mektehi

Çocuk esir : Fakir çocukları,himaye:Merkezveya : Asa : Teşekkül: İdare heyeti reis
gemi Kurumu; Eskişehir sūbe olduđu : sayı : tarihi . ve asaları partiyli
olup olmadıkları

Reis /: Tefvik seçkin (veteriner) partiylidir
as Başkan : Bahri Esma MÜdürü
Muhasip : Cemal kayalar(Bank.MÜ) Partiylidir
Katip : Nevzat Bağ iplikçi " " "
Veznedar : Elbiseci İbrahim Öspoyraz " " "
Asa : İsa Hep erden Tüccar " " "
" : Kadri Uç ar " " "
" : Hamdi Arşun göz " " "
" : Cemil Doğru (karesteci) " " "
" : Refik cuşkun,er(dumlu pınar)Bağ Öğretmeni

Yardıma se-Çeşitli yurt hizmetleri: merkez veya: asa : Teşekkül: idare heyeti reis-
venler,ce-:sosyal yardım,Mevzuu İse: sūbe olduğu : sayı:tarihi ve asalarının parti-
iyeti. irinde gelişmeler. sūbe 300 2/4/1942 li olup olmadıkları

Eskişehir reis :Behice Oskay Vali hanım oskay -
muakip :Münife Tigri egi Behice Oskayan
Umumi katip:İsmail,an,açkan buradan ayrılması-
veznedar :İsmail girir vesamime girilinde
asa :Medriye bilten buraya gitmesi ne
" :İffet dura sebebiyle,yakında in-
" :Sadriye gūmüđ ikat edecek kongre-
" :İsmail gürkan yerlerine yenileri
" :Müşahide sünter seçilecektir.

2/1/1944

Camiyetin adı.	Maksadı	Merkez ve ya şube olduğu	Azaları sayısı	Teşekkül tarihi	İdare heyeti reis ve azaları , partiyili olup olmadıkları/
Sivrihisar : Kuvay-ı Milliye Cemiyeti	Hayır için	Şube	150		
		:Reis	: Mustafa Sargın		Partiyilidir
		:aza	: Kamil Çam		" " "
		: "	: Tahsin Özalp		" " "
		: "	: Şevki Başayvaz		" " "
		: "	: Ömer Ünal		" " "
		: "	: Mustafa Uça		" " "
		: "	: Şevket Gündüz		" " "
		: "	: Bahri Sermi		" " "
Sivrihisar - Hava Kurumu	Havacılığın ehemmiyetini tanıtmak ve gençlerimizi havacı yetiştirmek .	Şube	500	925	İdare heyeti reis ve azaları partiyili olup olmadıkları
		: Reis	: Abedin Fotu oğlu		Kları. partiyilidir
		: aza	: Muammer Büyük armağan (aa.Ş.reisi)		partiyilidir
		: "	: Mehmet Demir		partiyilidir
		: "	: Remzi Ergin		Malmüdürlü
		: "	: Vedat Özbek		J.E.L.komutanı
		: "	: Münir Çilek		Maarif memuru
		: "	: İlhami Ünlü		partiyilidir
		: "	: Baytar Ziya		Baytar memur
Sivrihisar - Çocuk esirgeme kurumu	fakir çocukları himaye ve bunlara yardım etmek.	Şube	150	928	İdare heyetleri reis ve azaları partiyili olup olmadıkları
		: reis	: DR Saim Çeçen		Doktor
		: aza	: Şevket Gündüz		Partiyilidir
		: "	: Ali Geneci		" " "
		: "	: Mustafa Gençer		Baş Öğretmen
		: "	: Şevki Başayvaz		partiyilidir

8/1/1944

C. H. P.
ESKİŞEHİR
VİLİYET İDARE HEYETİ REİSLİĞİ

DEVLET ARŞİVİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(5)

Eskişehir

/ / 194

SAYI: -----

Cemiyetin: maksadı----- : merkez veya şube - teşekkül: +dare heyeti reis ve
ada : şube olduğu sayı: tarihi azaları, partiyli old
Mihaliççik: Felaket zede ve aqlara: Şube 700 335 olmadıkları.
kızıl, ay - : yardım. Reis .vekili :Ali güney Partiylidir
cemiyeti aza :Ali Üncel " " "
" :Ali Rıza Akçora " " "
" :Ali Rıza Şahin " " "
" :Fahri Öz türk " " "
" :Hasan Hüseyin Yaman " " "
" :Hasan Kirte " " "

Mihaliççik- :Fakir ve kimsesiz ge: vübe aza sayısı:Teşekkül.T.
Çocuk esir- :ouklara yardım. 80 341
geme, kurumu Reis :Fahrettin Öztürk Partiylidir
/ aza :Ali Rıza Akçora " " "
" :Fethiye Karaca " " "
" :İrfan Üncel " " "

Mihaliççik - :Memleketin Müdafasına:Şube aza sayısı:Teşekkül.T.
tü hava ku: ,yardım. 3233 926
rumu. Reis :Kazım Baygara Mal.Müdürlü
/ aza :Sadettin Tok demir as.Ş.Reisi
" :Ahmet Ay tupa J.BL.K.V.
" :Mecit Ertürk(B.L. R.)Partiylidir
" :Şemsi Onat (C.H.P.) " " "
" :Kazım tuhar Maarif Memuru
" :Ahmet demir el Partiylidir
" :Cemal Şişgin " " "
"Muhasip :Mehmet Öz kanlı " " "

Mihaliççik : Kazanın girinleşmesine:Merkez aza sayısı: Teşekkül.T.
Gözelleştir: yardım . 75 942
me,cemiyeti Reis :Şemsi onat(CHP)reisi Partiylidir
/ aza :Mehmet Üncel " " "
" :Hasan Hüseyin Yaman " " "
" :Hasan Kirte " " "
" :Durmuş Tiryaki " " "

8/11/44

6

SAYI : _____

Cemiyetini: Maksadı: Çocukların hayat ve hukukunu korumak
Merkez veya şube olduğu: Şube
Şube : 95
Başkan : Ziya Köksal
Asa : Hilmi
" : Hüseyin Ülkü
" : Tevfik Ünal
Asa : Teşekkül.T.
Sayısı : 23/4/940
Tarihi :
İdare heyeti reis ve azaları partiyli olup olmadıkları
Baş Öğretmen
Öğretmen
Partiylidir
" " "

Şeyit gazi : Havacılığın hayati önemini tanıtmak, şükrü geneliğini: Fahri başkan:
Hava kurumu: ehemmiyetini tanıtmak, bu maksadla: asa
Şube : 2100
Tarih : 1925
Fahri başkan : Şükrü türkmen
" : Cemil isen
" :
" : Ziya
" : K.alp
" : Münir oyman
" : Hüseyin Onat
" : Muhasip : sabri
Asa : Teşekkül
Sayısı :
Tarihi :
İdare heyeti reis ve azaları partiyli olup olmadıkları.
Asa Kaymakama
as.Ş.Reisi
Mal.Müdürü
J.Komutanı
Maarif Memuru
Ziraat Memuru
Dokter
Partiylidir
" " "

Se: k gazi : Mühtacine sıhhi ve iktimai yardım.(şubesi)
Kızıl ay - cemiyeti.
Asa : Teşekkül :
Sayısı : 257
Tarihi : 339
İdare heyeti reis ve azaları partiyli olup olmadıkları.
Reis : Veli Öz demir
Asa : Hüseyin Ülkü
" : Tevfik er söz
" : Münir Oyman (DR)
" : Bekir Saygı
" : Ömer turan
" : Hakki kaya
Partiylidir
" " "
g" " "
" " "
" " "
" " "
" " "

8/11/944